

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Jure Brložnik

Mentor:izr. prof. dr. Zlatko Šabič

**IZZIVI SUVERENOSTI DRŽAVE:
PROBLEMI MEDNARODNEGA VARSTVA OKOLJA**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO

SEZNAM KRATIC	2
1. UVOD	3
2. SUVERENOST	6
2.1. KONCEPTUALIZACIJA SUVERENOSTI	8
2.2. ZGODOVINSKI RAZVOJ KONCEPTA SUVERENOSTI	11

---

3. PROBLEMATIKA MEDNARODNEGA VARSTVA OKOLJA	22
3.1. KLJUČNE ZNAČILNOSTI MEDNARODNEGA VARSTVA OKOLJA	22
3.2. ZGODOVINA MEDNARODNEGA VARSTVA OKOLJA	28
3.2.1. <i>Prvo obdobje: Od sredine 19. stoletja do ustanovitve Organizacije združenih narodov leta 1945</i>	30
3.2.2. <i>Drugo obdobje: Od ustanovitve Organizacije združenih narodov do Konference v Stockholmu leta 1972</i>	31
3.2.3. <i>Tretje obdobje: Od Stockholma do Ria</i>	33
3.2.4. <i>Četrto obdobje: Od Ria do danes</i>	40

---

4. ISKANJE POVEZAVE MED SUVERENOSTJO IN MEDNARODNIM VARSTVOM OKOLJA	46
4.1. DVA POGLEDA NA SUVERENOST IN MEDNARODNO VARSTVO OKOLJA	46
4.2. 'KUPČEVANJE' S SUVERENOSTJO IN MEDNARODNO VARSTVO OKOLJA	54
4.2.1. <i>Avtonomija</i>	56
4.2.2. <i>Nadzor</i>	59
4.2.3. <i>Legitimnost</i>	61

---

5. ZAKLJUČEK	64
6. VIRI	68

SEZNAM KRATIC

ECOSOC	<i>Economic and Social Council</i> (Ekonomski in socialni svet)
EU	<i>European Union</i> (Evropska Unija)
FAO	<i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i> (Organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo)
GEF	<i>Global Environment Facility</i> (Sklad za svetovno okolje)
IUCN	<i>The World Conservation Union</i> (Svetovna zveza za ohranitev narave)
OZN	Organizacija združenih narodov
UNCED	<i>United Nations Conference on Environment and Development</i> (Konferenca Organizacije združenih narodov o okolju in razvoju)
UNCHE	<i>United Nations Conference on Human Environment</i> (Konferenca Organizacije združenih narodov o človekovem okolju)
UNEP	<i>United Nations Environment Programme</i> (Program Združenih narodov za okolje)
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> (Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo)
WCED	<i>World Commission on Environment and Development</i> (Svetovna komisija za okolje in razvoj)
ZDA	Združene države Amerike

1. UVOD

Današnji strukturi mednarodnega sistema kot tudi teoriji mednarodnih odnosov dominira ideja o suvereni državi, katere bistvo je, da naj bi znotraj neke teritorialne enote nad tam živečim prebivalstvom obstajala samo ena oblast, ki edina lahko v imenu tega prebivalstva komunicira z ostalimi, sebi enakimi entitetami. Čeprav gre za v osnovi evropski pojem, ki je svojo prvo formalno potrditev dobil na Vestfalskem kongresu leta 1648, se je pojem suverenosti v prejšnjem stoletju s preoblikovanjem bivših evropskih kolonij v države razširil po celem svetu. Obstoječi sistem suverenih držav se že nekaj desetletij spopada z izzivi, ki jih predstavljajo globalizacijski procesi. Te zaznamuje naraščajoče število in intenzivnost zelo različnih povezav med posameznimi deli sveta, posledica teh pa je njihova vse večja medsebojna odvisnost. Eden izmed teh procesov je tudi intenzivna degradacija naravnega okolja, ki ima potencialno največje implikacije za meddržavni sistem, saj meje ekosistemov ne sovpadajo nujno z mejami suverenih držav. Posledično države svojemu prebivalstvu ne morejo več zagotavljati varnosti, saj procesi, škodljivi za naravno okolje, ki pripada posamezni suvereni državi, pogosto izvirajo v drugi suvereni državi. Slednje v drugačno ravnanje, ki bi naravi in ljudem škodljive procese ustavilo, vsaj po prevladujoči interpretaciji suverenosti, ne morejo prisiliti. Tako so države pri reševanju problemov okolja prisiljene med seboj sodelovati in posledično sprejemati skupne odločitve. To zopet predstavlja izziv njihovi suverenosti. Ta naj bi namreč pomenila tudi popolno avtonomijo pri sprejemanju odločitev znotraj določenega ozemlja. Od sedemdesetih let 20. stoletja dalje, ko je problematika mednarodnega varstva okolja dobila prvo formalno potrditev s strani držav na mednarodni ravni, smo priča skokoviti rasti mednarodnih pravil in sporazumov, katerih podpisnice so sicer res še vedno samo države, vendar jih, verjetno bolj kot na katerem drugem področju, sooblikujejo tudi nedržavni nacionalni in mednarodni akterji. To predstavlja izziv ekskluzivnemu položaju suverene države v procesu sprejemanja odločitev v mednarodni skupnosti.

Tako bi lahko bile same značilnosti problemov okolja, predvsem njihov transnacionalni karakter kot tudi načini njihovega reševanja, ki morajo vključevati vse akterje povezane z degradacijo okolja, znak oz. napoved zmanjšanja pomena suverenosti v prihodnosti. Poleg tega, da je suverena država eden izmed glavnih akterjev uničevanja okolja, se v preteklih desetletjih tudi ni izkazala za najbolj uspešno pri sanaciji degradacije okolja.

Zato ne preseneča, da znotraj okoljskega diskurza obstaja močan dvom o tem, ali so suverene države sploh sposobne najti ustrezne rešitve za okoljske probleme. Potrebne so namreč dolgoročne rešitve in v temeljih drugačni pristopi, kot so bili v veljavi do sedaj. Kljub temu da se posledice degradacije okolja od države do države razlikujejo, hkrati pa niso sposobne enako reševati okoljskih problemov, pa dosedanja praksa dokazuje, da so si države enotne v prizadevanju ohraniti svoj primat pri sprejemanju odločitev. Skozi svoje diplomsko delo sem skušal ugotoviti, ali vzroki in načini reševanja problemov degradacije globalnega okolja predstavljajo resen izziv suverenosti države.

Svoje diplomsko delo sem razdelil na tri dele; prva dva sta namenjena predstavitvi in analizi ključnih dveh pojmov oz. konceptov v moji raziskavi, zadnje poglavje pa predstavlja poskus njune združitve ter analizo medsebojnega vplivanja. V prvem poglavju sem tako predstavil pomen pojma suverenosti oz. njegove prevladujoče interpretacije. Suverenost je pojem, ki pomeni različne stvari za različne ljudi. To pomeni, da je izid raziskovanja odvisen od zornega kota proučevanja, zato je treba biti pri postavljanju zaključkov o današnjem položaju koncepta suverenosti izredno pazljiv. Sledi analiza različnih zgodovinskih pojavnih oblik suverenosti. Prikaz zgodovinskega razvoja suverenosti je nujen, saj je tako mogoče dokazati, da gre za veliko bolj spremenljiv družben konstrukt, kot se morda zdi na prvi pogled. Naslednje poglavje sem namenil predstavitvi in analizi problematike mednarodnega varstva okolja, kjer predpostavljam, da je intenzivnost degradacije okolja rezultat človekove aktivnosti. Ključna značilnost okoljskih problemov je ta, da bo posledice naših današnjih dejanj mogoče videti in občutiti šele na dolgi rok. Dolgoročne pa bi morale biti tudi rešitve, vsaj tiste, ki želijo biti učinkovite v smislu popravljanja okoljske škode. Tovrstne rešitve zahtevajo izdatno mero soglasja med glavnimi družbenimi in političnimi akterji o ukrepih, ki bi jih bilo treba sprejeti. Že dosednji mednarodni odzivi na okoljske probleme, katerih uspešnost je predmet povsem samostojne razprave, so pokazali, da reševanje globalnih ekosistemov, ki so dokaz globalne medsebojne odvisnosti, zahteva določene omejitve svobode delovanja držav. Nisem se lotil podrobne analize vseh mednarodnih pojavnih oblik politike varstva okolja, ampak sem se osredotočil predvsem na glavni dve svetovni konferenci na temo okoljske problematike in na tiste mednarodne dokumente, ki so se izrecno dotaknili vprašanja suverenosti države. V zadnjem, tretjem poglavju sem poskušal oba glavna dela razprave zblížati in preveriti, na kakšen način dosednji poskusi reševanja okoljskih problemov vplivajo na

razumevanje koncepta suverenosti. Pri tem se tudi nisem mogel izogniti vplivu suverenosti na nadaljnje reševanje okoljskih problemov in obratno. Zanimalo me je, kateri so tisti vidiki suverene oblasti, kjer si lahko obetamo največ sprememb, in ali ima okoljska problematika 'potencial' povzročiti zaton suverene oblasti države.

Pri svojem diplomskem delu sem uporabil interpretacijo in analizo primarnih in predvsem sekundarnih virov, ki sem ju kombiniral z uporabo zgodovinske analize. Primarni viri, ki sem jih vključil v svoje raziskovanje, so predvsem mednarodnopravni dokumenti s področja mednarodnega varstva okolja, kjer sem proučeval za moje diplomsko delo najrelevantnejše deklaracije, konvencije in resolucije. Pri analizi dokumentov sem uporabil tekstualno metodo ali metodo splošnega pomena besed, s katero sem se posvetil običajnemu pomenu besed v tekstih. Na določenih mestih sem uporabil tudi teleološko metodo, s katero sem poskušal ugotoviti namen oz. cilj dokumentov. Prevladujoča metoda v mojem diplomskem delu pa je interpretacija in analiza sekundarnih virov, ki je prisotna skozi celotno delo. Pri analizi obeh ključnih pojmov oz. konceptov mojega diplomskega dela, suverenosti in problematike mednarodnega varstva okolja, se je za najbolj uporabno izkazala metoda zgodovinske analize – tako v obliki zgodovinskorazvojne kot tudi zgodovinskoprimerjalne analize – saj uporaba te metode omogoča vpogled v spremembe v interpretaciji pojmov, ki se pojavljajo v daljših časovnih obdobjih.

2. SUVERENOST

»Ko politolog naleti na državo kot enoto analize in jo je prisiljen definirati kot objekt raziskovanja, se vedno znova zaplete v diskurz o suverenosti kot določujoči lastnosti države,« ugotavlja Bartelson (1996: 1) in se sprašuje, »kaj je tisto, kar dela državo državo?« Zadnja štiri stoletja je bila suverena država prevladujoča oblika politične organizacije v Evropi. V zadnjem stoletju se je razširila po celem planetu in izpodrinila vse konkurenčne oblike politične organizacije skupnosti. Jackson (1994: 33) trdi, da je »suverena država le eden izmed mnogih mednarodnih statusov, ki so obstajali v zgodovini. Danes je dejansko edina«. Thomsonova (1995: 227) se strinja, ko trdi, da »suverenost opisuje edinstveno osnovo, ki ureja moderno svetovno politiko«. Osrednjost suverenosti v teoriji mednarodnih odnosov pa je s sabo prinesla tudi veliko sporov in nestrinjanj med zagovorniki različnih teoretičnih pristopov. Zdi se, da je edino, kar je mogoče z gotovostjo trditi o suverenosti to, da je zelo malo pravnega razumevanja, kaj šele strinjanja, za kaj natančno gre.¹ To pa tudi ni tako presenetljivo, saj »se v političnem diskurzu centralnost in dvoumnost (pojmov, op. J. B.) skozi čas pogojujeta. Koncept postane centralen do te mere, da so drugi koncepti definirani v okviru njega, ali pa je od njega odvisen njihov jasen pomen in uporaba znotraj diskurza. Te povezave /.../ prežemajo koncept s številnimi pomeni /.../, kar povzroča njegovo nejasnost« (Bartelson 1996: 13). Pod dežnikom suverenosti se, kot bomo videli kasneje, skrivajo številni že sami po sebi pomembni pojmi, kot so oblast, moč, nadzor, neodvisnost, ozemlje, legitimnost, ki se navezujejo na suverenost na tak ali drugačen način. Množica asociacij s pojmom je vzrok za zamegljenost njegovega osrednjega pomena.

Menim torej, da na tem mestu definicija suverenosti ne bi bila primerna, čeprav se miselna operacija ponavadi začne z definicijo. Zaradi »sestavljene in spremenljive

---

¹ Lara Oppenheim je že leta 1905 trdila, da je »vprašanje, če je že kakšna druga beseda povzročila toliko intelektualne zmede« (Lara Oppenheim: *International Law*. London, Longman, 1905. V Philpott 1995: 354). Kot ugotavlja Krasner (2001a: 1-6) različne smeri družboslovja različno razumejo suverenost. Tako meni, da je za sociologe suverenost scenarij, katerega najpomembnejši poudarek je, da imajo države legitimno pravico izvajati oblast, za mednarodne pravnike so države osnovne gradbene enote mednarodnega sistema ter suverene v smislu, da so pravno neodvisne, kar pomeni, da lahko vstopajo v pogodbeno razmerja, v politologiji pa je suverena država na eni strani osnovna ontološka danost, kot v neorealizmu in neoliberalizmu, ki domnevata, da so suverene države unitarni, racionalni, avtonomni akterji, po drugi strani pa je ključni poudarek angleške šole, da je suverenost niz normativnih načel, v katere so državniki socializirani.

narave suverenosti« (Litfin 1998: 2) je pojem izredno težko natančno definirati. Podobno ugotavlja Bartelson (1996: 13), ki pravi, da »se je pojem izognil skoraj vsakemu poskusu natančnega definiranja in konceptualne analize,« zato »nobena splošna definicija suverenosti ni uporabna v vseh primerih« (Melkas 2002: 116). Philpott (1995: 354–355) trdi, da je »p/oskus najti definicijo, ki bi zajela vse pomene od 13. stoletja dalje, fantazija«. ² Litfinova (1998: 17) pa celo meni, da »bi bilo neproduktivno in verjetno nemogoče predložiti eno samo definicijo suverenosti« in verjame, da »je mogoče voditi koherentno razpravo o suverenosti brez postavitve definicijske hegemonije«. Dodaten razlog je ta, da »d/efinicijsko dejanje podredi pomen in referenco enopomenskemu odnosu, ki ne vsebuje evolutivnega gibal« (Pikalo 2003: 92). Tako so definicije suverenosti, ki se večinoma uporabljajo za opis razmer dvajsetega stoletja, ponavadi zasnovane na situaciji iz sedemnajstega stoletja in tako iztrgane iz svojega zgodovinskega konteksta. Znajdemo se v situaciji, ko opisujemo evolutivne družbene razmere s statičnimi koncepti brez upoštevanja specifičnih zgodovinskih okoliščin, ki so botrovale njihovemu nastanku. Tudi Lapidothova (1992: 325–326) svari, da »moramo, ko imamo opravka z današnjim pomenom pojma, paziti, da na nas ne bo vplivala uporaba pojma v oddaljeni preteklosti. Pomen koncepta je povezan s civilizacijo, ki prevladuje v določeni dobi«. »Spoznati namreč moramo,« trdi Pikalo (2003: 93), da »pomen in referenca besed nista stalna v času in da je več kot potrebno odkriti sobesedilo, v katerem je bil koncept definiran, saj je to način, s katerim lahko pridemo do evolutivnosti konceptov ter se tako znebimo objektivnega dojemanja le-teh«. Nenazadnje, kot pravi Bartelson (1996: 13), »/z/ačeti zgodovino suverenosti z definicijo pojma suverenosti, pomeni podvreči njegovo zgodovinskost suverenosti sedanjosti in tako zožiti obseg raziskovanja«.

Da bi lahko na koncu sodili o stanju suverenosti danes, pa je vseeno treba ugotoviti, kaj vse si predstavljamo pod tem pojmom. Philpott (1995: 355) ugotavlja, da »/č/e je že nemogoče predstaviti definicijo, lahko rečemo, da obstaja širok koncept – ne definicija, ampak široka filozofska kategorija – ki združuje večino zgodovine suverenosti«. O tem bo govor v tem poglavju. Zatem bom podal analizo zgodovinskega razvoja razumevanj pojma suverenosti, vse od Vestfalskega kongresa pa tja do sedemdesetih let 20. stoletja,

---

² Čeprav obstaja prepričanje, predvsem znotraj področja mednarodnih odnosov, da je pojem kasnejšega izvora, Philpott (1995: 355) navaja, da »najstarejši zapis pojma 'suverenosti' v *Oxford English Dictionary* datira v leto 1290«.

da bi lahko prikazal, kako je suverenost postala osrednji pojem v političnem raziskovanju. Posebno pozornost bom namenil družbenopolitičnim okoliščinam, v katerih so nastale nekatere 'klasične' definicije pojma, ki predstavljajo jedro prevladujočega sodobnega razumevanja suverenosti.

2.1. Konceptualizacija suverenosti

Vsakdo, ki proučuje suverenost, bi se strinjal, da je začetna točka vsake razprave o suverenosti pojem oz. ideja o oblasti. Oblast je predvsem pravica ukazovati. Kar dela suvereno oblast drugačno od drugih oblik ukazovanja je legitimnost, zaradi katere je suverena oblast bistveno več od same moči, ki je »surova, jasna, fizična in neposredna« (Philpott 1995: 355). Legitimnost oblasti pomeni, da »ima korenine ali v pravu, tradiciji, pristanku (prebivalstva, op. J. B.) ali božjem ukazu in to oblast tisti, ki živijo pod njo, načeloma odobravajo« (*ibid.*). To nikakor ne implicira, da suverenost in moč nista povezani. Če namreč že suverenosti ne moremo enačiti s samo močjo, potem tudi sama legitimnost ni dovolj. Philpott (1995: 356) trdi, da »suverena oblast potrebuje moč za podkrepitev svojih legitimnih zahtev«. Oblast je namreč suverena, ko je sposobnost oblikovati pravila dopolnjena s sposobnostjo ta pravila uveljaviti (Thomson 1995: 223). Suverenost pa tudi ni enaka pravu, čeprav sta Bodin in Hobbes, utemeljitelja modernega pojma suverenosti, trdila, da »legitimni suveren ni samo nad človeškim pravom, ampak je tudi njegov vir« (Philpott 1995: 356). Stanje se je skozi zgodovino spremenilo, kajti danes so ustave in mednarodni pravni sporazumi tisti, ki definirajo obseg legitimne oblasti vseh vladarjev in državljanov (*ibid.*).

Naslednja 'sestavina' suverene oblasti je vrhovnost. »Gre za zahtevo države po vrhovni oblasti nad prebivalstvom pod njeno jurisdikcijo in nad tokom tako družbenih kot fizičnih dogodkov v njeni domeni« (Glasbergen in Corvers 1995: 14). V suvereno oblast ne sme oz. ne more »nihče dvomiti ali ji legitimno nasprotovati (Philpott 1995: 356). Stirk in Weigall (1995: 228) pravita, da je bistvo v tem, da suverena država ne priznava nikogar nad sabo, Held (1995: 238) pa pravi, da je suverenost »končna politična oblast« v politični skupnosti. S tem se strinja tudi Krasner (1989: 89), ki trdi, da je trditev o končni oblasti znotraj ozemlja osrednji element v vsaki definiciji

suverenosti. Za oznako stanja, ko suverena država predstavlja vrhovno oblast znotraj svoje pristojnosti, pa se uporablja tudi izraz unitarnost (Jackson 1994: 32).

Zadnja nujna 'sestavina' suverenosti je teritorialnost. Suverena oblast je oblast znotraj določenega ozemlja, ki je omejeno z mejami. Pomembnost tega elementa ponazarja Thomsonova (1995: 227), ki trdi, da »suverenost označuje oblast glede na geografijo, ne glede na funkcije«. ³ Zadnji dve stoletji se je smatralo, da meje suverene oblasti sovpadajo s teritorialnimi mejami države, znotraj katerih se nahaja politična skupnost, ki je vir in objekt te državne suverenosti (Cohen 2001: 76). Dejansko teritorialnost »definira mednarodne odnose« (Philpott 1995: 357). Teritorialna dimenzija suverenosti pa ne zajema le obrambe ozemeljskih meja, ampak tudi posebne povezave med državo in prebivalstvom. Gre za to, da »človeških bitij ne ločujejo samo geografske meje, ampak tudi niz edinstvenih odnosov z njihovo državo« (Thomson 1995: 227). Drugače rečeno, »/o/dsotnost transnacionalne ideologije, ki bi lahko resno tekmovala z državami za politično zvestobo ljudi«, je po Zacherjevem (1992: 61) mnenju eden ključnih razlogov za ohranitev sistema suverenih držav.

Z besedo suverenost se pogosto poveže še kakšna druga beseda, ki označuje te različne pojavne oblike. Philpott (1995: 357) temu pravi, da »/s/uverenost ni nikoli brez pridevnika«, saj poznamo državno, ljudsko, notranjo, zunanjo, absolutno, relativno, božjo, kraljevo itd. Prva pojavna oblika suverenosti so nosilci suverenosti. Ti so se, kot bom podrobneje predstavil kasneje, skozi zgodovino spreminjali. Suverenost se ne nahaja nujno pri posamezniku v podobi kralja, kot je verjel Hobbes, niti ni nosilec suverenosti ljudstvo, kot je menil Rousseau. V večini današnjih držav je ljudstvo končni vir suverenosti, ki prenaša suverenost na državo, v njihovem imenu pa jo izvršuje vlada. Suverenost je prepoznana kot vrhovna zakonodajna in izvršna moč skupnosti. Dejansko je tako nosilec suverenosti pisana oz. nepisana ustava, ki predpisuje obseg politične oblasti. Za utemeljitelja načela ustavnosti velja John Locke. (Held 1995: 224, 225; Philpott 1995: 357)

---

³ To je ključna razlika med suverenostjo in heteronomijo. Heteronomija je izraz, ki ga Ruggie (1986: 143) uporablja za označevanje sistema oblasti v srednjem veku. Pravi, da gre sicer za tipičen sistem segmentarne teritorialne oblasti, za anarhijo. Vendar je šlo za takšno obliko segmentarne teritorialne oblasti, ki ne pomeni hkrati posesivnosti in izključljivosti, ki jih izraža moderni pojem suverenosti.

Druga pomembna pojavna oblika sta njen notranji ter zunanji vidik, ki »nista različna tipa suverenosti, ampak njena komplementarna, vedno hkrati obstoječa vidika« (Philpott 1995: 357). Notranji vidik se nanaša na stopnjo, do katere ima država oblast nad tem, kaj se dogaja znotraj njenega ozemlja (Barkin 2001: 42). Dejansko gre za odnos med državo na eni strani ter njenim prebivalstvom in ozemljem na drugi, kar pa v končni fazi pomeni nadzor. S tem se strinja tudi Held (1995: 215), ko pravi, da suverena oblast »izvaja vrhovni nadzor« nad prebivalci določenega ozemlja. Zunanja suverenost pa se nanaša na stopnjo, do katere druge države priznajo določeno državo kot legitimno oblast znotraj določenega ozemlja. Pomembna je, ko razmišljamo o sistemu držav (Barkin 2001: 42). »Zunanja suverenost je atribut, ki ga politične skupnosti posedujejo v odnosu do drugih; povezana je z nagnjenji skupnosti, da določijo lastno smer in politiko, brez vmešavanja s strani drugih sil« (Held 1995: 216). Potemtakem pomeni »neodvisnost od nezaželjene intervencije s strani zunanje oblasti« (Philpott 1995: 357). Suverena država naj bi bila načeloma svobodna pri določanju svoje usode (Held 1995: 225). Dejansko zunanja suverenost pomeni, da so si vse države med seboj načeloma enake, saj so vse avtonomne v svojem delovanju. Načelo suverene enakosti držav je postalo vrhovno v medsebojnih odnosih držav šele od začetka 19. stoletja dalje (*ibid.*). Caporaso (1989: 10) trdi, da »ima suverena država Janusov obraz. Gledano od znotraj zagotavlja stabilnost, red in varnost. Gledano od zunaj, ko gre za interakcijo suverenih držav /.../, pa je recept za anarhijo«. Na tem mestu je še treba poudariti, da stopnja državne notranje suverenosti in stopnja zunanje suverenosti ne bosta nujno enaki. Barkin (2001:42) ugotavlja, da »/t/udi če ima politična oblast notranjo suverenost, nima nujno zunanje suverenosti, če je druge države ne priznajo oz. je ne sprejmejo kot legitimne vlade«. In nasprotno, »/p/olitična entiteta, ki ima malo nadzora nad ozemljem in prebivalstvom, lahko ima zunanjo suverenost, če je kot suverena priznana s strani preostalega dela mednarodnega sistema držav« (*ibid.*).

Nazadnje lahko suverenost delimo še na absolutno in relativno, čeprav se lahko zdi takšna delitev na prvi pogled malce čudna, kajti »/č/e je suverena oblast vrhovna, kako je lahko kaj manj kot absolutna« (Philpott 1995: 357). Pojem absolutnost se pogosto povezuje s pojmom suverenosti, kar trdi Hinsley (1992: 36): »V vsakem primeru je bila ideja suverenosti na začetku ideja o tem, da obstaja končna in absolutna oblast v politični skupnosti. In vse, kar je potrebno dodati, je /.../, da nikjer drugje ne obstaja nobena končna in absolutna oblast.« V klasičnem pojmovanju suverenosti pomeni

absolutnost to, da se oblast »ne sooča z nobeno politično ali institucionalno omejitvijo na svojo svobodo delovanja« (Held 1995: 238). Takšna interpretacija identificira suverenost s popolno ali neomejeno svobodo delovanja. Philpott (1995: 358) meni, da je »/a/bsolutna suverenost arhetipska moderna suverenost. Povzroča anarhičnost mednarodnih odnosov, ker so zaradi nje države popolnoma avtonomne; od njih se ne pričakuje, da se bodo podvrgle ali pokleknile pred kakšno zunanjo oblastjo«. Takšno razumevanje suverenosti, ki ima korenine v razmišljanjih Bodina in Hobbesa, je danes najbolj znano in najbolj razširjeno. Vendar je zgodovina in še bolj sedanost suverenosti drugačna, saj države nikoli niso imele oblasti, da bi vodile popolnoma avtonomno politiko (Barkin 2001:43). Zaradi tega bi bilo smiselno poiskati drugačno pojmovanje absolutnosti suverenosti. Absolutnost suverenosti namreč ne pomeni nujno, da suverena država predstavlja vrhovno oblast v popolnoma vseh vidikih življenja in na področju vseh problemov, s katerimi se sooča, ampak da je njena oblast absolutna oz. vrhovna le v tistih zadevah, ki potekajo znotraj njenih ozemeljskih meja, kjer država svojo oblast izvaja. Philpott (1995: 357, 358) tako meni, da se »/a/bsolutnost ne nanaša na kvaliteto suverenosti,« kot je primer v 'klasičnih' interpretacijah, »kajti če bi bila suverenost v katerikoli zadevi manj kot vrhovna, sploh ne bi bila suverenost. Vendar suveren ni nujno suveren v vseh pogledih. Absolutnost se nanaša na obseg zadev, nad katerimi, znotraj določenega ozemlja, vlada suvereno telo«.

2.2. Zgodovinski razvoj koncepta suverenosti

Uporaba zgodovinskega pristopa je nujna pri vsakem poskusu natančno razumeti koncept suverenosti. Omogoča nam spoznanje, da »v različnih zgodovinskih obdobjih obstaja različna hegemonika oblika odnosov med državo in družbo« (Thomson 1995: 228). Posledica tega pa je, da »v določenem zgodovinskem obdobju obstaja norma oz. standard suverenosti« (*ibid.*). Pri tem normo oz. standard suverenosti razumem kot prevladujočo interpretacijo suverenosti v določenem zgodovinskem obdobju, ki se sočasno s pojavom temeljnih sprememb v odnosu med državo in družbo spreminja. Verjamem, da je pri identificiranju norme oz. standarda suverenosti našega časa potrebno identificirati sobesedilo oz. okoliščine, ki so vplivale na izoblikovanje norme suverenosti v danih obdobjih v preteklosti. Philpott (1995: 358) ugotavlja, da je pri iskanju norme suverenosti treba odgovoriti na tri vprašanja: prvič, katere so legitimne

oblike vladavine v mednarodni politiki; drugič, kdo je upravičen postati legitimna oblika vladavine; tretjič, katere osnovne prerogative pri sprejemanju in uveljavljanju odločitev uživajo legitimne oblike vladavine. Vsekakor ne gre za široko opisovanje naše zgodovine, ampak za poskus izluščiti tista obdobja, ki so »ključna za naše razumevanje tega, kar imamo« pri obravnavanju pomena suverenosti »danes za problematično« (Bartelson 1996: 8). Zaradi izrednega pomena, ki ga ima pojav novih norm suverenosti za mednarodne odnose, si »je vredno ogledati ključne trenutke v zgodovini, te revolucije suverenosti in se vprašati, kakšen red so oblikovale« (Philpott 1995: 360).

Ekonomska transformacija, ki je zajela Evropo v poznem srednjem veku, je ljudi navdahnila k oblikovanju novih oblik političnega organiziranja. Pojavile so se suverena, teritorialna država ter mestna liga in mestna država, ki so predstavljale izziv do takrat dominantnim oblikam, univerzalnemu cesarstvu, rimski teokraciji in fevdalizmu.⁴ Obdobje nestabilnosti, ki je neizogibno sledilo temu 'tekmovanju' med različnimi oblikami politične organizacije, je doseglo vrhunec v krvavi tridesetletni verski vojni (1618–1648), po kateri je bilo očitno, da vera deluje razdiralno. Posledica vsega tega je bila predvsem to, da ljudje obstoječih oblastnih struktur niso več jemali kot samoumevnih oziroma, da je bila ogrožena legitimnost obstoječih nosilcev politične oblasti, v prvi vrsti Boga. V tem kontekstu je bila suverenost eden od načinov razmišljanja o starem problemu – o naravi moči in oblasti. Suverenost je predstavljala alternativen način, kako pridobiti legitimnost za svoje zahteve po oblasti (Held 1995: 218–219; Spruyt 1996: 153–154). Prakso suverenosti, ki podpira sedanji sistem držav, je tako mogoče izslediti vsaj tja do leta 1648, ko je potekal Vestfalski kongres, če že ne dlje.⁵

---

⁴ Spruyt (1996: 154–180) v svoji zgodovinski analizi evolucije sistema suverenih držav uporablja naslednje primere za vsako od njih. Francosko državo, kot primer suverene, teritorialne države, nemško hanseatsko ligo, kot primer mestne zveze ter italijanske mestne državice, kot zadnji primer novo nastalih oblik politične organizacije. Sveto Rimsko-Nemško cesarstvo je primer univerzalnega cesarstva, papeštvo je primer rimske teokracije, za fevdalizem pa je značilno, da sta bili oblast in suverenost razpršeni in ozemeljsko nejasno določeni.

⁵ Res je, da ideja o suverenosti ni bila del antičnega, klasičnega, grškega sveta. Mestne države, polisi, niso razlikovali države in družbe. Javno in zasebno stabila prepletena (Held 1995: 216, 217). Vendar se je z vzponom Rimskega cesarstva kristalizirala nova oblika vladavine, vladavina enotne, centralne oblasti. V Rimskem cesarstvu je bila oblikovana večina elementov koncepta suverenosti. Held (1995: 217) izpostavlja, da je »/j/asen dokaz za to mogoče najti v *lex regia* doktrini Justinijana ter v njegovem *Corpus iuris*. Z doktrino *lex regia* je bila oblikovana ideja o suverenosti kot posebni obliki zakonodajne oblasti.« To potrjuje tudi Benko (2000: 31), ki meni, da je ena temeljnih značilnosti Rimskega imperija »mišljenje o suvereni oblasti, ki je osredotočena v eni točki.« Tako se zdi Hinsleyjeva (1992: 14) trditev o neobstoju pojma suverenost v prvobitnih fazah razvoja politične družbe malo pretirana. K takšnemu razmišljanju lahko vodi dejstvo, da je po padcu Rima ideja o suverenosti hitro izgubila pomen, predvsem zaradi dviga

»Z akti Vestfalskega kongresa⁶ je bila praktično izpeljana delimitacija suverenosti evropskih političnih subjektov,« to pa pomeni, da »je bila z določljivostjo suverenosti in njeno utemeljenostjo v teritoriju izključena intervencija 'zunanjih' subjektov iz kakršnihkoli, predvsem pa verskih razlogov« (Benko 2000: 68). 'Novi' sistem je tako »spravil k počitku transnacionalne zahteve Cerkve po politični oblasti« (Zacher 1992: 59). Čeprav se je sistem sicer res utrdil in postal tak, kot je, v 17. stoletju, gre za poenostavitev zapletenega zgodovinskega procesa, ki se je razvijal skozi stoletja. Spruyt (1996: 154) namreč trdi, da je »t/o, kar se je zgodilo v treh stoletjih pred Vestfalom, suvereni državi sploh omogočilo, da je postala konstitutivni element globalnega sistema držav«. ⁷ Suverena ozemeljska logika organizacije »bodisi v obliki absolutne bodisi parlamentarne monarhije« (Benko 2000: 68) je nadomestila alternativne oblike vladavine v Evropi zaradi številnih pomembnih razlogov. Omeniti je treba, da je šlo za dolgotrajen proces, kjer so se posamezne značilnosti suverene države razvijale postopoma. Prvi pomemben razlog je jasna teritorialna razmejitev držav. Že v obdobju 13. stoletja so se med tremi ključnimi subjekti na območju Zahodne Evrope, to je Anglijo, Francijo in Španijo, ustalile meje (Benko 2000: 43). Te so suverenim državam omogočile, da so določile doseg svoje oblasti. Cohen (2001: 79) ugotavlja, da so ozemeljske meje predstavljale utelešenje mej politične skupnosti in s tem doseg državne oblasti. Znotraj obsega svoje državne oblasti niso priznavale nobene višje oblasti. Poleg tega so zaradi ozemeljskega značaja oblasti države postale medsebojno kompatibilne, kar je pomenilo, da so v svojem okolju preferirale sebi podobne organizacije. Tako se je suverenost širila z medsebojnim priznanjem.

---

družbenega in političnega vpliva krščanske vere. Lahko bi tudi rekli, da jo je »zapletena difuzija moči tekom srednjega veka prikrila« (Stirk in Weigall 1995: 225). Benko (2000: 32) trdi, da je za fevdalizem značilna »razpršena suverenost.« Osnovna značilnost krščanstva pa je ta, da je vir oblasti in modrosti nedvoumno predstavilo s predstavnikov tostranstva na predstavnike onostranstva. Philpott (1995: 360) meni, da »je bila norma suverenosti preprosto pomanjkanje suverenosti.« Preden se je tako ponovno začelo govoriti o ideji suverena političnega reda, neodvisnega od verske oblasti, »je bilo treba zavreči celotno srednjeveško miselnost« (Held 1995: 218).

⁶ Med akte Vestfalskega kongresa spadata Vestfalski sporazum (podpisan 24. oktobra 1648), sklenjen med cesarjem Svetega Rimsko-Nemškega cesarstva, ostalimi nemškimi princi, Francijo in Švedsko in ga sestavljata sporazuma iz Münstra in Osnabrücka ter sporazum med Švedsko in Španijo, ki je bil podpisan 30. januarja 1648. (Encyclopedia: Peace of Westphalia)

⁷ Vendar se to ni zgodilo takoj. Krasner (2001b: 22) trdi, da »je bil Vestfal predvsem nova ustava za Sveto Rimsko-Nemško cesarstvo. Notranje politične strukture kneževin so ostale ujete v Svetem Rimsko-Nemškem cesarstvu.« Osiander (1994: 78) celo trdi, da se »niti sporazumi iz leta 1648 niti pogajanja, ki so do njih vodila, niso posebej ukvarjala s pravnim pojmom suverenosti,« vendar vseeno opozarja, da je bil »nepravni pojem avtonomije bolj kot ne v središču pogajanj«.

Z ozemeljsko razmejitvijo je tesno povezana druga prednost suverenih držav. To je obstoj akterja, ki je imel končno notranjo oblast pri sprejemanju odločitev, tako da »se je bil sposoben soočiti z dediščinami fevdalnega partikularizma« (Spruyt 1996: 155). Spruyt (*ibid.*) še ugotavlja, da je »/i/nteres kralja racionalizirati in izboljšati stanje celotne ekonomije sovpadal z interesi merkantilističnih elementov v družbi«. Odstranitev fizičnih in psihičnih ovir, ki so omejevale notranjo trgovino, je bil tako skupni interes kralja in srednjega razreda (*ibid.*). Temu so logično sledile, kar Thomsonova (1995: 221) imenuje »serije kupčij med graditelji države in proizvajalci bogastva«. Pravi tudi, da je »suverenost konsistentna s širokim okvirom odnosov z zasebnim sektorjem in kapitalistično ekonomijo« (*ibid.*). Tudi Benko (2000: 43) se s tem strinja, ko trdi, da je mogoče empirično dokazati, da obstaja časovna skladnost med geografsko ekspanzijo Evrope, razmahom zunanje trgovine, uvajanjem novih načinov proizvodnje in novega upravljanja z delovno silo po eni in vlogo države po drugi strani. Dejansko se je država opremila z instrumenti, ki so najbolj ustrezali potrebam razvoja kapitalističnega načina proizvodnje. Po Wallersteinu so bili to birokratizacija, monopolizacija sile, ustvarjanje zakonitosti in homogenizacija prebivalstva (*ibid.*).

V takšnih družbenopolitičnih okoliščinah so se v tedanji evropski politični misli pojavljala vprašanja narave in omejitev politične oblasti. Za začetnika modernega pojmovanja suverenosti velja francoski filozof in politični mislec Jean Bodin (1529-96), ki je rešitev za družbene in verske konflikte tistega časa videl v vzpostavitvi neomejene vladajoče oblasti, ki bi bila sposobna razveljaviti odločitve vseh verskih in drugih oblasti. Njegova ideja, da mora znotraj vsake skupnosti ali države obstajati jasna suverena oblast, katere moč je odločilna in s strani skupnosti dojeta kot pravilna oz. legitimna osnova oblasti, velja za prvo trditev moderne teorije suverenosti (Held 1995:219). Bodin (1576) o suverenu pravi, da lahko »/l/judstvo ali mogočnejši v neki državi enostavno in brezpogojno nekomu po njihovi izbiri podelijo suvereno in večno oblast, dovolijo razpolagati z njihovo lastnino in ljudmi, vladati državi, kot se mu zdi prav in moč določiti naslednika«. Bodin je bil med prvimi, ki je vzpostavil nedeljivost suverenosti, saj je poudarjal, da je »/r/azlikovalna lastnost suverena, da ta na noben način ne more biti subjekt ukazom drugega, ker je on tisti, ki oblikuje pravo za subjekte, razveljavlja že oblikovano pravo in popravlja zastarelo pravo« (*ibid.*). Nedeljivo suvereno oblast pa je mogoče vzpostaviti le, »če se politično telo dojema kot skupino vladajočih in vladanih« (Held 1995: 220). Ali drugače povedano, »biti suveren, pomeni

biti suveren **nad** državo (poudarek v originalu)« (Bartelson 1996: 141). Pri njem se ta neomejena in nedeljiva moč v prvi vrsti nanaša na zakonodajno oblast. Pri Bodinu je pa zanimivo to, da se šteje za začetnika moderne teorije suverenosti kljub dejstvu, da njegovega suverena še vedno vežejo zakoni narave in Boga. To potrjuje njegova trditev, da »so vsi vladarji na Zemlji podrejeni božjim in naravnim zakonom, ki jim ne morejo nasprotovati, ne da bi Boga izdali ali se mu uprli« (Bodin 1576). Bartelson (1996: 142) ugotavlja, da »brez Boga na vrhu celotnega konstrukta suverenost (pri Bodinu, op. J.B.) ni mogoča«. Lapidothova (1992: 326) pravi, da se Bodinovo razumevanje absolutnosti suverenosti kot večne oblasti države nanaša na totalnost zakonodajne oblasti in pomanjkanje višje zemeljske oblasti. Bodin (1576) je, kot že rečeno, verjel, da je suveren podvržen zakonom Boga in narave, verjel pa je tudi, da »so vsi vladarji podvrženi tudi določenim človeškim zakonom, skupnim vsem ljudem«. Vztrajanje pri nedeljivosti suverenosti in zanikanju tradicionalnih omejitev oblasti zagovarja tudi angleški politični mislec Thomas Hobbes (1588-1679). »Oba sta obupano poizkušala prepričati svoje sodobnike, da je suverenost države edini garant varnosti« (Stirk in Weigall 1995: 227).⁸

Za Hobbesovo razmišljanje o suverenosti velja, da je »izdelal eno najelegantnejših tez, ki opravičuje primat države« (Held 1995: 221). Menil je, da v družbi vlada t. i. naravno stanje, »stanje divjaške nevarnosti« (Stirk in Weigall 1995: 10). Zanj je edina rešitev, če bi vsi posamezniki v določenem trenutku s sporazumom prostovoljno prenesli vse svoje pravice na eno samo oblast, ki bi bila absolutna ter imela 'pooblastilo' za delovanje v njihovem imenu. Hobbes (1651) pravi, da morajo vsi ljudje »prenesti vse svoje zmožnosti in moč na enega človeka ali zbor ljudi /.../, kar je enako kot določiti enega človeka ali zbor ljudi, da predstavlja njihovo osebnost« in nadaljuje, da se »v suverenu nahaja samo bistvo države,« saj lahko ta »uporablja moč in sredstva vseh ljudi na način, ki se mu zdi primeren za doseganje miru in obrambe vseh«. S tem bi bil vzpostavljen edinstven odnos oblasti – odnos suveren – subjekt – in edinstvena politična oblast – suverena oblast ali suverenost (Held 1995: 221). Državna suverenost, po Hobbesu, zajame vse elemente političnega telesa. Podobno kot znotraj družbe je Hobbes izrisal neposredno povezavo tudi med stanjem v naravi in mednarodnimi odnosi. Vojna vseh

---

⁸ Oba sta pisala v dobi hudih verskih spopadov. Bodin je bil skoraj ubit med verskimi spopadi v Franciji leta 1572. Hobbes je objavil svoje temeljno delo Leviathan le nekaj let zatem, ko je parlament med državljansko vojno, ki je želela od monarhije iztrgati nadzor nad državo, usmrtila kralja Charlesa I. (Krasner 2001b: 21)

proti vsem je stalna grožnja, kar pomeni, da lahko vsaka država svobodno deluje za varovanje lastnih interesov (Held 1995: 225). S Hobbesom je postala suverenost »absolutna, kar pomeni prosta vseh omejitev« (Lapidoth 1992: 326).⁹

Iz te kombinacije zgodovinskih okoliščin in prvih teoretičnih opredelitev suverenosti lahko torej razberemo, da je sistem sčasoma izločil tiste oblike organizacije, ki so bile manj učinkovite. »Suverena država, znotraj katere je obstajala končna struktura sprejemanja odločitev, ki ni prenesla nobenega zunanjšega vmešavanja, je postopoma prevzela monopol nad nasiljem in pravico. Poleg tega se je še ozemeljsko omejila« (Spruyt 1996: 153). Postopoma je »zatrla konkurenčne lokalne in korporativne avtonomije, ali pa jih je omejila na meje, ki jih je sama določila« (Stirk in Weigall 1995: 226). »S svojim aparatom je lahko vsilila svojo voljo sleherni družbeni skupini znotraj njenih meja« (Benko 2000: 68). Vidimo, da je suverena, teritorialna država obstala predvsem zato, ker je bila boljša od drugih alternativ (Spruyt 1996: 155, 179–180, 193).¹⁰ Barkin (2001: 43) vseeno opozarja, da so bile države 17. stoletja precej šibke v smislu njihovih zmožnosti, saj niso imele na razpolago vseh različnih oblik vzvodov oblasti, ki jih pogosto povezujemo s suverenostjo in jih imajo na razpolago danes.

Pomembna sprememba v normi oz. standardu suverenosti se je zgodila šele tekom 18. in 19. stoletja, in sicer na prehodu od kraljeve k popularni oz. ljudski suverenosti, kar je vodilo k večji povezanosti politične skupnosti in države. »Francoska in ameriška revolucija sta omogočili nastanek tako neodvisne nacionalne države kot tudi državljanov z osnovnimi družbenimi pravicami. Dejansko je francoska revolucija priznala primat ljudske suverenosti« (Hamelink 1993: 388). Ponovni premik se je zgodil v času znanstvenih, tehnoloških in ekonomskih sprememb. Gre za čas industrijske revolucije, ko so se fizične in psihične razdalje med različnimi deli sveta ponovno zmanjšale. Posledica tega je bila večja enotnost skupnosti in krepitev države (Hinsley 1992: 213). Sprememba se je pojavila pri vprašanju, kdo je suveren znotraj države. Prej omenjena ameriška (1776) in francoska revolucija (1789) sta zagotovo prelomna

---

⁹ Njegovo idejo neomejene suverenosti so nadalje razvijali drugi avtorji, med drugim Hegel (1770–1831). To absolutno pojmovanje suverenosti je vodilo k uporabi pojma v podporo totalitarizmu in ekspanzionizmu. Tako ima njegov pristop, kljub želji najti recept za trajno varnost in red v družbi, potencialno tiranske implikacije (Held 1995: 225).

dogodka. »Ameriška deklaracija neodvisnosti iz leta 1776 je favorizirala ljudsko suverenost. Francoska ustava iz leta 1791 pa je razglasila, da suverenost pripada ljudstvu« (Philpott 1995: 365). Pojav ljudske suverenosti pa ima korenine predvsem v razmišljanjih dveh mislecev, Johna Locka in Jean-Jacquesa Rousseauja. Locke (1672-1704) je vztrajal, da lahko obstaja le ena vrhovna oblast in to zakonodajna, ljudstvo pa mora imeti možnost, da lahko zakonodajno oblast odstrani ali spremeni (Stirk in Weigall 1995: 227).¹¹ Locke (1690) je namreč verjel, da »zakonodajna oblast ne sme in ne more prenesti pravice oblikovanja zakonov na nikogar drugega, ali je prestaviti nekam, kjer je ljudstvo ne bi več posedovalo«. Menil je, da bi bilo kot instrument za »zaščito življenja, svobode in posesti« državljanov možno in potrebno vzpostaviti institucijo »vlade« (Held 1995: 223). Nadalje je Locke (1690) trdil, da oblikovanje države ne pomeni prenosa vseh pravic subjektov na državo, preneseni sta le pravici oblikovanja in uveljavljanja zakonov, kajti »zakonodajna oblast ni in ne more biti popolnoma neomejena pri vodenju življenja ljudi«. ¹² Vprašanje suverenosti ljudstva je na 'višjo' stopnjo pripeljal Rousseau (1712–78). »Pri Rousseauju vprašanja o delegiranju zakonodajne oblasti sploh ni. Suveren in subjekt sta eno in isto« (Stirk in Weigall 1995: 227). Zanj je suverenost »nič več kot izvajanje skupne volje« vseh članov neke skupnosti (Rousseau 1762). Po Rousseauju je »/o/snovni pomen suverenosti oblikovanje, pooblaščenje in uveljavljanje zakonov v skladu s standardi in pričakovanji skupnega dobrega. Naravo skupnega dobrega pa je mogoče ugotoviti le prek javne razprave in javnega sporazuma« (Held 1995: 222). Po njegovem mnenju bi bilo »idealno, če bi morali posamezniki neposredno sodelovati pri oblikovanju zakonov, ki upravljajo z njihovimi življenji« (*ibid.*). Rousseau velja za zagovornika neposredne demokracije, kar potrjuje tudi to, da je »vlado reducirjal na raven komisije« (*ibid.*).

Rousseauja in Hobbesa je mogoče obravnavati kot predstavnika nasprotnih polov v razpravi o locusu suverenosti, kjer prvi zagovarja ljudsko suverenost in drugi suverenost

---

¹⁰ Na tem mestu moram opozoriti, da je bila suverena država omejena na Evropo, z izjemo Otomanskega cesarstva ter da je bilo krščanstvo še vedno pogoj za članstvo v klubu držav. (Philpott 1995: 364)

¹¹ Scott (2000: 549) opozarja, da kljub temu, da Locke velja za utemeljitelja ljudske suverenosti, obstajajo polemike glede tega, kje natančno locira suverenost. Dejansko Locke ljudstva nikoli ne imenuje za 'suverena', ampak pravi, da ima ljudstvo vrhovno oblast ukiniti ali spremeniti zakonodajno oblast, če ta deluje v nasprotju z njihovimi interesi, vendar ima ljudstvo to pravico samo takrat, ko je zakonodajna oblast oz. vlada že razpuščena. Dokler pa vlada izvaja svojo oblast na legitimen način, ji je ljudstvo podrejeno.

¹² Held (1995: 224) Locku očita, da ni podrobno razvil pravil o tem, kdo je »ljudstvo« in pod kakšnimi pogoji je bilo vzpostavljeno »zaupanje« med ljudstvom in vlado. »Vsekakor ni sistematično raziskal, kako bi načeloma rešili morebitne napetosti med suverenostjo ljudstva in suverenostjo vlade.« (*ibid.*)

države. Vendar Held (1995: 222) trdi, da »sta oba predstavila model politične moči s potencialno tiranskimi implikacijami. Če je Hobbes postavil državo v prevladujoč položaj v odnosu do skupnosti, je Rousseau postavil skupnost (ali njeno večino) v položaj, da v celoti dominira posameznim državljanom – skupnost je vsemogočna in potemtakem lahko suverenost ljudstva z lahkoto uniči svobodo posameznikov«. »Obstajali sta dve uporabi koncepta suverenosti. Ena je postavila suverena nad ljudstvo, druga je postavila suverenost v ljudstvo« (Stirk in Weigall 1995: 227). Različen način uporabe koncepta suverenosti pri Hobbesu in Rousseauju bi potrdil vsebovanje suverenosti v celotnem političnem telesu ter smatral skupnost kot vir suverenosti in državo kot ustrezeni instrument za njeno izvajanje (Held 1995: 223, Hinsley 1992: 222–223). Vsak od njih je imel velik vpliv na nadaljni razvoj politične misli. Medtem ko veljata Hobbes in Rousseau za utemeljitelja realistične oz. liberalne misli, lahko za Locka trdimo, da je njegova doktrina ustavnosti izmed vseh treh »najbolj radikalna in je imela trajen vpliv na zahodno politično misel, ker je poudarila, da je vrhovna oblast neodtujljiva pravica ljudstva; vrhovnost vlade pa je delegirana vrhovnost, ki temelji na zaupanju« (Held 1995: 224).

Ta sprememba v normi oz. standardu suverenosti ni pomenila spremembe statusa sedaj kapitalistične, suverene države kot edine legitimne oblike politične oblasti. V mednarodnem okolju se je ohranil in celo okrepil horizontalni sistem neodvisnih in enakih držav. Hobbesovo načelo anarhije je prevladalo v proučevanju mednarodnih odnosov, kar je pomenilo tudi prevlado realistične šole. Ta je kot sredstvo za doseganje reda v tem 'anarhičnem stanju narave' razvila načelo ravnotežja moči med državami. Sprememba se je zgodila pri tem, kdo je nosilec suverenosti države. Na notranjem vertikalnem sistemu moči se je po premiku od Boga h kralju v času Vestfala zgodil premik od kralja k ljudstvu. Ljudstvo se je v 19. stoletju, ko se je razvilo načelo samoodločbe, izenačilo z narodom, kar je pomenilo nastanek nacionalne države. Koncept suverene nacionalne države, ideje, da ljudje odločajo o svoji usodi v okviru nacionalnega političnega aparata, je sčasoma zavzel osrednje mesto tako v normativni politični teoriji sodobnega sveta, kot tudi v politični analizi v družbenih vedah na splošno (Held 1995: 214). Od konca druge svetovne vojne pa tja do sedemdesetih let 20. stoletja je bila suverena država razumljena kot nekaj danega, njena navzočnost je bila neproblematična. »Država je bila neizpodbitno sprejeta kot politični akter, ki ima končno oblast in se je torej sposobna soočiti s kakršnikoli problemom« (Rosenau

1989: 26). Ironično je, da je eden izmed rezultatov uspeha države naraščanje nezanimanja politične znanosti za temeljne pojme. Politična znanost se je bolj ukvarjala s tem, kaj se dogaja v družbi, ne državi (*ibid.*). Shaw (1991: 2) tako pravi:

Teorija mednarodnih odnosov je vedno vedela – ali vsaj tako mislila – kaj država je. Liberalisti so vedeli, da države obstajajo zato, da ščitijo posameznike druge pred drugimi; realisti, da se države ščitijo druga pred drugo. Ker so ljudje mislili, da vedo, kaj 'država' pomeni, so presenetljivo malo pozornosti namenili raziskovanju pojma in njegovi razvejanosti.

Little (1991: 19) pravi, da »sodobnim vejam proučevanja države ni uspelo le-te dojemati kot ideološko vprašljive«, ampak smo priča »pozitivistični želji izogniti se ideološkim pojmom«. Po Littlovem mnenju (*ibid.*) je druga velika napaka proučevanja države umetna ločitev dela med različnimi vejami politologije. Politična teorija je raziskovala njene notranje značilnosti, teorija mednarodnih odnosov pa njene zunanje vidike. Posledica tega je bila, da nobena od disciplin ni izoblikovala popolnega pojmovanja države. Sočasno z upadanjem zanimanja za državo je upadlo tudi zanimanje za suverenost. Vendar se je ta situacija drastično spremenila.

Eden najpomembnejših vzrokov ponovnega zanimanja za proučevanje države in suverenosti je zagotovo proces dekolonizacije in posledično nastanek novih suverenih držav. Z uveljavljanjem načela samoodločbe so se bivše kolonije osamosvojile in postale države. »Zmago kategorične samoodločbe je naznanjala Deklaracija o neodvisnosti kolonialnih ozemelj in ljudstev iz leta 1960, ki je razglašala, da imajo vsa ljudstva pravico do samoodločbe« (Jackson 1994: 77). Novo nastale države se zelo razlikujejo od prej obstoječih, pretežno evropskih držav. V večini primerov niso osnovane na etničnih ali zgodovinskih nacionalnostih. Narod, kot eden izmed konstitutivnih elementov suverene države od 19. stoletja dalje, predstavljajo vsi, ki so subjekt določene kolonialne oblasti ter so drugačne rase kot njihovi tuji vladarji (*ibid.*). Poleg tega državam, nastalim z osamosvajanjem kolonij, primanjkuje institucionalnih značilnosti starih evropskih suverenih držav, kar pomeni, da razkrivajo omejeno empirično suverenost. Hkrati pa imajo enake zunanje pravice in odgovornosti kot vse druge države, torej imajo pravno suverenost. Ti razlogi vodijo Jacksona k oblikovanju koncepta 'kvazi držav'. Novost ni v tem, da bi se države med seboj razlikovale v

empiričnem smislu, zgodovina namreč nudi veliko primerov velikih oz. močnih ter majhnih oz. šibkih držav, čeprav so danes zaradi globalizacije te razlike večje kot kdajkoli prej. Vendar so v preteklosti neuspele državne tvorbe propadle, ali pa si jih je prisvojil nekdo drug. Bistvena razlika je danes v tem, da šibkost države še ni izgovor za osvojitve njenega ozemlja in ljudi na njem. Države v pravnem smislu ne smejo propasti (Jackson 1994: 21–24). To situacijo lepo ilustrira, ko pravi, da je »/p/ravni voziček sedaj pred empiričnim konjem« (Jackson 1994: 23).

Razvoj, ki smo mu bili priča v drugi polovici 20. stoletja, je imel za posledico vedno večjo povezanost in posledično večjo medsebojno odvisnost med različnimi deli sveta. Izraz, ki se uporablja za označitev teh procesov, je globalizacija, ki jo »Giddens definira kot intenzifikacijo (stopnjevanje) svetovnih družbenih odnosov, ki povezujejo oddaljene lokalne skupnosti tako, da lokalne dogodke oblikujejo dogodki, ki se pojavljajo kilometre stran in obratno« (Thomas 1994:3). Med ključne razvojne dinamike, ki so prispevale k temu, se ponavadi prišteva dinamika svetovne ekonomije, ki jo označuje predvsem internacionalizacija ekonomskega procesa. Prepletenost finančnih trgov, rast vpliva transnacionalnih ekonomskih akterjev ter pojav prostotrgovinskih sporazumov in skupnih trgov zmanjšujejo pomen ideje samozadostnega ekonomskega sistema znotraj meja države. Takšen razvoj je omogočil razvoj novih tehnologij, predvsem komunikacijskih, kjer izstopa vloga interneta ter razvoj prevoznih sredstev. To je skupaj z razvojem vojaških sredstev, kot so jedrsko orožje in medcelinske balistične rakete, vodilo k spoznanju, da nacionalne meje niso neprehodne. Rast transnacionalnih povezav je navrgla na površje nove probleme, kar je vodilo k novim oblikam kolektivnega sprejemanja odločitev na mednarodni ravni. Na tej ravni so se državam pridružile mednarodne vladne organizacije in cel spekter mednarodnih interesnih skupin. Ta proces je spremljala tudi večja vloga in pomen mednarodnega prava, ki ga simbolizirajo različne oblike mednarodnih sporazumov (Held 1995: 214; Lapidoth 1992: 334; Pikalo 2003: 87).

Globalizacija se je v zadnjih desetletjih izkristalizirala kot osrednji pojem v politični analizi. Cohen (2001: 75) ugotavlja, da se večina analitikov strinja, da globalizacija pomaga osmisliti pojavljajočo se smer mednarodne politike ter da imajo polemike okrog globalizacije določen vzorec, saj se vedno vračajo k odnosu med moderno nacionalno državo in mednarodnim socialnim, ekonomskim in političnim kontekstom, v katerem je

globalizacija situirana. Tako tudi Kissinger (2002: 211) priznava, da »s tem ko globalizacija osnuje rast na soodvisnosti, služi k spodkopavanju vloge nacionalne države kot izključno odločilne za blaginjo družbe«. Held (1995: 228) pravi, da obstaja splošno prepričanje, da globalizacijske sile omejujejo izbiro držav ali onemogočajo zasledovanje določene politike. Prav pojav problematike mednarodnega varstva okolja v sedemdesetih letih 20. stoletja je pomembno prispeval k oblikovanju prepričanja, da globalizacija prispeva k odmiranju suverenosti kot ključnega atributa države. To ni presenetljivo, če upoštevamo, da »se je suverenost v zadnjem času predvsem povezovala z idejo, da ima država nadzor nad gibanji prek svojih meja« (Krasner 2001b:23), ter da je sama narava problemov okolja čezmejna. Litfinova (1997: 168) trdi, da čezmejni okoljski problemi v temeljih kršijo teritorialno ekskluzivnost, na kateri je osnovana državna suverenost. Hkrati pa se pojavlja vprašanje »/a/li lahko fragmentiran in pogosto zelo konflikten politični sistem, sestavljen iz več kot 170 suverenih držav in številnih drugih akterjev, doseže visoko raven sodelovanja in koordiniranja politik kot še nikoli prej v zgodovini, ki pa je za reševanje okoljskih problemov na globalni ravni danes nujno potrebna« (Hurrell in Kingsbury 1992: 1). Ker nameravam v tej nalogi proučiti vpliv problemov globalnega okolja na državno suverenost in istočasno dobiti določen vpogled v sposobnost državnega sistema rešiti te probleme, bom v nadaljevanju pozornost namenil naravi okoljske problematike ter dosedanjim načinom njenega reševanja, kjer bom predvsem pozoren na vlogo države v tem procesu.

3. PROBLEMATIKA MEDNARODNEGA VARSTVA OKOLJA

3.1. Ključne značilnosti mednarodnega varstva okolja

Danes obstaja splošno soglasje, da je 'fizično zdravje' planeta v nevarnosti. V okoljskem diskurzu prevladuje prepričanje, da je »/n/apad na naravo povezan z zavezo **materialni rasti in državni moči** (poudarek J. B.), ki zahtevata sistematičen nadzor in uporabo narave« (Laferriere in Stoett 1999: 2). Človeštvo se sooča z grožnjami, ki v prvi vrsti izvirajo iz rasti prebivalstva in njegove želje po gospodarski rasti ter pritiskov, ki jih demografska in gospodarska rast povzročata na omejene naravne vire. Te grožnje so med seboj povezane, zato jih je potrebno tudi reševati skupaj. Soočanje z njimi bo zahtevalo globalno enotnost in globalno sodelovanje. Očitno je, da se danes okoljska politika vedno bolj oblikuje na globalnem odru. »Obstaja splošno strinjanje, da je človekovo preoblikovanje okolja globalni problem« (Conca in Dabelko 1998:3). Hurrell in Kingsbury (1992: 2) celo pravita, da je »globalni značaj okoljskih problemov najbolj pomembna značilnost sedanje dobe«.

Težko pa bi bilo začeti koherentno analizo problematike brez jasnega razumevanja, kaj natančno mislimo, ko govorimo o problemih globalnega okolja. Problem nastopi že, ko poskusimo odgovoriti na vprašanje, na kaj sploh mislimo, ko govorimo o okolju. Birniejeva in Boyle (2002: 3) pravita, da je tako zato, ker je »težko identificirati in omejiti obseg tako dvoumnega pojma, ki lahko zajema ali celotno biosfero ali samo okolje najmanjšega bitja oz. organizma«. Smith (1994: 31) se strinja: »Pojem nima enega pomena, hkrati pa so različni pogledi nanj odvisni od kulturnega, ekonomskega, etičnega, spolnega in verskega ozadja«. Jedro razprave se vrti okrog vprašanja, ali bi se morala definicija nanašati samo na naravno okolje ali bi morala vključevati tudi druge elemente. Zaradi tega »trenutno ne obstaja nobena univerzalna, ali vsaj široko sprejeta enotna definicija okolja« (Fitzmaurice 2002: 22). Poleg zelo različnih slovarskih definicij tudi dva glavna dokumenta na področju mednarodnega varstva okolja, to sta deklaraciji, sprejeti na konferencah v Stockholmu in Rio de Janeiru, nista bistveno prispevala k razjasnitvi definicije okolja. Birniejeva in Boyle (2002: 4) ugotavljata, da je Evropska komisija edina, ki se je lotila eksplicitne definicije pojma, in sicer med pripravo akcijskega programa za okolje. Okolje je definirala kot »kombinacijo

elementov, katerih kompleksne medsebojne povezave oblikujejo okvirje, okoliščine in pogoje življenja posameznika in družbe, takšne kot so in kot so občutene«¹³ (*ibid.*).

S problemi okolja se v osnovi ukvarja ekologija. Sam izraz ekologija datira v pozno 19. stoletje, ko je tovrstna razmišljanja spodbudila hitra industrializacija. Laferriere in Stoett (1999: 13) trdita, da se je ekologija pojavila kot »znanstvena disciplina, ki želi razumeti, vendar se je hkrati razvila kot filozofsko potovanje, ki išče višji (metafizični) pomen narave. V 20. stoletju je ekologija postala integralni del kritike modernosti«. Ekologi namreč menijo, da je degradacija okolja najbolj jasen odsev in najpomembnejši vzrok družbenega nereda. »Ekologija je dejansko 'znanost o hiši', kjer je hiša naše naravno okolje, ki gori, kar pomeni, da je politična skupnost v nevarnosti«. Tako je namen ekološke misli razumeti, »zakaj se hiša uničuje in odkriti načine kako požar pogasiti« (Laferriere in Stoett 1999: 169). Ekologi pa imajo vseeno opazno različne percepcije sveta. V najširšem smislu jih družijo prepričanje, da so vsa živa bitja med seboj povezana.¹⁴ Za 'zeleno politiko' sta značilni dve osnovni stališči, ki predstavljata spodbudo za ponovno proučevanje obstoječih političnih praks. »Prvič, usmerjenost na etično dimenzijo človekovega odnosa z nečloveškim svetom. Drugič, priznanje končnega značaja virov planeta« (Connelly in Smith 1999:2). Vendar ima ekološka misel kar nekaj šibkosti, ki jih danes že poskuša preseči. Ko ekologi poizkušajo povezati ekološko misel s politiko, še posebej globalno politiko, njihova neomajna potreba predstaviti stanje kot krizno pogosto ovira tiste njihove ideje, ki se nanašajo na analizo stanja v družbi (Laferriere in Stoett 1999: 2). Smith (1994: 29) ekologom očita, da »pre pogosto padejo v past, ko jih tako privlači etična, moralna in zdrava logika argumenta oz. pozicije, da ne usmerijo dovolj pozornosti na 'realnost' politične in gospodarske moči«. Smith (*ibid.*) vleče vzporednice z začetno fazo evropske integracije, ko naj bi po mnenju mnogih logika integracije oznanjala konec državnega sistema. Ekologi res niso bili ravno najbolj pripravljeni oz. sposobni odgovoriti na ostala pomembna vprašanja, s katerimi se danes ukvarja mednarodna skupnost. Nenazadnje pa

---

¹³ Council Regulation (EEC) Št. 1872/84 sprejeta 28.6. 1984 Action by the Community Relating to the Environment OJL. 176 (1984), 1.

¹⁴ Eckersley izpostavi tri med seboj povezane smeri znotraj 'zelenih misli'. Prva je kriza participacije, ki se je razvila v šestdesetih letih 20. stoletja v gibanju za državljanske pravice in je vodila k priznanju demokracije in družbene pravičnosti kot pomembnih tem znotraj zelenega gibanja. Druga je kriza preživetja, ki je izvirala iz poročila Rimskega kluba *Limits to Growth*, narejenega leta 1972, in je označevala pojav globalne dimenzije uničevanja okolja in skupne usode človeštva. Tretja pa je prepričanje, da so okoljski problemi ravno toliko posledica krize kulture in človeškega značaja kot krize

je velika šibkost ekologije tudi to, kar je sicer mantra za večino 'zelene misli', namreč vprašanje aplikacije načel decentralizacije na globalni ravni (Laferriere in Stoett 1999: 19).

Glede na število in raznolikost okoljskih problemov je težko identificirati glavne skupne značilnosti okoljske problematike. Vendar je naslednja definicija lahko uporabna. Gre za **»tiste primere, v katerih človekovo vedenje vpliva na fizično okolje na takšen način, da ogrozi njegovo lastno zdravje, zdravje drugih ljudi, obstoječe okolje ali naravne sisteme (poudarek v originalu)«** (Glasbergen in Corvers 1995: 1). Okoljski problemi so tako fizični kot družbeni, tako postopki njihovega definiranja kot tudi načini in sredstva njihovega reševanja pa so podvrženi politični razpravi, ki vključuje veliko število organiziranih lobijev (*ibid.*). S tem se strinja Rosenau (1993: 82), ko pravi, da **»p/roblemi okolja in naravnih virov niso sestavljeni samo iz tehničnih/fizičnih atributov, ampak jih označujejo tudi globoke družbene in politične dimenzije in vsaka tipologija, ki jih ignorira, tvega negovanje zavajajočih in napačnih interpretacij«**. Iz tega sledi, da je pri vsakem resnem poskusu analizirati naravo problematike okolja nujno potrebno upoštevati družbeni kontekst, v katerem se le-ta odvija. Potemtakem **»a/naliza globalne okoljske politike zajema razumevanje konfliktov med interesi, ki obkrožajo okoljska vprašanja, kot tudi spraševanje, kako se interesi, vrednote in vizije, povezane z okoljem, oblikujejo (Conca in Dabelko 1998:5).**

Pri iskanju vzrokov za poslabšanje stanja naravnega okolja se najpogosteje omenja gospodarski razvoj v najširšem pomenu besede. **»Globalna gospodarska rast je potekala brez oziranja na okoljske posledice, kot so globalno segrevanje, tanjšanje ozonske plasti in izguba neobnovljivih in redkih virov«** (Brown 2003: 566). Glasbergen in Corvers (1995: 7) pravita, da so problemi okolja rezultat rasti populacije, tehnološkega razvoja in takšnega gospodarskega razvoja, ki sloni na intenzivni rabi energije in intenzivnem izkoriščanju naravnih virov. Hurrell in Kingsbury (1992: 2) se strinjata: **»Obseg in doseg okoljskih problemov se je dramatično povečal kot rezultat treh procesov: rasti prebivalstva, hitre industrializacije ter povečane porabe fosilnih goriv«**. Tako ni presenetljivo, da so se pojavili dvomi o primernosti takšnega razvoja v prihodnje. Thomasova (1994: 12) pravi: **»Dokler bo kot glavni vzrok uničevanja okolja**

---

uporabe naravnih virov (Robyn Eckersley: Environmentalism and Political Theory. London, UCL Press, 1992. V Connelly in Smith 1999:43).

identificiran gospodarski razvoj v obliki industrijskega razvoja in promoviranja intenzivnega kmetijstva, bo njegova prihodnost nepredvidljiva, če vanj ne bo inkorporirana tudi okoljska dimenzija«. Dejansko sodobni problemi okolja niso več naključne težave, ki jih je mogoče rešiti *ad hoc*. Pripravljenost človeštva sprejeti to kot dejstvo je predvsem »rezultat večjega znanstvenega razumevanja vzrokov človekovega obnašanja in njegovega vpliva na naravne sisteme« (Glasbergen in Corvers 1995: 2). Ob tem omenjena avtorja opozarjata, da uničevanje okolja ni le stranski produkt gospodarskega delovanja. Je tudi posledica priorit, ki jih države postavljajo v svojih ekonomskih politikah« (Glasbergen in Corvers 1995: 13).

Mnogo problemov, ki naj bi bili rezultat globalizacije gospodarstva, je dejansko posledica nacionalnih politik in vladnih odločitev. Gilpen (2003: 352) je eden tistih, ki verjame, da so problemi onesnaževanja okolja predvsem rezultat slabih politik posameznih držav.¹⁵ Mann (2003: 142) gre še dlje, ko trdi, da so poleg »nacionalnih držav tudi znanstveni krogi in (do pred nekaj let) skoraj vse moderne institucije prispevali vsak svoj delež k uničevanju« naravnega okolja. Ker je tako država v okoljskem diskurzu kritizirana kot eden izmed vzrokov ekološke krize, je logično nadaljevanje, da je tudi identificirana kot ovira na poti k reševanju okoljske problematike. »Vse od zgodnjih sedemdesetih narašča spoznanje, da mnogo problemov okolja, še posebej tistih, ki prečkajo meje držav, ne bo mogoče uspešno reševati samo na nacionalni ravni. Nacionalna država, ki želi rešiti številne okoljske probleme, s katerimi se sooča, ne more več delovati sama« (Connelly in Smith 1999:183). Brown (2003: 566) pa trdi, da se je mednarodni sistem izkazal za nesposobnega preprečiti, da bi se situacija na mnogih področjih poslabšala, kaj šele, da bi te škodljive posledice za okolje dejansko preusmerili nazaj. Po njegovem mnenju je ključni problem v tem, da je treba okolje nadzorovati v visoko fragmentiranem političnem sistemu, sestavljenem iz suverenih držav, ki dovoljuje in celo spodbuja posamezne države, da delujejo sebično (*ibid.*). Vendar vloge nacionalnih držav pri problematiki okolja ni mogoče gledati samo enostransko. Sicer je res, da »je država vedno potiskala v ospredje ideologijo nadzora, potrebnega za proces (gospodarskega razvoja, op. J. B.), vendar je tudi delovala tako, da

---

¹⁵ Kot primer navede amazonski pragozd, kjer je glavni krivec onesnaževanja okolja nacionalna razvojna politika brazilske vlade; v ZDA vladne subvencije še dodatno spodbujajo posekavanje gozdov; zemlje lačnim kmetom v jugovzhodni Aziji je dovoljeno uničevati gozdove za pridobivanje poljedelske zemlje (Gilpen 2003: 352).

je zamejila okoljske ekscese, ki so iz tega procesa izviralii« (Laferriere in Stoett 1999: 4).

Mednarodna okoljska politika je eno izmed tistih področij, kjer za razumevanje ni dovolj samo to, da se osredotočimo na delovanje držav in multilateralnih sporazumov. Treba je upoštevati tudi mednarodne vladne in nevladne organizacije (Connelly in Smith 1999:184). Altvater (1998: 34) pravi, da »nevladne organizacije sodelujejo v procesu sprejemanja odločitev, še posebej opazno pri vprašanjih okolja in razvoja«. Pretežno gre za mešane lokalno-transnacionalne interesne skupine in nevladne organizacije, izmed katerih so nekatere interesne skupine formalne, druge pa nastopajo v obliki mrež strokovnjakov in znanstvenikov, ki zastopajo različne oblike znane okoljske maksime »misli globalno, deluj lokalno« (Mann 2003: 142). Izpostavi tudi, da so okoljske nevladne organizacije sicer res nastale v razvitih državah, vendar so kasneje razširile svoj obseg delovanja na skoraj cel svet, hkrati pa so nevladne organizacije nastale tudi v državah v razvoju, čeprav v manjšem številu kot v razvitih državah (*ibid.*).¹⁶ Nevladne organizacije so postale nepogrešljive pri pridobivanju in krepitvi konsenza za delovanje na okoljskem področju znotraj nacionalnih (ali regionalnih) družb ter tudi bolje predstavljajo tiste interese človeštva, ki so nad nacionalnimi, ker niso omejene s suverenostjo (Altvater 1998: 38). Posledica opaznejše vloge nevladnih organizacij v procesu sprejemanja odločitev na mednarodni ravni so tako med drugim tudi vprašanja glede teorije države. Held in McGrew (2003: 189) navajata organizaciji Greenpeace in Friends of the Earth¹⁷ kot primera transnacionalnih družbenih gibanj z jasnimi regionalnimi ali globalnimi cilji, ki so nekaj svojega uspeha pridobile zaradi sposobnosti prikazati, da problemi, ki jih poskušajo rešiti, med seboj povezujejo države in regije. Tovrstni procesi naj bi bili znak transformacije politike nacionalne identitete. Prelom v vlogi nevladnih organizacij na mednarodni ravni predstavlja Konferenca Združenih narodov o okolju in razvoju (*United Nations Conference on Environment and Development* oz. UNCED), ki je leta 1992 potekala v Riu de Janeiru. V nasprotju s

---

¹⁶ Birniejeva in Boyle (2002: 38) pravita, da so predvsem ameriške nevladne organizacije bile tiste, ki so vršile javni pritisk na države, kar je v končni fazi privedlo do konference v Stockholmu. Elliottova (1998: 9) navaja, da je članstvo v nevladnih organizacijah v ZDA v zgodnjih sedemdesetih naraslo iz nekaj tisoč na dvesto tisoč.

¹⁷ *Greenpeace* (<http://www.greenpeace.org>; 9.9. 2004) je neprofitna, neodvisna organizacija, ustanovljena leta 1971. Danes je prisotna v štiridesetih državah in ima skoraj tri milijone članov. Njen osnovni namen je izpostaviti javnosti aktivnosti organizacij in držav, ki uničujejo okolje. *Friends of the Earth* (<http://www.foe.org>; 9.9. 2004) je bila ustanovljena leta 1969 in ima svoje podružnice v sedemdesetih državah. Njen osnovni namen je oblikovati bolj zdrav in pravičen svet.

Stockholmom je bilo nevladnim organizacijam dovoljeno igrati pomembno vlogo v pripravljalnem procesu za UNCED (Birnie in Boyle 2002: 42). Matthewsova (2003: 208) ugotavlja, da so nevladne organizacije na Konferenci v Riu s širšo neodvisno javno podporo, ki so jo imele, postavile temeljni cilj pogajanjem glede sporazuma o toplogrednih plinih veliko pred nacionalnimi vladami. Predlagale so večino njegove strukture in vsebine ter lobirale in mobilizirale pritisk javnosti zato, da bi izsilile sporazum, za katerega na začetku pogajanj skoraj nihče razen njih ni mislil, da je mogoč (*ibid.*). Vsekakor pa nevladne organizacije niso imune na kritiko. Finger (1993: 36) jim očita, da so se pustile ujeti v farso, saj so podarile svojo podporo vladam in tako dale legitimnost procesu povečanega industrijskega razvoja.

Druga vrsta akterjev, pomembnih za reševanje problematike okolja, so mednarodne vladne organizacije. Na področju mednarodnega varstva okolja so se še za posebej pomembne izkazale konference, organizirane v okviru Organizacije združenih narodov (OZN), na katerih so glavni udeleženci, ki lahko implementirajo sprejete odločitve o politiki, predstavniki držav. Poleg njih so pomembni udeleženci tudi različni 'strokovnjaki', ki živijo dvojno življenje¹⁸ (Mann 2003: 142). Osnovni problem mednarodnih vladnih organizacij je pomanjkanje moči. Tako Glasbergen in Corvers (1995: 26) pravita, da »/m/ednarodne organizacije ponavadi posedujejo zelo malo moči nasproti suverenim državam«. ¹⁹ Ob tem se mednarodne organizacije še vedno 'navajajo' na neverjetno rast v obsegu svojega dela na področju reševanja mednarodnih problemov (Mathews 2003: 209). Med letoma 1972 in 1992 je število okoljskih sporazumov skokovito naraslo iz nekaj ducat na nekaj sto. Hitro raste tudi mehko pravo v obliki smernic, priporočljivih praks, nezavezujočih resolucij in podobnega (*ibid.*).

Celoten razvoj oz. 'odkritje' problemov globalnega okolja pa je spodbudilo zanimanje tudi v akademski skupnosti. Laferriere in Stoett (1999: 2) pravita, da je akademska skupnost zagotovo že prišla prek začetnega spoznanja, da so okoljski problemi čezmejni in kot taki v domeni mednarodnih odnosov. Na eni strani imamo tiste, ki jih lahko

---

¹⁸ Dvojno življenje v smislu, da nekateri strokovnjaki delajo za tiste, ki jim varovanje okolja ni v interesu, drugi pa za tiste, ki želijo okolje varovati. Tako ena kot druga vrsta strokovnjakov uporablja znanstvene podatke za potrditev svojih argumentov, s čimer zmanjšujejo pomen, ki ga ima znanost pri reševanju problemov degradacije okolja (Mann 2003: 142).

¹⁹ Konec koncev je načelni pogoj za članstvo v mednarodni vladni organizaciji status države, ki so tako temeljni kamni takšnih organizacij, zaradi česa te ne morejo delovati proti interesom držav, brez njihovega soglasja.

uvrščamo med predstavnike ekološke oz. 'zelene misli', ki pravijo, da »o/koljska problematika predstavlja izziv za naše osnovne ideje povezane z odnosom med človeškimi bitji in naravnim svetom« (Connelly in Smith 1999:1). Po drugi strani pa so glavne veje teorij mednarodnih odnosov favorizirale utilitaristične pristope. Ko so na primer v realistični tradiciji poskušali intelektualizirati okoljske probleme, so jih zmanjšali na grožnjo (Laferriere in Stoett 1999: 21). Celoten pojem varnosti v okviru političnih in vojaških groženj nacionalni suverenosti naj bi bilo potrebno še razširiti, da bi se vključil tudi vpliv problemov okolja« (Glasbergen in Corvers 1995: 23).²⁰ Individualizem, ki leži v središču liberalizma, predstavlja problem za okoljevarstvenike, ki poskušajo razviti nove oblike skupnosti in politične participacije, pomembne za nastanek trajnostne družbe (Connelly in Smith 1999:47). Liberalisti dojemajo utilitarizem kot ključ do razvoja. Predpostavljajo, da je njihov pogled univerzalen, spodbujajo globalno konvergenco ter so nagnjeni k temu, da bi to nalogo zaupali tehnokratom (Laferriere in Stoett 1999: 19). Jasno je, da je formalno proučevanje globalne politike priznalo okolje, vendar glavne teorije mednarodnih odnosov ekoloških načel eksplicitno ne inkorporirajo.

3.2. Zgodovina mednarodnega varstva okolja

V času, ko se je problematika naravnega okolja pojavila na dnevnem redu mednarodne skupnosti, se je oblikoval vtis, da je uničevanje okolja nov pojav, da se je vse skupaj zgodilo kar naenkrat.²¹ Ker pa »lahko mirno vzamemo kot dejstvo, da je celotno evolucijo človeške vrste mogoče opisati kot trend k povečanemu nadzoru nad naravnimi sistemi in nenehnim izboljšanjem pogojev, od katerih je odvisno življenje« (Glasbergen in Corvers 1995: 2), vidimo, da to ni res. Treba je opozoriti, da se je veliko regij in lokalnih skupnosti ukvarjalo z okoljskimi težavami dolgo pred industrijsko revolucijo,

---

²⁰ Razmišljanje o problematiki okolja kot varnostni grožnji je doseglo vrhunec v osemdesetih letih 20. stoletja, ko je po črnobilski katastrofi Gorbačov pozival k novemu mednarodnemu političnemu razmišljanju: »Vsi smo potniki na eni ladji, Zemlji, in ne smemo dovoliti, da se uniči. Ne bo nobene druge Noetove barke.« (Mihael Sergejevič Gorbačov: A Road to the Future, Complete Text of the United Nations Address, December 7, 1988, 12. Santa Fe, Ocean Tree Books, 1988. V Thomas: 1994: 8). Ševarnadze je takrat v Generalni skupščini predstavil holistično dojetje varnosti, ki je temeljilo na medsebojni odvisnosti akterjev v mednarodni skupnosti in na medsebojni odvisnosti ekonomije, ekologije in varnosti. Odziv ZDA na Gorbačovov poziv je bil pozitiven, a previden (Thomas 1994: 8, 9).

²¹ Hildyard (1993: 30) ugotavlja, da je bilo tako še v času Konference v Riu leta 1992 in v tem vidi poskus »zaščiti kredibilnost in oblast tistih, ki nosijo največjo odgovornost za dejavnosti, ki so ustvarile sedanjo ekološko krizo«.

ali celo pred pojavom modernega sistema nacionalnih držav (Conca in Dabelko 1998: 3). Dolgo zgodovino lahko pripišemo tako problemom z naravnim okoljem kot tudi političnim bojem, ki so neizogibno spremljali te probleme. Velika pomanjkanja lesa so vodila k prizadevanjem po ohranjanju okolja v Babilonu v času vladarja Hamurabija. Na severovzhodu Kitajske so v 6. stoletju pr. n. š. sprejeli ukrepe za zaščito močvirij, ko so spoznali, da so ta pomemben vir rib in virov energije. V Mezopotamiji so obsežna namakanja, tudi z morsko vodo, vodila k salinizaciji plodnih kmetijskih površin. V srednjem veku so bile zaradi neurejene komunalne infrastrukture onesnažene zaloge vode v mestih. Kvaliteta zraka v Londonu ob začetku industrijske revolucije je vodila k oblikovanju združb, ki so se zavzemale za zmanjšanje onesnaževanja z dimom iz tovarniških dimnikov in so v ta namen zahtevale zakonodajne ukrepe (Conca in Dabelko 1998: 3; Glasbergen in Corvers 1995: 1, 2). Začetek velikopoteznega izkoriščanja narave je sovpadal z začetkom industrializacije v poznem 18. in v 19. stoletju. Logična posledica materialističnega in mehanskega 'preoblikovanja' sveta je bil nastanek danes nedvomno dominantne zahodne perspektive, ki vidi vrednost v naravi le toliko, kolikor je ta uporabna za človekov/družbeni razvoj ter v najboljšem primeru vodi le do varovanja narave (Laferriere in Stoett 1999: 2).

Zgodovino mednarodnega varstva okolja bom zaradi lažje preglednosti razdelil na več obdobj. Po Sandsu (2003: 25, 26) lahko govorimo o štirih obdobjih. V prvo obdobje spadajo leta od prvih mednarodnih poskusov varovanja okolja v drugi polovici 19. stoletja do leta 1945, ko je bila ustanovljena OZN. Drugo obdobje od leta 1945 do 1972 zaključuje Konferenca Združenih narodov o človekovem okolju (*United Nations Conference on the Human Environment* oz. UNCHE), ki je potekala v Stockholmu. Tretje obdobje zajema obdobje med letom 1972 in letom 1992, ko je potekala Konferenca Organizacije združenih narodov o okolju in razvoju oz. UNCED. Četrto obdobje pa zajema obdobje od Ria do danes. Podrobneje bom predstavil tiste značilnosti dosedanjih odzivov na probleme okolja, ki so pomembni za osvetlitev posledic, ki jih imajo ti odzivi na položaj države; znotraj okoljskega konteksta je bila razprava o suverenosti vseskozi prisotna tako na formalni kot neformalni ravni.

3.2.1. *Prvo obdobje: Od sredine 19. stoletja do ustanovitve Organizacije združenih narodov leta 1945*

Sands (2003: 25) pravi, da so v tem obdobju ljudje in države začeli dojemati, da vzporedna procesa industrializacije in razvoja zahtevata omejitve pri izkoriščanju določenih naravnih virov (flore in favne) ter posledično sprejetje primernih spremljajočih pravnih instrumentov. Za okoljske probleme, ki so se pojavili v tem obdobju, je značilno predvsem to, da so se pojavili znotraj državnih meja in so bili pretežno definirani v znanstvenih in tehničnih okvirih, z zelo malo poudarka danega političnim, ekonomskim ali družbenim vplivom (Elliott 1998: 7). Mednarodni sporazumi iz tega obdobja so bili sprejeti *ad hoc*, bili so sporadični in omejeni v obsegu (Sands 2003: 27).²² Prva problematika, ki so jo izpostavili, je bila varovanje tistih vrst flore in favne, ki so bile uporabne za človeka, zaradi česar je bilo varovanje okolja takrat pragmatično in antropocentrično (Fitzmaurice 2002: 28).²³ Druga problematika je bila onesnaževanje vode. Fitzmauricova (2002: 30) kot primer navaja Sporazum o meji na vodi²⁴, podpisan med Kanado in Združenimi državami Amerike (ZDA) leta 1909, za katerega Sands (2003: 28) ugotavlja, da »gre za prvi sporazum, ki je zavezal državi podpisnici k preprečevanju onesnaževanja«. V tem obdobju sta bila pred mednarodno arbitražo postavljena tudi dva okoljska spora. Prva mednarodna arbitraža se je zgodila leta 1883 zaradi severnopacifiških krznjenih tjulnjev. Šlo je za spor, v katerem so ZDA obtožile Veliko Britanijo pretiranega izkoriščanja na področjih izven britanske nacionalne jurisdikcije (Fitzmaurice 2002: 30; Sands 2003: 29). Rzsodba ni podprla argumenta ZDA, da imajo države pri vprašanih ohranjanja okolja pravico izvajati jurisdikcijo nad naravnimi viri na področjih, ki so izven njihovega ozemlja. Sands (2003: 30) trdi, da je ta arbitraža eden izmed prvih dokazov možnosti za nastanek sporov okrog pomembnih naravnih virov, ki ležijo izven nacionalne jurisdikcije katerekoli države. Druga, veliko bolj znana, je arbitraža Trail Smelter iz leta 1941²⁵, ki je nastala zaradi spora med Kanado in ZDA, ker so emisije žvepljenih hlapov iz

---

²² Kot primer so navedene bilateralne ribiške konvencije iz druge polovice 19. stoletja, katerih namen je bil preprečiti pretirano izkoriščanje ribjih zalog (Sands 2003: 27).

²³ Kot primer Fitzmauricova (2002: 28) navaja Konvencijo o zaščiti ptic uporabnih za kmetijstvo (*Convention for the Protection of Birds Useful to Agriculture*; Pariz, 1902), kjer v 2. členu piše, da ni dovoljeno ropati in krasti jajc iz gnezd, ki se nahajajo v okolici kmetijskih zemljišč, a je dovoljeno uničevati gnezda, ki se nahajajo v bližini človeških naselbin. Antropocentrična usmerjenost tega dokumenta je tako razvidna iz samega naslova dokumenta, kot tudi njegovega besedila.

²⁴ *Boundary Waters Treaty* (Washington, 1909).

²⁵ *Trail Smelter Case* (1941).

kanadske livarne povzročile škodo v zvezni državi Washington. Tribunal je odločil, da nobena država nima pravice uporabljati svojega ozemlja na tak način, da bi s tem povzročala škodo drugi državi oz. ogrožala zdravje ali lastnino ljudi v drugi državi (Sands 2003: 30). Ta arbitraža »se je izkazala kot temeljna za razvoj mednarodnega okoljskega prava na področju čezmejnega onesnaževanja zraka« (Fitzmaurice 2002: 30).

3.2.2. Drugo obdobje: Od ustanovitve Organizacije združenih narodov do Konference v Stockholmu leta 1972

Ustanovitev OZN leta 1945 označuje začetek novega obdobja v razvoju varstva okolja, kljub temu da se na začetku niti sama organizacija niti njene specializirane agencije niso neposredno ukvarjale s temi problemi. Sama Ustanovna listina ni vključevala določil o varovanju okolja ali ohranjanju naravnih virov (Sands 2003: 31).²⁶ V okviru svoje dejavnosti sta se z okoljskimi vprašanji posredno ukvarjala predvsem FAO (*Food and Agriculture Organization of the United Nations* – Organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo) in UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* – Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo). Poleg tega so države in nedržavni akterji leta 1948 ustanovili prvo pomembno mednarodno organizacijo namenjeno varovanju okolja, Svetovno zvezo za ohranitev narave (*ibid.*).²⁷ OZN pa je sčasoma vendarle postala forum, v katerem se je začelo resno mednarodno sodelovanje in usklajevanje med državami na področju varovanja okolja. Sands (*ibid.*) pravi, da je bilo »/s/eme medvladnega sodelovanja na področju varovanja okolja posejano« leta 1947, ko je ECOSOC (*Economic and Social Council* – Ekonomski in socialni svet) sprejel resolucijo, s katero je sklical Konferenco OZN o

---

²⁶ Sands (2003: 242) vseeno izpostavi 74. člen Ustanovne listine (XI. Poglavje: Deklaracija glede nesamoupravnih ozemelj), ki pravi: »Člani ZN soglašajo tudi s tem, da mora njihova politika glede ozemelj, za katera se uporablja to poglavje, nič manj kakor glede njihovih ozemelj, temeljiti na splošnem **načelu dobrega sosodstva** (poudarek J. B.); pri čemer je treba primerno upoštevati koristi in blaginjo ostalega sveta v socialnih, ekonomskih in trgovinskih zadevah« (Ustanovna listina 1992: 39).

²⁷ IUCN (*The World Conservation Union* – Svetovna zveza za ohranitev narave) je unikatna organizacija, saj je njeno članstvo zelo raznoliko in vključuje 77 držav, 114 vladnih agencij, več kot 800 nevladnih organizacij ter več kot 10000 znanstvenikov in strokovnjakov. Osnovni cilj organizacije je vplivati, spodbujati in pomagati družbam po celem svetu, ohranjati integriteto in raznovrstnost narave ter zagotoviti pravično in ekološko trajnostno uporabo naravnih virov. Od leta 1999 ima organizacija tudi status opazovalke v Generalni skupščini OZN (<http://www.iucn.org/about/index.htm>).

ohranjanju in izkoriščanju virov.²⁸ Fitzmauricova (2002: 31) trdi, da je bil njen pomen zanemarljiv in doseg omejen le na izmenjavo informacij. Glede na to, da ni imela mandata sprejeti kakršnihkoli priporočil, to ni presenetljivo (Sands 2003: 32). Iz današnje perspektive pa ta konferenca kljub vsemu predstavlja prvi poskus oblikovanja celovite mednarodne agende na področju varstva okolja in, kar je mogoče za današnji kontekst še pomembneje, na tej konferenci se je namreč prvič pokazalo, kako neločljivo povezan je odnos med varovanjem okolja in gospodarskim razvojem (*ibid.*). Med ostale pomembnejše formalne rezultate tega obdobja spadajo leta 1954 v Londonu sprejeta Mednarodna konvencija o preprečevanju onesnaževanja morja z nafto²⁹ (Fitzmaurice 2002: 30); nato leta 1958 v Ženevi sprejeta Konvencija o ribolovu in ohranjanju živih virov na odprtem morju³⁰. Za slednjo Fitzmauricova (2002: 33) meni, da vsebuje nekatera progresivna določila, saj med drugim poziva države k sprejetju takšnih ukrepov za svoje državljane, kot so potrebni za ohranjanje živih virov na odprtih morjih. Naslednja pomembnejša formalna rezultata sta Sporazum o Antarktiki iz leta 1959³¹ in Sporazum o delni prepovedi jedrskih poskusov iz leta 1963³² (Elliott 1998: 9). Skupna značilnost vprašanj varovanja odprtega morja in Antarktike ter nevarnosti povezanih z jedrskimi poskusi je, da gre za področja, ki niso pod ekskluzivnim nadzorom nobene od držav, ter da imajo negativni procesi, povezani z njimi, globalne posledice. Prvič pa so se pojavila tudi regionalna prizadevanja za prepoved ali regulacijo določenih aktivnosti, ki prej niso bila predmet mednarodnega dogovarjanja (Sands 2003: 34). Omeniti velja Afriško konvencijo o zaščiti narave in naravnih virov iz leta 1968³³ ter prvi akt s področja varovanja okolja v Evropski skupnosti, in sicer o pakiranju in označevanju nevarnih snovi iz leta 1967³⁴ (Fitzmaurice 2002: 32; Sands 2003: 34). V tem obdobju ima za pričujočo razpravo največji pomen Resolucija o trajni suverenosti nad naravnimi viri iz leta 1962.³⁵ Ta je poskušala najti ravnotežje med pravico suverenih držav do izkoriščanja svojih naravnih virov ter željo tujih podjetij po pravni varnosti in stabilnosti njihovih investicij (Sands 2003: 236). Trajno suverenost so razumeli kot

---

²⁸ *United Nations Conference on the Conservation and Utilization of Resources.*

²⁹ *International Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil* (London, 1954)

³⁰ *Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas* (Ženeva, 1958).

³¹ *The Antarctic Treaty* (Washington, 1959).

³² *Partial Test Ban Treaty* (Moskva, 1963).

³³ *African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources* (Algiers, 1968).

³⁴ *Council Directive 67/548/EEC of 27 June 1967 on the approximation of laws, regulations and administrative provisions relating to the classification, packaging and labelling of dangerous substances* (Bruselj, 1967).

³⁵ *UNGA Resolution on Permanent Sovereignty Over Natural Resources; 1803 (XVII)*, (New York, 1962).

pravico ljudi in narodov, ki jo je treba izvajati v interesu njihovega nacionalnega razvoja in blaginje v državi (Birnie in Boyle 2002: 40).

Kot vidimo, je obdobje med letoma 1945 in 1972 zaznamovalo »naraščanje zavedanja o neizogibnosti uveljavljanja ukrepov za varovanje okolja« (Fitzmaurice 2002: 33). Dejansko je postalo očitno, da povečano izkoriščanje naravnih sistemov zmanjšuje njihovo zmožnost za uporabo v sedanjosti in v prihodnosti. Vedno bolj aktualna je postajala trditev, da »človeštvo seje seme lastnega uničenja« (Glasbergen in Corvers 1995: 2). Hkrati so bile vzpostavljene omejitve na pravico držav ravnati s svojimi naravnimi viri kot želijo (Sands 2003: 34). Kljub temu je razvoj na mednarodni ravni še vedno potekal postopoma, saj še ni bila oblikovana oz. ni obstajala še nobena globalna organizacija za koordinacijo okoljske politike in prava (Sands 2003: 35). Vendar »je bil kumulativni izid naraščanja v zavedanju degradacije okolja /.../ pritisk po kolektivnem delovanju« (Elliott 1998: 10, 11).

3.2.3. *Tretje obdobje: Od Stockholma do Ria*

Problematika okolja se je prvič znašla v središču pozornosti mednarodne skupnosti pred tremi desetletji, ko so se vodje držav leta 1972 srečali v Stockholmu na Konferenci Združenih Narodov o človeškem okolju. To je bila prva priložnost, ko so mednarodne organizacije in nacionalne vlade skupaj razpravljale o skupnih okoljskih problemih in ustreznem odzivu nanje (Held 2003: 170). Sachs (1993: 9) ugotavlja, da so v sedemdesetih letih 20. stoletja nacionalne vlade začele razumevati, da je nadaljnja rast odvisna tudi od dolgoročne razpoložljivosti naravnih virov. Seveda pa državnikov k naravi bolj naklonjenemu delovanju ni napeljala lastna vest, ampak aktivno delovanje različnih družbenih interesnih skupin, ki so predvsem z obveščanjem javnosti izvajale določen pritisk. Posledice tega so bile zahteve po ukrepanju. Hkrati s tem se je prebudila tudi akademska javnost, ki je začela tej problematiki namenjati več pozornosti.

Obstajala pa sta predvsem dva problema, ki jih zagovorniki varovanja okolja takrat niso upoštevali. Glasbergen in Corvers (1995: 21) opozarjata, da je bilo okolje takrat le ena izmed novih točk na dnevnem redu mednarodne skupnosti, kjer so mu konkurirali

predvsem problemi miru, varnosti in razvoja. Ne smemo pozabiti, da je bila hladna vojna takrat na vrhuncu in vloga OZN v mednarodni skupnosti ni bila velika. Drugi problem je bil v tem, da ni obstajal noben institucionalni okvir, znotraj katerega bi bilo mogoče učinkovito razpravljati o okoljskih problemih v mednarodnem kontekstu. Temu lahko dodamo, da tudi znanstvena dokazljivost problemov okolja še ni bila na tako visoki ravni, kot je danes, pa tudi problemi degradacije okolja še niso bili povsem globalni. Finger (1993: 36, 40) pravi, da je bilo takrat probleme okolja še mogoče uokviriti v tradicionalne politične okvirje, kljub temu da so bile države napadene zaradi pretirane osredotočenosti na razvoj, politični sistemi, ki so po definiciji omejeni na nacionalne meje, pa so bili še vedno popolnoma sposobni rešiti večino takratnih problemov.

Conca in Dabelko (1998: 6) pravita, da je bila na UNCHE »pozornost usmerjena predvsem na relativno ozko definirane probleme onesnaževanja zraka in vode«. Vseeno je Stockholmska konferenca postala ključni simbol priznanja politike, da se svet sooča s problemi zaradi degradacije okolja. Sands (2003: 36) pravi, da je Stockholm razširil pravna in organizacijska sredstva za mednarodno delovanje, ki ga je prej omejevalo neprimerno dojemanje okoljskih problemov ter restriktivni koncept nacionalne suverenosti. Udeležili so se je delegati iz 113 držav, med njene glavne rezultate pa štejemo Deklaracijo o človekovem okolju, ki je vsebovala 26 načel, Akcijski načrt s 109 priporočili in ustanovitev organa znotraj OZN, ki se naj bi ukvarjalo s problemi okolja, Programom OZN za okolje oz. UNEP (*United Nations Environment Programme*) (Glasbergen in Corvers 1995: 21).

Deklaracijo 26-ih načel je mogoče razdeliti na skupine, saj gre za kompromis med željami tistih držav, ki so verjele, da bi morali spodbuditi javno zavedanje in skrb za okolje ter tistimi državami, ki so želele, da bi deklaracija določila specifične smernice za delovanje v prihodnosti (Sands 2003: 38).³⁶ Fitzmauricova (2002: 34) meni, da je za

---

³⁶ Prvo načelo Deklaracije o okolju in razvoju je na splošno eno najpomembnejših, ker »nalaga ljudem odgovornost za zaščito, varovanje in izboljšanje okolja za sedanje in prihodnje generacije« (Fitzmaurice 2002: 34). Načela 2, 3 in 5 so določila smernice za zaščito naravnih virov v dobro sedanjih in prihodnjih generacij, za ohranjanje, obnovitev in izboljšanje ključnih obnovljivih naravnih virov ter za nujnost izogibanja dokončnemu izčrpanju neobnovljivih virov. Načela 4, 6 in 7 pa so identificirala specifične okoljske grožnje, kot so tveganje, ki ga za ravnovesje v naravi predstavlja izumiranje določenih rastlinskih in živalskih vrst, izpuščanje strupenih snovi v takšni količini, da jih narava ne more razgraditi, ter posledice onesnaževanja morij. Skupina načel od osmega do petnajstega obravnava probleme, ki odsevajo odnos med razvojem in varovanjem okolja, kot na primer nujnost prenosa finančnih sredstev in

nadaljnji razvoj mednarodnega okoljskega prava najbolj pomembna skupina načel od 21. do 26., Sands (2003: 38) pa za najpomembnejše šteje le načela od 21. do 24. 22. načelo pravi, da naj bi države med seboj sodelovale pri razvoju mednarodnega okoljskega prava na področju kompenzacij za povzročeno škodo zaradi degradacije okolja.³⁷ 23. načelo dopušča možnost, da se bodo določeni standardi varovanja okolja še naprej določali na nacionalni ravni.³⁸ 24. načelo poziva k uporabi vseh oblik mednarodnih sredstev za reševanje okoljskih problemov³⁹, 25. načelo pa poziva države, da naj 'dodelijo' mednarodnim organizacijam osrednjo vlogo v mednarodnih prizadevanjih za varovanje okolja⁴⁰. V 26. načelu Deklaracija obsodi jedrsko orožje in druga sredstva za množično uničevanje.⁴¹ Za pričujočo razpravo pa je bistveno 21. načelo, za katerega Birniejeva in Boyle (2002: 39) pravita, da je ključno normativno določilo Stockholmske deklaracije, ki vsebinsko izhaja iz že obstoječega mednarodnega pogodbenega in občega prava. Glasi se:

Države imajo v skladu z Ustanovno listino ZN in načeli mednarodnega prava suvereno pravico izkoriščati svoje naravne vire v skladu z njihovo **okoljsko** (poudarek J. B.) politiko ter odgovornost, da zagotovijo, da dejavnosti znotraj njihove jurisdikcije ali nadzora ne povzročajo škode okolju drugih držav ali območjem izven dosega nacionalne jurisdikcije.⁴²

To načelo zajema dva osnovna cilja mednarodnega varstva okolja, ki sta si sicer nasprotna. Po eni strani imajo države suvereno pravico izkoriščati svoje naravne vire, po drugi pa ne smejo povzročati škode okolju. Po eni strani lahko na 21. načelo gledamo kot na potrditev suverenosti nad naravnimi viri, zastavljeno v resoluciji Generalne skupščine

---

tehnologije iz razvitih v manj razvite države ter stabilnost cen naravnih virov, kar bi državam v razvoju omogočilo premagovati revščino, ki naj bi bila ključen razlog za uničevanje okolja v teh državah. (Sands 2003: 39)

³⁷ *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* (Stockholm, 1972), Earth Summit CD-ROM (1993), 22. načelo.

³⁸ *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* (Stockholm, 1972), Earth Summit CD-ROM (1993), 23. načelo.

³⁹ *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* (Stockholm, 1972), Earth Summit CD-ROM (1993), 24. načelo.

⁴⁰ *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* (Stockholm, 1972), Earth Summit CD-ROM (1993), 25. načelo.

⁴¹ *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* (Stockholm, 1972), Earth Summit CD-ROM (1993), 26. načelo.

⁴² *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* (Stockholm, 1972), Earth Summit CD-ROM (1993), 21. načelo.

OZN iz leta 1962.⁴³ Birniejeva in Boyle (2002: 111) po drugi strani ugotavljata, da je imelo 21. načelo velik vpliv na razvoj mednarodnega okoljskega prava v obdobju po Stockholmu. Najpomembnejše je to, da 21. načelo od držav zahteva več kot samo plačilo za škodo povzročeno okolju. Njegov glavni pomen je v tem, da prepozna, da so države dolžne sprejeti primerne preventivne ukrepe za zaščito okolja (*ibid.*). Po Sandsovem (2003: 236) mnenju ostaja 21. načelo temelj mednarodnega okoljskega prava.

V nobenem primeru Stockholmska konferenca ni pripeljala do oblikovanja skupne strategije za reševanje problemov okolja. Omeniti je treba dejstvo, da je bila večina pozornosti namenjena problemom, ki so bili pomembni za razvite države, zelo malo časa pa je bilo posvečeno problemom, s katerimi so se soočale manj razvite države. Elliottova (1998: 11) opozarja na dejstvo, da so se države v razvoju bale, da bodo skrbi 'Severa' glede onesnaževanja in varovanja narave prevladale nad problemi revščine in nerazvitosti. Obstajale so tudi napetosti glede vprašanja odgovornosti za degradacijo okolja, primernih ravni razvojne pomoči, financiranja projektov za varovanje okolja, transferja tehnologije in problema rasti prebivalstva (*ibid.*). Poleg tega je treba upoštevati, da so države vzhodnega bloka bojkotirale konferenco. »Očitno je bilo, da še ni bil pravi čas za sprejetje celovitega mednarodnega pristopa k problemom okolja« (Glasbergen in Corvers 1995: 21). Conca in Dabelko (1998: 14) vseeno menita, da so za Stockholmom ostale tri vplivne ideje: ideja, da obstajajo prirojene 'meje rasti' na planetu končnih virov in omejene ekološke prožnosti, trditev, da egoizem posameznikov pogosto prispeva k globalni 'tragediji skupnega', ter ideja, da okoljske grožnje vedno bolj zahtevajo nadzorne, avtoritarne odzive. Po mnenju Fitzmauricove (2002: 34) pa je Stockholmska konferenca vizionarskega pomena, ker je uveljavila nov način razmišljanja o okoljskih problemih, s poudarjanjem tesne povezave med varovanjem okolja in gospodarskim razvojem.

Obdobje, ki je sledilo Stockholmu, je najbolj zaznamovalo poglobljanje znanja o degradaciji okolja in njegovih vzrokih ter povečanje obsega delovanja in strokovne usposobljenosti okoljskih nevladnih organizacij (Elliott 1998: 14). Na formalni ravni je to obdobje zaznamovalo sprejetje nekaterih mednarodnih sporazumov, ki so bili

---

⁴³ Odgovor na vprašanje, zakaj so nekateri, predvsem države v razvoju, želeli ponovno potrditev suverenosti nad viri je v tem, ker »so se v sedemdesetih že pojavile določene omejitve na aplikacijo državne suverenosti nad naravnimi viri« (Sands 2003: 237).

oblikovani v okviru mednarodnih vladnih oz. nevladnih organizacij za zmanjšanje oz. nadzor čezmejne degradacije okolja. Ti so bili sprejeti na področju onesnaževanja vode,⁴⁴ onesnaževanja zraka,⁴⁵ trgovanja z ogroženimi vrstami,⁴⁶ trgovanja z nevarnimi snovmi,⁴⁷ jedrskih in vojaških aktivnosti⁴⁸ (Elliott 1998: 15; Fitzmaurice 2002: 35; Sands 2003: 41). Birniejeva in Boyle (2002: 40) pravita, da je sistem OZN pretežno nadaljeval s sektorskim in pragmatičnim pristopom, kjer je vsak organ svojemu obsegu delovanja dodal okoljsko dimenzijo. Vsekakor pa je pomanjkanje celovite in sistematične akcije predvsem s strani držav pomenilo, da se je degradacija okolja še pospešila.

Tako so politiki šele v osemdesetih letih 20. stoletja 'odkrili' znanstvene dokaze za globalno naravo problemov okolja (Glasbergen in Corvers 1995: 22). Šele takrat je postalo jasno, da industrijsko onesnaževanje vpliva na celoten planet, tudi prek državnih meja. Tovrstne zaključke so omogočile pomembne spremembe na tehnološkem področju, ko se je »s pojavom nove generacije instrumentov in opreme oblikovala možnost zbiranja in obdelovanja podatkov na globalni ravni« (Sachs 1993: 18). Šele v osemdesetih letih 20. stoletja smo tako vstopili v dobo globalne ekologije. Finger (1993: 40) trdi, da »/g/globalna ekologija vodi k dojetju Zemlje kot enotnega, kompleksnega in bolj kot ne samouravnajočega sistema geokemičnih ciklov,« in da je od osemdesetih let dalje potrebno okolje dodati kot novo dimenzijo k trendu globalizacije. Globalna ekologija v osnovi pomeni, da »imajo problemi okolja, ki so bili nekoč omejeni na majhno področje in lahko imajo v mnogih primerih še vedno lokalni izvor, vedno večji vpliv na cel svet« (Glasbergen in Corvers 1995: 7). »Kraj uničenja je

---

⁴⁴ Konvencija o preprečevanju onesnaževanja morja z odpadnimi in drugimi snovmi (*Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter* (London, 1972)); Mednarodna konvencija o preprečevanju onesnaževanja morja z ladij (*International Convention for the Prevention of Pollution from Ships* (London, 1973)); Konvencija o zaščiti pred onesnaženjem morja iz virov na kopnem (*Convention on the Prevention of Marine Pollution from Land-based Sources* (Pariz, 1974)); Konvencija Združenih narodov o pomorskem mednarodnem pravu (*United Nations Convention on the Law of the Sea* (Montego Bay, 1982)).

⁴⁵ Konvencija o onesnaževanju zraka na velike razdalje preko meja (*Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution* (Ženeva, 1979)); Konvencija o varstvu ozonskega plašča (*Convention for the Protection of the Ozone Layer* (Dunaj, 1985)); Protokol o substancah, ki škodljivo delujejo na ozonski plašč (*Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer* (Montreal, 1987)).

⁴⁶ Konvencija o mednarodni trgovini z ogroženimi vrstami divje flore in favne (*Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora* (Washington, 1973)).

⁴⁷ Konvencija o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov preko meja in njihovem odstranjevanju (*Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal* (Basel, 1989)).

⁴⁸ Konvencija o prepovedi uporabe vojaških ali kakšnih drugih sredstev, ki spreminjajo okolje (*Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification*

pogosto odmaknjen od začetnega onesnaževalca. Tako odnos med vzrokom in posledico ni povsem jasen, posledično tudi pripisovanje odgovornosti ni premočrtno« (Thomas 1994: 4). Tako je osnovna značilnost današnjih problemov okolja neenaka distribucija vzrokov in učinkov (Glasbergen in Corvers 1995: 5).

Na tem mestu se zdi primerno pogledati, kakšen je bil odziv držav in akademske skupnosti na globalno naravo problemov okolja. Ker problemi okolja do sredine osemdesetih let 20. stoletja niso predstavljali neposredne nevarnosti, jim akademska skupnost, predvsem s področja mednarodnih odnosov, ni namenila veliko teoretične pozornosti in empiričnih raziskovalnih prizadevanj. Pojav globalne ekologije pa je spodbudil vzporedno delo na področju mednarodnih odnosov in mednarodnega prava okolja, kar se je izražalo v integraciji večine raziskovanja okolja okrog pojma režimov (Boardman 1997: 34). Na formalni ravni pa je najvidnejši znak večjega zavedanja okoljske problematike v tem obdobju ustanovitev Svetovne komisije za okolje in razvoj (*World Commission on Environment and Development* oz. WCED)⁴⁹ med zasedanjem OZN v Nairobiju leta 1982 (Glasbergen in Corvers 1995: 22). WCED je bila neodvisna komisija, ki je poročala neposredno Generalni skupščini. Pomembno je poudariti, da je Brundtlandin proces⁵⁰ zaznamovala »ideologija 'istega čolna', ki pravi, da je uničevanje okolja grožnja za vse prebivalce planeta Zemlja in da nimamo nobene druge izbire kot dialog in sodelovanje« (Finger 1993: 42). Po petih letih dela so leta 1987 izdali Brundtlandino poročilo, ki se je uradno imenovalo Naša skupna prihodnost.

Najpomembnejši rezultat tega poročila je vsekakor koncept trajnostnega razvoja, kjer gre v osnovi za to, da mora razvoj sicer zadovoljiti potrebe sedanjih generacij, vendar ne tako, da bi ogrožal možnosti za razvoj prihodnjih generacij (Glasbergen in Corvers 1995: 22).⁵¹ Med osrednje ideje trajnostnega razvoja štejemo integracijo ekonomije in

---

Techniques (Ženeva, 1976)); Konvencija o zgodnjem obveščanju o jedrskih nesrečah (*Convention on Early Notification of a Nuclear Accident* (Dunaj, 1986)).

⁴⁹ V nobenem primeru pa ta komisija ni edini pomemben formalni rezultat obdobja med Stockholmom in Riom. Sands (2003: 43–48) posebej vplivno vlogo pripisuje še trem instrumentom: osnutek Načel delovanja UNEP iz leta 1978, Program iz Montevidea leta 1981 ter Svetovno listino za naravo (*World Charter for Nature*) iz leta 1982. Izpostavi še Svetovno strategijo za ohranjanje narave (*World Conservation Strategy*) iz leta 1980, ki je nastala s sodelovanjem Mednarodne unije za ohranitev narave, UNEP-a in Svetovnega sklada za naravo.

⁵⁰ Brundtlandin proces imenujemo vmesno obdobje med letoma 1982, ko je bila Svetovna komisija za okolje in razvoj ustanovljena in letom 1987, ko je bilo objavljeno končno poročilo. Imenuje se po predsednici komisije, bivši predsednici norveške vlade Gro Harlem Brundtland.

⁵¹ Za mojo razpravo zanimivo dejstvo je mogoče najti v odločitvi Upravnega sveta UNEP-a iz leta 1989, ko so definiciji trajnostnega razvoja WCED-ja dodali, da takšen razvoj nikakor ne pomeni vtikanja v

okolja, kar pomeni, da morajo gospodarske odločitve upoštevati okoljske posledice; medgeneracijske obveznosti, kjer morajo sedanje odločitve in dejanja upoštevati svoj učinek na prihodnje generacije; družbeno pravičnost, kjer imajo vsi ljudje enako pravico do okolja, v katerem lahko živijo; varovanje okolja, kjer gre za ohranjanje virov in zaščito naravnega sveta; kvaliteto okolja, kjer gre za širšo definicijo človekove blaginje, ne pa ozko definirano ekonomsko blaginjo; participacijo, kjer gre za restrukturiranje institucij, da bi bilo v procesu sprejemanja odločitev mogoče slišati vse poglede na probleme degradacije okolja.⁵² Koncept trajnostnega razvoja se je na in po UNCED-u uveljavil kot ključen koncept v mednarodni okoljski politiki kljub dejstvu, da gre za eno »najbolj spornih idej v globalnem okoljskem diskurzu« (Elliott 1998: 179). Finger (1993: 42) trdi, da »s/logan trajnostni razvoj v prvi vrsti promovira zamegljeno razmišljanje«, ker poizkuša združiti dve na videz nezdružljivi ideji, in sicer idejo varovanja okolja in idejo ohranjanja gospodarskega razvoja. Iz okoljskega stališča je mogoče najbolj problematično dejstvo to, da »kliče po ohranjanju razvoja, ne pa po ohranjanju narave« (Sachs 1993: 10).⁵³ S tem se strinja Elliottova (1998: 181), saj meni, da »je ključni poudarek v poročilu komisije dan rasti«, ter tudi Connelly in Smith (1999: 202), ki pravita, da »navodila, kako doseči trajnostni razvoj, poudarjajo osrednjost nadaljnje ekonomske rasti pri doseganju varovanja okolja«. Ideja trajnostnega razvoja res namiguje, da ni nobenih nasprotij med ekološko trajnostjo in ekonomskim razvojem (Finger 1993: 42), vendar je treba to razumeti tudi v luči konflikta 'Sever'–'Jug', ki je močno ohromil že potek Stockholmske konference. Pomen konflikta 'Sever'–'Jug' za problematiko globalnega okolja potrjujeta tudi Connelly in Smith (1999: 184), ki pravita: »Mednarodno politiko okolja zaznamuje serija povezanih konfliktov in napetosti med državami 'Severa' in 'Juga' glede vprašanj, kot so narava globalne ekonomije, prebivalstvo, potrošnja virov, pomen suverenosti«. Temu konfliktu, kjer se 'Sever' zavzema za varovanje okolja, ki ga je uničil, in kjer 'Jug' na noben način ni pripravljen odstopiti od razvoja kot edinega recepta za boljše življenje svojih prebivalcev, so se oblikovalci poročila poskušali izogniti. Nikakor pa ideja trajnostnega

---

nacionalno suverenost (Birnie in Boyle 2002: 41). Vprašanje je, zakaj se jim je zdelo potrebno eksplicitno opozoriti na to.

⁵² Michael Jacobs: Sustainable Development: Assumptions, Contradictions, Progress; v Contemporary Political Studies: Proceedings of the Annual Conference of the Political Studies Association, ur. J. Lovenduski in J. Stanyer, 1471. London: PSA, 1995. V Connelly in Smith 1999: 3.

⁵³ Sachs (1993: 9) trdi, da je trajnostni razvoj podedoval šibkost razvoja. Leta 1962, ko je izšlo delo Rachel Carsons, *Silent Spring*, je bil razvoj še razumljen kot povzročitelj škode ljudem in naravi. Od Svetovne strategije za ohranjanje narave iz leta 1980 do kasnejšega Brundtlandinega poročila pa se je razvoj začel dojemati kot terapija za škodo, ki jo povzroča ravno razvoj.

razvoja ni edini poudarek poročila. »Poročilo je poudarjalo pomen multilateralizma, potrebo po reševanju družbenih problemov in potrebo po institucionalni reformi« (Elliott 1998: 180). Identificirali so tudi tri elemente, ki naj bi pomagali doseči te cilje. Ti so: »Prvič, dialog med razsvetljenimi posamezniki, drugič, dvigovanje globalne okoljske zavesti in z njo povezane etike in tretjič, planetarno skrbništvo« (Finger 1993: 43). Na kratko, »komisija je promovirala dialog kot čudežno rešitev za globalno ekološko krizo« (*ibid.*). Kljub vsem njegovim pomanjkljivostim je Brundtlandino poročilo vodilo k večanju pritiska po mednarodnem delovanju na področju okolja in v končni fazi h Konferenci Organizacije Združenih Narodov o okolju in razvoju leta 1992 v Rio de Janeiru (Thornton in Beckwith 1997: 32).

3.2.4. Četrto obdobje: *Od Ria do danes*

Leta 1989 je Generalna Skupščina OZN sprejela resolucijo, ki je vodila h konferenci v Rio de Janeiru (Elliott 1998: 17). Ta konferenca naj bi pomenila vrhunec mednarodnih prizadevanj za varstvo okolja v devetdesetih letih 20. stoletja. Sprejetju resolucije je sledil dvoletni pripravljalni proces, ki je služil predvsem za identifikacijo nekaterih nevladnih organizacij in voditeljev neodvisnih sektorjev, ki naj bi postali partnerji držav pri procesu globalnega upravljanja (Finger 1993: 44).⁵⁴ Sama konferenca je potekala od 3. do 14. junija, udeležilo pa se jo je okrog 10000 delegatov iz 175 držav, katerim je treba še dodati več kot 1400 akreditiranih nevladnih organizacij in več kot 8000 novinarjev (Elliott 1998: 19; Fitzmaurice 2002: 38). Šlo je za eno največjih mednarodnih konferenc vseh časov. Vzporedno s formalno konferenco je potekal t. i. Globalni forum, konferenca nevladnih organizacij, ki se jo je udeležilo več kot 30000 ljudi in okrog 9000 nevladnih organizacij (Elliott 1998: 19).

Neposredni rezultat konference je pet mednarodnih sporazumov, ki so jih podpisali vodje držav in vlad. Le dva od teh sta bila pravno zavezujoča, nobeden pa ni vseboval specifičnih obveznosti (Thomas 1994: 2). Prvi sporazum je Deklaracija o okolju in

---

⁵⁴ V ta namen je Sekretariat UNCED-a še pred Konferenco v Rio oblikoval poseben Urad za zveze, namenjen samo nevladnim organizacijam, *Center for Our Common Future* pa je junija 1990 ustanovil *International Facilitating Committee* (Finger 1993: 44). Na samem formalnem delu Konference v Rio je sodelovalo 2400 predstavnikov nevladnih organizacij (<http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html>; 16.9. 2004), ki so se med seboj precej razlikovale (Student Environmental Action Coalition, The People's Commission on Environment and Development India, International Union of Local Communities).

razvoju,⁵⁵ v kateri je navedenih 27 načel, ki določajo pravice in dolžnosti držav pri doseganju trajnostnega razvoja. Med drugim Deklaracija iz Ria »potrjuje načelo onesnaževalec plača ter načelo preventivnosti kot tudi potrebo po dostopu do okoljskih informacij, povečano udeležbo javnosti pri reševanju problemov ter ocene okoljskega tveganja razvojnih strategij. Eksplicitno tudi poveže revščino in degradacijo okolja« (Connelly in Smith 1999:204). »Čeprav deklaracija ni pravno zavezujoča, je večina držav izrazila pripravljenost uporabiti jo kot pomembno smernico za njihove nacionalne politike« (Glasbergen in Corvers 1995: 24). Birniejeva in Boyle (2002: 43) menita, da je imela ta Deklaracija večji pravni pomen kot tista iz Stockholma. Treba je izpostaviti, da je bila »deklaracija sprva zamišljena kot Listina za Zemljo (*Earth Charter*), vendar so pomisleki držav v razvoju, da bi takšen dokument bolj favoriziral okoljske potrebe kot pa razvojne potrebe rezultiral v opuščanje začetnih predlogov« (Elliott 1998: 20). Tako ni presenetljivo, da Sachs (1993: 3) meni, da je »Deklaracija iz Ria ceremonialno poudarila svetost razvoja« in doda, da je konferenca v Riu določila varstvo okolja kot najnovejšo stopnjo v razvoju. Fitzmauricova (2002: 40) trdi, da je temelj Deklaracije v 3. in 4. načelu, ki ju je treba brati skupaj, saj predstavljata politično kupčijo med razvitimi državami in državami v razvoju. 3. načelo predstavlja zmago za države v razvoju in Skupino G-77, saj gre za prvi s soglasjem sprejet mednarodni instrument, ki je potrdil pravico do razvoja (Sands 2003: 55). 4. načelo pravi, da morajo države pri vodenju razvojne politike upoštevati tudi okolje. »To odseva obvezo, da se bodo okoljski problemi in cilji premaknili iz periferije mednarodnih odnosov k njegovemu gospodarskemu jedru« (*ibid.*). Za mojo razpravo pa je najbolj pomembno 2. načelo, ki »v osnovi odseva 21. načelo Stockholmske deklaracije« (Fitzmaurice 2002: 42). Glasi se:

Države imajo v skladu z Ustanovno listino ZN in načeli mednarodnega prava suvereno pravico izkoriščati svoje naravne vire v skladu z njihovo **okoljsko in razvojno** (poudarek J. B.) politiko ter odgovornost, da zagotovijo, da dejavnosti znotraj njihove jurisdikcije ali nadzora ne povzročajo škode okolju drugih držav ali področjem izven dosega nacionalne jurisdikcije.⁵⁶

---

⁵⁵ *The Rio Declaration on Environment and Development* (Rio de Janeiro, 1992), Earth Summit CD-ROM (1993).

⁵⁶ *The Rio Declaration on Environment and Development* (Rio de Janeiro, 1992), Earth Summit CD-ROM (1993), 2. načelo.

Edina razlika med tem načelom in 21. načelom iz Stockholma je samo v dodanih besedah 'in razvojna'. Gre za »spretno prikrit korak nazaj, saj se z močnim poudarkom na razvoju prekine rahlo ravnotežje med pravico do suverene uporabe naravnih virov in dolžnostjo za skrb za okolje, doseženo v Stockholmu« (Sands 2003: 55). »Deklaracija iz Ria je s poudarjanjem nacionalnih razvojnih politik odstranila ekološki kontekst in podredila ekološko odgovornost držav pri izkoriščanju naravnih virov potrebam ekonomije« (Fitzmaurice 2002: 43).

Nadaljnji rezultat Konference v Riu je sprejetje Agende 21, ki, enako kot deklaracija, ni obvezujoče narave. Predstavlja načrt delovanja za 21. stoletje in vključuje več kot sto programov na področju trajnostnega razvoja (Glasbergen in Corvers 1995: 24). Elliottova (1998: 22) pravi, da gre za podroben načrt delovanja za implementacijo načel, zapisanih v deklaraciji, in za doseganje trajnostnega razvoja. Končno besedilo dokumenta je bilo rezultat ostrih pogajanj, tako da je moral tudi generalni sekretar konference Maurice Strong priznati, da so kompromisi in pogajanja oslabili Agendo 21 (Elliott 1998: 24).⁵⁷ Vsekakor pa Agenda 21 ni brez pozitivnih strani. Poleg resnično podrobnega in natančnega značaja tega osemsto strani dolgega dokumenta, je bilo predvsem »pomembno spoznanje, da je pogoj uspešne implementacije Agende 21 bolj delovanje subnacionalnih akterjev kot pa samih držav« (Thomas 1994: 4). Poleg omenjenih dokumentov so sprejeli še en neobvezen dokument, in sicer Načela za gozdarstvo⁵⁸ ter dve konvenciji, Okvirno konvencijo OZN o spremembi podnebja⁵⁹ ter Konvencijo o biološki raznovrstnosti⁶⁰. Ta dva obvezujoča sporazuma oblikujeta nove regulatorne režime za »dva najpomembnejša problema sedanje mednarodne skupnosti« (Birnle in Boyle 2002: 43). Tudi Načela za gozdarstvo so bila sprva zamišljena kot obvezujoči sporazum, vendar so se razhajanja med razvitimi državami, ki jim je bilo v interesu varovanje okolja, in državami v razvoju, ki na noben način niso pristale na to, da bi varstvo okolja ogrozilo njihove razvojne načrte, izkazala za nepremostljiva, kar je v končni fazi privedlo do te neobvezujoče deklaracije. Konvencijo o podnebnih

---

⁵⁷ Kot problematična so se izkazala vprašanja finančnih virov in mehanizmov, kjer so se razvite države zavezale obsegu uradne razvojne pomoči v višini 0,7 odstotkov svojega BDP-ja, a niso postavile nobenih časovnih rokov; pri vprašanju selitvenih ribjih zalog so zaradi nesoglasja o tem, kako uravnotežiti suverene pravice s svobodno plovo po odprtem morju, rešitev problema preložili na kasnejše obdobje; vprašanje vpliva vojaške dejavnosti na okolje pa je predvsem zaradi sklicevanja ZDA na nacionalni interes predstavljalo problem v pogajanjih o poglavju o nevarnih odpadkih. (Elliott 1998: 24)

⁵⁸ *Forest Principles* (Rio de Janeiro, 1992).

⁵⁹ *United Nations Framework Convention on Climate Change* (Rio de Janeiro, 1992).

⁶⁰ *Convention on Biological Diversity* (Rio de Janeiro, 1992).

spremembah je podpisalo 154 držav, ki so se zavezale k zmanjšanju emisij toplogrednih plinov, vendar ta konvencija ne vsebuje ne časovnega okvirja ne specifičnih ciljev. Na drugi strani pa je Konvencija o biološki raznovrstnosti zagotovo najpomembnejši rezultat konference, vendar njen pomen, kljub temu da jo je podpisalo 150 držav, zmanjšuje dejstvo, da je nista podpisali Združene države Amerike in Indija. Treba pa je izpostaviti tudi neposredni institucionalni rezultat konference, in sicer oblikovanje Komisije za trajnostni razvoj,⁶¹ ki naj bi nadzirala uveljavljanje načel Agende 21 v praksi (Elliott 1998: 20; Finger 1993: 37, 38; Glasbergen in Corvers 1995: 25).

Konferenca pa je podobno kot tista v Stockholmu zbudila predvsem mešane občutke. Fitzmauricova (2002: 38, 39) ugotavlja, da se »mnenja glede tega, kaj je bil glavni predmet konference, razlikujejo: ali je bilo to varovanje okolja ali iskanje ravnotežja med varovanjem okolja in gospodarskim razvojem«. Tudi Sands (2003: 43) trdi, da »se je UNCED ukvarjal z iskanjem ranotežja med varovanjem okolja in gospodarskim razvojem«. Zelo redki jo štejejo za uspeh, mnogi menijo, da je bila vsaj zadovoljiv začetek dolgega procesa, ki naj bi sledil, nekateri pa jo preprosto štejejo za polom. Finger (1993: 38) je eden izmed tistih, ki dvomi v uspeh UNCED-a, saj trdi, da »izid dvoletnega UNCED procesa težko imenujemo uspeh«. Thomasova (1994: 1) pravi, da »v/zroki uničevanja okolja na najbolj temeljni ravni niso bili naslovljeni, brez tega pa so prizadevanja za spopadanje s krizo obsojena na neuspeh«. Nadaljuje (*ibid.*), da je rezultat Rio ta, da se bomo z okoljsko krizo spopadali z istimi politikami, ki so jo v pretežni meri povzročile. Tudi Sachs (1993: 3) se strinja z njima, ko trdi, da pomeni Rio »oklenitev dojemanja ekološkega zdravila v zelo ozek svetovni pogled, ki spodbuja pogubno (razvojno, op. J. B.) dinamiko« in predaja delovanje v roke tistih akterjev, ki so v pretežni meri odgovorni za sedanje stanje. Glavna novost Rio pa je dejstvo, da so skoraj vse države sveta prvič skupaj priznale grožnjo, ki jo predstavlja ekološka kriza in se premaknile k oblikovanju skupnih obveznosti pri vodenju politike v prihodnosti, kar je najbolj razvidno v Agendi 21. »Okoljska diplomacija je dokončno spoznala, da je narava končen rudnik virov in kontejner za odpadke« (Sachs 1993: 13). Najpomembnejši dosežek konference je spoznanje, da zaščita okolja in ekonomski razvoj zahtevata globalne rešitve, ki presegajo nacionalne meje, ekonomske in družbene sisteme ter ideologije. Vendar je ta uspeh imel tudi svojo ceno. S koncem hladne vojne

---

⁶¹ *Commission on Sustainable Development* (<http://www.un.org/esa/sustdev/csd/csd13/csd13.htm>; 16. 9. 2004)

se je izoblikoval politični prostor, ki so ga države hitro zapolnile in dajale vtis, da nameravajo reševati probleme okolja, ki so dve desetletji dobivali vse večjo pozornost s strani nevladnih organizacij (Thomas 1994: 7). »S tem, ko so vlade, podjetja in mednarodne agencije dvignile zastavo ekologije, je okoljevarstvo spremenilo obraz. Deloma se bo ekologija, kot filozofija družbenega gibanja kmalu preoblikovala od znanja opozicije v znanje dominacije« (Sachs 1993: 3). Doda še, da se bodo konflikti v prihodnosti odvijali okrog tega, za kakšno okoljevarstvo se kdo zavzema in ne kdo je oz. ni za varovanje okolja (*ibid.*). Identificira dva načina razumevanja globalne ekologije. Na eni strani gre za tehnokratska prizadevanja za rešitev razvoja pred plenjenjem in onesnaževanjem planeta, na drugi strani pa za kulturno prizadevanje otresti se hegemonije starajočih se zahodnih vrednot in postopno upokožitev od razvojne tekme (Sachs 1993: 11).

Že omenjeni konec hladne vojne in posledično optimistično vzdušje v mednarodni skupnosti je eden ključnih razlogov, zakaj je problematika okolja v začetku prejšnjega desetletja pritegnila tolikšno pozornost mednarodne javnosti, a vsekakor ne edini. Pomemben razlog je tudi ogromna rast v znanstvenem razumevanju problemov okolja v dveh desetletjih po Stockholmu. Rio je zajel veliko širšo in bolj kompleksno agendo kot prva konferenca na to temo v Stockholmu. Ta premik je delno odseval spremenjeno znanstveno paradigmo, ki gleda na Zemljo kot en sam integriran sistem. Naslednja pomembna sprememba je rast globalnega zavedanja problematike in posledično tudi večje zaskrbljenosti svetovne javnosti. Poleg tega so imele že skoraj vse vlade v času Konference v Riu, za razliko od Konference v Stockholmu, vzpostavljeno okoljsko birokracijo v obliki ministrstev ali kakšnih drugih organizacijskih oblikah. Zadnja pomembna sprememba pa je v rasti števila mednarodnih sporazumov, pogodb in sporazumov o sodelovanju s področja okolja (Conca in Dabelko 1998: 6–9).

Kako bi lahko potemtakem ocenili dediščino UNCED-a? Vlade so spoznale slabšanje stanja okolja, vendar so vztrajale na ponovnem lansiranju razvoja (Sachs 1993: 3). Države v razvoju so pred in med konferenco dale jasno vedeti, da nimajo namena odstopiti od modela razvoja, ki se je uveljavil v razvitih državah.⁶² Tako so se države v

---

⁶² Sachs (1993: 6, 7) izpostavi Pekinško deklaracijo Skupine 77, sprejeto junija leta 1991, ki pravi, da »p/roblemov okolja ni mogoče obravnavati ločeno; treba jih je povezati z razvojnim procesom, s čimer bi uskladili zaskrbljenost glede okolja z imperativi ekonomske rasti in razvoja. V tem kontekstu je treba v celoti priznati pravico do razvoja držav v razvoju« (Pekinška deklaracija).

razvoju »kulturno in politično postavile v položaj strukturne šibkosti, kar vodi k absurdni situaciji, v kateri se lahko 'Sever' predstavi kot dobrohoten ponudnik rešitev za ekološko krizo« (Sachs 1993: 7). To potrjuje tudi Hildyard (1993: 31), saj pravi, da je treba konferenco razumeti »kot poskus uokviriti probleme okolja v okviru rešitev, ki jih lahko zagotovi le 'Sever'«. Dejansko gre za to, da so alternative razvoju izključene, alternative znotraj ideje razvoja pa so dobrodošle. To pa vodi k zaskrbljujoči situaciji, saj je »/t/azvojni sindrom nevarno zmanjšal družbeno domišljijo na 'Severu' kot tudi na 'Jugu'« (Sachs 1993: 17). Poleg tega moramo opozoriti še na eno zanimivo dejstvo, značilno za Konferenco v Riu. »UNCED je zagotovo bil srečanje držav in sporazumi, ki so iz njega izšli, so meddržavni sporazumi. Kot takšni so pustili na cedilu ljudi« (Thomas 1994: 4). Kljub vidni vlogi, ki so jo odigrale nevladne organizacije med potekom konference, so sporazume v končni fazi morali sprejeti predstavniki držav, ki določil iz teh sporazumov v praksi niso implementirali, saj so problemi degradacije okolja, s katerimi so se v Riu ukvarjali, danes prisotni v enaki, če ne celo večji meri kot takrat.

Junija 1997 je potekalo 19. zasedanje Generalne skupščine OZN (*Earth Summit+5*), na katerem naj bi ocenili napredek pri implementaciji Agende 21. Ugotovili so, da »se je v letih po Konferenci v Riu stanje okolja še poslabšalo« (Fitzmaurice 2002: 45). Vendar so po UNCED-u vseeno sprejeli nekaj pomembnih sporazumov. Med njimi je zagotovo najpomembnejši Kjotski protokol⁶³ iz leta 1997. Poleg tega Sands (2003: 65) opaza v desetletju po Riu opazen porast v številu mednarodnih pravnih sporov na področju okoljske problematike.⁶⁴ Septembra 2002 pa je v Johannesburgu potekal Vrh o trajnostnem razvoju (*World Summit on Sustainable Development*). Njegovega vpliva nikakor ne moremo primerjati s prvima dvema globalnima konferencama. Sands (2003: 66) pravi, da se je konferenca osredotočila samo na vprašanje izkoreninjenja revščine, deklaracija, ki so jo sprejeli, pa ne vsebuje predlogov za specifične ukrepe. Enako pa je tudi s sprejetim Načrtom implementacije,⁶⁵ ki je dolg in nejasen (*ibid.*).

---

⁶³ *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change* (Kyoto, 1997)

⁶⁴ Sands (2003: 65) navaja primere, ki jih je reševalo Meddržavno sodišče pravice, nato primere pred Pritožnim telesom Svetovne trgovinske organizacije, pred Mednarodnim tribunalom za pomorsko mednarodno pravo, Evropskim sodiščem za človekove pravice ter drugimi telesi.

⁶⁵ *Plan of Implementation* (Johannesburg, 2002)

Za zadnja tri desetletja razvoja politike mednarodnega varovanja okolja velja, da niti države niti OZN niso oblikovali takšnega sistema, ki bi bil primerno opremljen, da bi združil okoljske in razvojne cilje. To združitev je UNCED definiral kot ključno za doseganje trajnostnega razvoja. »Veliko pa je seveda kot vedno odvisno od volje držav, da bi orodja, ki jih imajo na razpolago, uporabljala na učinkovit način« (Birnie in Boyle 2002: 69).

4. ISKANJE POVEZAVE MED SUVERENOSTJO IN MEDNARODNIM VARSTVOM OKOLJA

4.1. Dva pogleda na suverenost in mednarodno varstvo okolja

Ko pride na vrsto vprašanje suverenosti, se v okoljskem diskurzu hitro sprejme zaključek, da problemi okolja zaradi svoje čezmejne narave predstavljajo resen izziv suverenosti države. »Najbolj razširjena interpretacija povezave med suverenostjo in varstvom okolja je popularna teza o eroziji suverenosti« (Litfin 1998: 3). Kot pa smo videli v prejšnjem poglavju, so se države v štirih desetletjih varovanja okolja na mednarodni ravni trdno zasidrale kot najpomembnejši akter pri določanju in izvajanju politik. Tako sta se v literaturi, ki se ukvarja z odnosom med suverenostjo in varstvom okolja, oblikovala dva nasprotna pola. Elliottova (1998: 97) jih imenuje kritični in reformistični, kjer prvi postavlja pod vprašaj uporabnost obstoječih institucij in vrednot ter stremi po radikalni transformaciji strukture in delovanja mednarodne politike. Drugi pa želi delovati znotraj obstoječega mednarodnega okvirja in ga izboljšati. Ta dva pristopa bo najlažje analizirati tako, da predstavimo njun odnos do dveh vprašanj, ki sta med seboj tesno prepleteni. Prvo vprašanje zadeva vpliv suverenosti na mednarodna prizadevanja varovanja okolja, drugo vprašanje pa zadeva vpliv, ki ga imajo odzivi na mednarodne okoljske probleme na suverenost kot politično institucijo (Litfin 1997: 168).

Odkar se je v sedemdesetih letih 20. stoletja na dnevnem redu mednarodne skupnosti prvič pojavilo vprašanje, ali suverenost predstavlja oviro uspešnemu varovanju okolja, se je najbolj uveljavilo mnenje, da sistem suverenih držav preprečuje realizacijo

drugačnih, okolju bolj prijaznih vrednot. To je bil eden izmed osrednjih argumentov že v poročilu, pripravljenem za UNCHE (Litfin 1997: 168). Mnenje, da se je meddržavni sistem nesposoben soočiti s krizo, je bilo prisotno še dvajset let pozneje, ko se je ocenjevalo rezultate UNCED-a. Thomasova (1994: 1) pravi, da je »v nekaterih primerih država premajhna za ukvarjanje s krizo, ki je globalne narave; v drugih primerih pa je prevelika, ko gre za lokalne probleme«. Za kritični pristop je značilna teza, da so močni ekonomski in politični interesi s pretežnim izvorom v državah, ki so dominirali razpravi na UNCED-u, marginalizirali tekmujoče interpretacije izvorov krize in blokirali iskanje alternativnih poti naprej (Sachs 1995: 6–11; Thomas 1994: 1–2). Skladno s tem pogledom je suverena država danes še vedno bolj ovira kot pa agent pozitivnih sprememb na področju razvoja politike mednarodnega varstva okolja. Conca in Lipschutz (1993: 332) kot potrditev, da je država ovira razvoju politike varstva okolja, navajata temeljno nesposobnost držav nadzirati procese, ki povzročajo degradacijo okolja, v prvi vrsti nenadziranje ekonomske dejavnosti, katere stranski produkt so najpogosteje ti uničujoči procesi, pomanjkanje učinkovitih političnih vzvodov ter pomembnost določenih oblik izkoriščanja naravnih virov za ključna zaveznitva na relaciji država – družba. Če je glavni razlog za privlačnost teze o suverenosti kot 'sovražniku' varovanja okolja prepričanje, da sta ekološki holizem in ozemeljska ekskluzivnost medsebojno izključujoča, pa je država s tem, ko je bila in je še vedno pomemben agent uničevanja okolja, to privlačnost samo še okrepila (Litfin 1998: 3). Suverenost držav naj bi imela po mnenju predstavnikov kritičnega pristopa negativne posledice tudi za razvoj mednarodnega okoljskega prava, saj »je združljiva le z decentraliziranim in tako šibkim ter neučinkovitim sistemom mednarodnega prava« (Melkas 2002: 115).

Najpogostejši odgovor predstavnikov kritičnega pristopa na vprašanje, kakšen vpliv imajo mednarodni odzivi na degradacijo okolja za suverenost države, je, da čezmejni okoljski problemi nujno spodkopavajo suverenost države. Matthewsova trdi, da »o/koljsko breme, ki presega nacionalne meje, že začinja podirati svete meje nacionalne suverenosti«.⁶⁶ Eden izmed povodov za takšno razmišljanje je že v omenjeni sposobnosti problemov okolja, da prehajajo meje držav. Čezmejni okoljski problemi v temeljih kršijo teritorialno ekskluzivnost, na kateri je osnovana državna suverenost.

---

⁶⁶ Jessica Tuchman Matthews: *Redefining Security*, 162. *Foreign affairs* 68(2), Spring 1989. V Rosenau in Czempiel 1993: 78.

Posebnost problematike okolja vidi Melkasova (2002: 117) v dejstvu, da se nekateri okoljski problemi pojavljajo na področjih, ki so zunaj ozemlja katerekoli države ter kot primer omenja probleme, kot so podnebne spremembe in tanjšanje ozona. Teh ni mogoče omejiti na nobeno določeno ozemlje in povzročajo večjo medsebojno odvisnost držav, kot smo ji bili priča kdajkoli prej, saj bodo negativne posledice teh problemov slej ali prej prizadele ljudi na celotnem planetu. Naslednji razlog, zakaj predstavniki kritičnega pristopa trdijo, da okoljski izzivi spodkopavajo suverenost, je v tem, da so danes države prisiljene sprejeti določene omejitve pri sprejemanju političnih odločitev, tudi notranje političnih. Conca (1998: 86) navaja primer vedno večje pogojenosti različnih finančnih posojil državam s klavzulami o potrebi po varovanju okolja⁶⁷. Poleg tega pa se na mednarodni ravni države »vedno bolj zapletajo v mreže formalnih in neformalnih režimov«, ki so se v zadnjih dveh desetletjih uveljavili kot najbolj primeren mehanizem na področju mednarodnega varstva okolja, predvsem zaradi svoje fleksibilnosti, ker jih je, nasprotno od mednarodnih pogodb, lažje sproti posodabljanju in spreminjanju, kar je na področju varstva okolja zaradi nenehnega pritoka novih znanstvenih spoznanj o naravi okoljskih problemov zelo koristno (Zacher 1992: 60).

Znotraj kritičnega pristopa tako prevladuje mnenje, da bodo globalne okoljske spremembe in družbeni odzivi, ki jih povzročajo, »sprožile dovolj močne sile, ki bodo spodkopale kapitalistične, moderne in suverene strukture sedanjega svetovnega sistema« (Deudney 1993: 282). Ponujajo dve alternativni obstoječemu sistemu. Prva je ideja o neki vrsti supranacionalizma. Zatonu suverenih držav, ki bi ga povzročila globalna okoljska problematika, bi sledilo oblikovanje svetovne vlade (Litfin 1998: 3). Po drugi alternativni pa naj bi erozija suverenosti prišla od spodaj, ker naj bi se oblast prenesla od države na lokalne skupnosti, ki so bolj povezane s specifičnimi ekosistemi (Hurrell in Kingsburry 1992: 8). Če je kje očitno, tako argumentacija, da mednarodnega političnega prostora ne zapolnjujejo le suverene države, je to prav na področju varstva okolja. Thomasova (1994: 4) pravi, da družbene sile pod in nad državno ravno zahtevajo ponovno določitev dominantnega pojma politične skupnosti ter kot primer navede Agendo 21, ki »daje pri doseganju trajnostnega razvoja večji pomen

---

⁶⁷ Leta 2001 je Svetovna banka sprejela okoljsko strategijo z naslovom *Making Sustainable Commitments: An Environment Strategy for the World Bank*, kjer so dokončno določili, kako bo banka reševala morebitne nevarnosti za naravno okolje, ki bi potencialno nastale zaradi projektov, ki jih financirajo (<http://lnweb18.worldbank.org/ESSD/envext.nsf/41ByDocName/EnvironmentStrategy>; 16. 9. 2004).

prizadevanjem subnacionalnih akterjev, kot pa državam«. Prizadevanja za decentralizacijo oblasti, ki so v središču 'zelene politike', pa imajo kar nekaj slabosti. V prvi vrsti ni nujno, da sta prenos politične oblasti v roke lokalnih skupnosti in racionalno ekološko upravljanje vedno konsistentna. Ta pogled tudi zanemarja širše funkcije državnega sistema na ostalih področjih človekove dejavnosti ter podcenjuje ekonomske stroške takšne decentralizacije. V končni fazi pa bi še naprej obstajala potreba po globalni koordinaciji, vendar bi bila takšna koordinacija zaradi povečanega števila akterjev še neizmerno težja kot v današnjem sistemu (Hurrell in Kingsburry 1992: 9).

Po drugi strani reformisti zagovarjajo stališče, da so še vedno samo države tiste, ki lahko na določenem ozemlju določajo politiko in zakonodajo glede izkoriščanja naravnih virov in odnosa do okolja na splošno. Ravno nadzor nad viri, ki so locirani znotraj nekega nacionalnega ozemlja, je eden izmed temeljnih virov moči države (Conca in Lipschutz 1993: 19). Predstavniki reformističnega pristopa menijo, da lahko države s svojim birokratskim aparatom edine učinkovito nastopijo proti onesnaževalcem iz zasebnega sektorja, ker imajo edine dovolj človeških in finančnih virov, oblasti, politične legitimnosti in ozemeljskega nadzora, da lahko vplivajo na agente uničevanja okolja (Litfin 1993: 95). Na mednarodni ravni pa čezmejna narava okoljskih problemov zahteva sodelovanje med državami. Tistim, ki trdijo, da je sistem suverenih držav glavna ovira na poti reševanja problemov globalnega okolja, reformisti očitajo, da zanemarjajo prispevek, ki ga lahko imajo države pri reševanju groženj, ki izvirajo iz degradacije okolja. Bull (1979: 293–294) tako trdi, da so kratkoročno učinkovite politike za varovanje okolja nedvomno odvisne predvsem od delovanja držav. Poleg tega je sodelovanje med državami doseglo že veliko uspehov pri reševanju problemov, ki so na začetku izgledali enako 'strašno', kot izgledajo problemi na dnevnem redu UNCED-a (Haas, Keohane in Levy 1995: 4). Kot primere uspešnega sodelovanja med državami pri reševanju okoljskih problemov navajajo onesnaževanje morja, zaščito Antarktike in stratosferske ozonske plasti ter v manjši meri tudi problem kislega dežja in čezmejnega pretoka nevarnih odpadkov (Hurrell in Kingsburry 1992: 47). Kot edino možnost za ohranitev kvalitete planeta reformisti vidijo v uspešnem mednarodnem sodelovanju in učinkovitih mednarodnih institucijah. Conca in Lipschutz (1993: 22) sta prepričana, da si je »u/činkovite odzive na okoljske probleme, ki ne vključujejo države, težko zamisliti tako na mednarodni kot na domači ravni«.

Po mnenju predstavnikov reformističnega pristopa svetovna vlada še ni na vidiku, prav nasprotno, mednarodno okoljsko sodelovanje naj bi povečalo sposobnost za reševanje problemov v številnih državah (Conca 1998: 76). Mednarodni procesi, še posebej pojav mednarodnih institucij za varovanje okolja, po njihovem mnenju ne spodkopavajo državne suverenosti, ampak jo lahko celo krepijo. S postavljanjem države v središče institucionalnih odgovorov in krepitvijo njihove sposobnosti kolektivnega delovanja se seznam sredstev, ki so na voljo državam, razširi in ne omeji (Haas, Keohane, Levy 1995: 4). Conca in Lipschutz (1993: 327) opažata, da »ni še nobenih jasnih dokazov, da so bile izstreljene prve salve, ki označujejo začetek vsesplošnega napada na sistem nacionalnih držav«. Kot primer navajata poročilo Naša skupna prihodnost, ki s svojo jasno delitvijo dela med državami in ostalimi akterji še krepi načelo suverenosti (*ibid.*). Prožnosti suverene nacionalne države pa je treba dodati še moralno veljavnost suverene oblasti (Hurrell in Kingsburry 1992: 7). Opozarjajo še, da lahko zaton suverenosti celo zmanjša sposobnost držav, da se držijo mednarodnih obveznosti in dejansko zaščitijo okolje (Litfin 1998: 4). Bull (1979: 293–294) pa pravi, da »/č/e problemi okolja zahtevajo takojšnje ukrepanje, ni v pomoč razmišljanje, da je učinkovito delovanje mogoče doseči le s političnimi institucijami, ki so v temeljih različne od trenutno obstoječih«. Nekateri reformisti se s skeptiki vseeno strinjajo v tem, da bo zaščita globalnih ekosistemov zahtevala nekatere spremembe v tradicionalnih interpretacijah suverenosti (Haas, Keohane in Levy 1995: 4). Vendar še zdaleč ni jasno, ali bo ukinitve državnega sistema oblasti dejansko vodila k bolj učinkovitemu okoljskemu upravljanju. Reformisti tudi izpostavijo osnovni paradoks argumenta kritičnega pristopa o nujnosti preseganja državnega sistema; če bi obstajal konsenz za premik od državnega sistema k neki drugi obliki oblasti, bi obstajal tudi dovoljšen konsenz za zagotovitev zadovoljive stopnje meddržavnega sodelovanja, ki bi naredil takšen premik za nepotrebna (Hurrell in Kingsburry 1992: 8). Reformističnemu pristopu pa Conca in Lipschutz (1998: 5) vseeno očitata, da jim njihovo prevladujoče prepričanje, češ da povzročajo več zmede v svetu iluzorna pričakovanja velikih sprememb kot preprosto realistično sprejetje dokaj krute narave mednarodne politike na sploh, zatiska oči pred pomembnimi transformacijami, ki se trenutno odvijajo v globalni politiki.

V določenih točkah se je mogoče strinjati z obema pristopoma, tako kritičnim kot reformističnim. Po primerjanju njihovih argumentov do vprašanja, kakšen vpliv ima suverenost na obete reševanja okoljskih problemov, »se zdi, da je suverenost v svojih

številnih maskah tako prijatelj kot sovražnik narave« (Litfin 1997: 169). Bolj problematično in za mojo razpravo pomembnejše je stališče reformističnega in kritičnega pristopa do vprašanja, kako sama okoljska problematika in tudi mednarodni poskusi njenega reševanja vplivajo na suverenost. Samo dejstvo, da sta obe tezi ubranljivi, kaže na to, da sta uporabljeni različni pojmovanji suverenosti. Medtem ko kritični pristop povezavi med suverenostjo in varovanjem okolja interpretira suverenost preveč v okviru avtonomije, daje reformistični pristop prevelik poudarek nadzoru. Oba pristopa sta osnovana na nepopolni karakterizaciji same suverenosti (Conca 1998: 87), saj se zanašata na to, kar Litfinova (1998: 4) imenuje »monolitno razumevanje suverenosti«. Le-to vidi samo dve možnosti spremembe statusa suverenosti: ali je spodkopana ali okrepljena. Tako trenutno dominantna pogleda operacionalizirata s pomanjkljivo intepretacijo suverenosti, kar jima onemogoča dati natančnejšo analizo stanja suverenosti danes.

Kot smo videli pri analizi prevladujočih dveh pogledov na suverenost in mednarodno varstvo okolja je suverenost države tudi zaradi povečanega pomena problemov okolja predmet številnih razprav, kjer je pogosto, vsaj znotraj okoljskega diskurza, tudi kritizirana. Ravno zaradi tega Litfinova (1998: 3) meni, da je križišče med okoljem in suverenostjo ključno mesto za »odvijanje« oz. razčlenjevanje suverenosti, ki je zaradi večobraznega značaja in zgodovinsko spreminjajočega pojma in prakse že tako in tako nujno potrebno. Oba pristopa sta namreč spregledala, da se obseg državne avtonomije zaradi pritiskov od zgoraj in spodaj oži istočasno, kot se sposobnost držav za reševanje problemov povečuje (Conca 1998: 87; Litfin 1998: 4). Primer za to so države v razvoju, ki zaradi okoljske pogojenosti programov finančne pomoči, ki jo prejemale od mednarodnih finančnih institucij, izgubljajo določeno stopnjo avtonomije pri vodenju svoje razvojne politike. Ravno zaradi teh programov dobijo dostop do nekaterih strokovnih znanj, ki jih v državi nimajo ter tako izboljšujejo svojo sposobnost razumevanja in reševanja okoljskih problemov. Tradicionalna struktura mednarodnega sistema, središče katerega je država, soobstaja z enako močnim, čeprav bolj decentraliziranim in multi-centričnim sistemom, kjer dominirajo nevladne organizacije in ostali transnacionalni akterji. Multicentrični svet nedržavnih akterjev lahko soobstaja s svetom osredotočenim na države (Litfin 1993: 95). Za zmotno se izkaže argumentacija tako kritičnega kot reformističnega pristopa, kjer prvi napoveduje samo konec, drugi pa samo okrepitev suverenosti, saj imata obe obliki argumentacije, kot smo videli v

prejšnjem podpoglavju, na svoj način prav. Očitno je, da »je sodelovanje na področju varovanja okolja spremenilo (in še naprej spreminja, op. J. B.) naravo in prakso suverenosti v sedanjem svetu« (Litfin 1997: 167).⁶⁸ Če proliferacija okoljskih sporazumov prispeva k rekonfiguraciji suverenosti, se to dogaja prek »kupčevanja s suverenostjo« (Litfin 1997: 167), kjer države prostovoljno sprejmejo določene omejitve v zameno za določene pridobitve.⁶⁹ Tako so države povečale svojo suverenost *vis-a-vis* določenim dimenzijam in jo hkrati izgubile *vis-a-vis* drugim. 'Kupčevanje s suverenostjo' ima nek vzorec, saj je odpovedovanje suverenosti bolj verjetno, ko je možnost materialnih koristi velika in manj verjetno, ko države menijo, da gre za vprašanja identitete in ključne vrednote (Clark in Hochstetler 2000). Kumulativni učinek takšnih kupčij spreminja norme in prakso suverenosti.

Najlažje bomo dobili vpogled v spremembe v normi oz. standardu suverenosti, če poskušamo suverenost razčleniti na različne dimenzije ter nato pogledamo spremembe v vsaki izmed teh dimenzij. Pri moji analizi vpliva problematike globalnega okolja na suverenost države bom uporabil Litfinino (1997: 169) delitev suverenosti na tri elemente, in sicer avtonomijo, nadzor in legitimnost, kjer vsak izmed njih funkcionira znotraj jasno določenih dimenzij ozemlja in prebivalstva.⁷⁰ Menim, da je to multidimenzionalno pojmovanje uporabno pri pridobivanju analitičnega razumevanja 'kupčevanj' s suverenostjo, ki karakterizirajo globalno ekopolitiko, čeprav so vsi ti trije elementi v realnosti tesno prepleteni. Politični odzivi na transnacionalne in globalne

---

⁶⁸ Prvi poskus obravnave suverenosti kot nekaj spremenljivega je mogoče zaslediti v sedemdesetih letih v teorijah liberalne medsebojne odvisnosti (*liberal interdependence theory*), ki je predvsem »poskus spraviti svet suverenih držav z rastjo transnacionalnih odnosov« (Litfin 1997: 170). Osnovni argument te teorije je, da države ne morejo več nadzirati svojih meja, zaradi česar svojemu prebivalstvu ne morejo več zagotoviti ekonomske in vojaške varnosti. Ne odgovori pa na vprašanje, zakaj države podpirajo oz. se vsaj prilagajajo medsebojni odvisnosti, če ta spodkopava njihovo suverenost, saj si nobena oblast ne želi rušiti temeljev svoje oblasti, v tem primeru suverenosti. Po Thomsoninem (1995: 218) mnenju so bili prvi, ki so izzvali suverenost kot dano osnovo državocentrične paradigme.

⁶⁹ Nevarnost uporabe besedne zveze 'kupčevanje s suverenostjo' je v tem, da bi lahko preveč hitro skleпали, da se države zavestno spuščajo v te 'kupčije', kar ni nujno res. Krasner (2001a: 4) sicer pravi, da je spremembe v normah suverenosti tako in tako mogoče doseči samo s soglasjem državnih voditeljev. Če se zaradi okoljske problematike te spremembe res dogajajo, lahko v obrambo uporabe 'kupčevanja s suverenostjo' trdim, da je soglasje držav potrebno, ni pa nujno, da se vedno povsem zavedajo, da se nečemu odpovedujejo. Poleg tega je 'kupčevanje' primeren termin za opis kompromisov in koncesij, ki zaznamujejo globalno okoljsko politiko (Litfin 1997: 171).

⁷⁰ Razlikovanje med različnimi dimenzijami suverenosti se je že uveljavilo znotraj politične teorije. Barkin in Cronin (1994) ter Lapidothova (1992) delijo suverenost na državno in ljudsko ter nato analizirajo spremembe predvsem prek analize legitimnosti vsake izmed njih. Thomsonina (1995) delitev suverenosti na pet delov (priznanje, država, oblast, prisila in ozemlje) je imela velik vpliv na delitev Litfinove (1997), ki jo tudi sam uporabljam, na delitev Clarkove in Hochstetlerjeve (2000) pa je mogoče gledati kot korak naprej od Litfinine delitve, saj samo razdelita še legitimnost na notranjo in zunanjo.

okoljske probleme spreminjajo vsakega od teh treh elementov. Nadzor je, podobno kot moč, sposobnost producirati učinek, avtonomija pa se nanaša na neodvisnost. Je 'bratranec' nadzora, saj neodvisnost pri sprejemanju in implementiranju odločitev zahteva določeno stopnjo moči (Litfin 1997: 169). Legitimnost se nanaša na priznano pravico oblikovati pravila in kot takšna vsebuje normativno komponento. Izmed vseh treh je legitimnost zaradi svoje intersubjektivne narave in povezave z ljudsko suverenostjo najbolj problematična, vendar hkrati tudi najbolj pomembna za povezavo med suverenostjo in okoljem. Vedno več je dokazov, da so participacija, demokracija in legitimnost oblasti ključni za rešitev okoljskih problemov. Če je res tako, so lahko implikacije za državno legitimnost v končni fazi največja posledica, tako za suverenost, kot za ekologijo. (Conca 1998: 93; Litfin 1997: 169, 171; Litfin 1998: 3)

Preden pa se lotimo analize sprememb v posameznih dimenzijah suverenosti, moram opozoriti, da je treba pri proučevanju stanja, v katerem se nahaja suverenost danes, upoštevati, da obstajajo precejšnje razlike med tem, kaj naj bi suverenost bila na papirju in kaj je v praksi. Nezmožnost upoštevanja te razlike se izkaže kot ključni razlog za neustreznost obeh prej omenjenih pristopov k povezavi med suverenostjo in varstvom okolja. Ker oba gledata na suverenost samo v njenem pravnem pomenu, ki se je skozi čas zelo malo spreminjal, gledata na suverenost kot na nekaj nespremenljivega, ki se lahko samo krepí ali postaja nepomembno. Iz povsem pravne perspektive imajo države še vedno suvereno pravico, da jih mednarodni sporazum, ki bi ga sprejela večina, ali celo vse druge države, ne zavezuje, v praksi pa je situacija drugačna. Suverenost je namreč nujno treba razumeti v njenih dveh pojavnih oblikah, ki ju Haas, Keohane in Levy (1995: 416) poimenujejo formalna in operacionalna.⁷¹ Pri formalni suverenosti gre za pravni primat države in njeno ustavno neodvisnost, ki je mednarodna okoljska neodvisnost in mednarodni okoljski sporazumi ne ogrožajo, saj se sam pravni status držav zaradi njih ne spremeni (Haas, Keohane in Levy 1995: 416; Litfin 1997: 171). Še več, ker je suverenost države predpogoj, da nekdo postane stranka v mednarodnih dogovorih, naj bi rast okoljskih sporazumov in režimov služila k še dodatni krepitvi in legitimizaciji formalne suverenosti (Litfin 1997: 171). Po drugi strani pa operacionalna suverenost pomeni »pravno svobodo delovanja pod mednarodnim pravom« (Haas,

---

⁷¹ V literaturi je mogoče zaslediti več različnih pojmovanj te delitve. Jackson (1994: 27–30) deli suverenost na negativno in pozitivno, Held (1995: 229) na *de jure* in *de facto*, Thomsonova (1995: 224) na konstitutivni in funkcionalni vidik, Litfinova (1997: 171) na načelo in prakso ter Conca (1998: 90) na normo in dejstvo.

Keohane in Levy 1995: 416). Države so spoznale, da morajo, če želijo doseči učinkovito kolektivno delovanje, omejiti lastno pravno svobodo delovanja, kar pomeni, da dovolijo spodkopavanje svoje operacionalne suverenosti. Vidimo, da ne gre toliko za izgubo pravne in dejanske kontrole nad procesom določanja smeri politike, ampak bolj za izgubo sposobnosti izvajanja te politike, ko je enkrat zastavljena. Zaradi tega bo poudarek na operacionalnih dimenzijah suverenosti dal bolj uporaben vpogled v vpliv okoljske problematike na politične strukture in prakse kot njena pravna konceptualizacija (Litfin 1997: 171, Litfin 1998: 9).

4.2. 'Kupčevanje' s suverenostjo in mednarodno varstvo okolja

Raznolikost problemov okolja ima za posledico tudi različne oblike 'kupčevanja' s suverenostjo. Problemi degradacije naravnih virov znotraj držav, čezmejnega onesnaževanja in problemi 'nikogaršnje zemlje' (*global commons*)⁷² imajo različne implikacije za normo oz. standard suverenosti. Tako je treba suverenost razumeti na takšen način, da vključuje pravice, sposobnosti in odgovornosti držav na treh področjih: v tistih pod pristojnostjo države, tistih pod pristojnostjo drugih držav in tistih, ki so pod skupno pristojnostjo vseh držav. S kupčevanjem s suverenostjo se pomen vseh treh elementov na vseh treh področjih spreminja (Birnie in Boyle 2002: 137; Litfin 1997: 171, 179).

Tradicionalna norma oz. standard državne suverenosti, povezana z neintervencijo, še posebej otežuje reševanje problema notranje degradacije virov. Pravica države, da razpolaga s svojimi naravnimi viri, kakor ji ustreza, spada v okvir tradicionalnega razumevanja suverenosti. Načelo trajne suverenosti nad naravnimi viri se je postopoma razvijalo znotraj različnih resolucij Generalne skupščine OZN od leta 1952 dalje.⁷³

---

⁷² Uradnega slovenskega prevoda besedne zveze '*global commons*' nisem zasledil v nobenem uradnem dokumentu Republike Slovenije, zato uporabljam v svojem diplomskem delu besedno zvezo 'nikogaršnje ozemlje' (Šegel 2002: 8), s katero se osebno strinjam, saj primerno odraža pomen, ki ga ta besedna zveza ima v angleškem jeziku, saj teh področij (Antarktika, odprto morje in atmosfera) ne sme nihče izkoriščati v svoje lastne namene. Dejansko so v lasti vseh ljudi, a hkrati v lasti nobenega.

⁷³ Res. GS 523 (VI) o integriranem gospodarskem razvoju in trgovinskih sporazumih (*UNGA Resolution on Integrated economic development and commercial agreements*, (New York, 1952)), preambula, 1. odstavek; Res. GS 626 (VII) o pravici do svobodnega izkoriščanja naravnega bogastva in virov (*UNGA Resolution on Right to exploit freely natural wealth and resources*, (New York, 1952)) preambula 1. in 3. odstavek ter 1. in 2. člen; Res. GS 837 (IX) o priporočilih glede mednarodnega spoštovanja pravice ljudstev in narodov do samoodločbe (*UNGA Resolution on the Recommendations concerning*

Prelomnega pomena je bila Resolucija o trajni suverenosti nad naravnimi viri iz leta 1962,⁷⁴ ki je prispevala k ponovni potrditvi načela neintervencije in tako še utrdila tradicionalno prakso, da je to, kar države počnejo z lastnimi viri, povsem njihova interna zadeva. Pomen, ki ga države dajejo načelu trajne suverenosti nad naravnimi viri, je mogoče razbrati tudi iz njegove uporabe v številnih mednarodnih okoljskih sporazumih.⁷⁵ Vendar so že leta 1972 obstajale določene omejitve na pravico držav delati s svojimi naravnimi viri, kakor jih je volja. Mednarodna skupnost od takrat dalje beleži kar nekaj uspehov na področju zaščite notranjih naravnih virov, med najpomembnejše spadata področji trgovine z ogroženimi vrstami in ohranjanje biološke raznovrstnosti. Na začetku devetdesetih let 20. stoletja so celo države v razvoju, ki so si najbolj prizadevale za uveljavitev načela trajne suverenosti, priznale, da je uničevanje okolja znotraj države predmet legitimnega interesa zunanjega sveta ter da se imajo nevladne organizacije pravico vmešavati v reševanje notranjih okoljskih problemov (Hurrell in Kingsburry 1992: 45). Birniejeva in Boyle (2002: 85) menita, da bo mogoče ena izmed najbolj daljnosežnih posledic koncepta trajnostnega razvoja to, da je upravljanje države z lastnim domačim okoljem prvič postalo predmet zanimanja mednarodne skupnosti kot celote. Res je, da imajo države še naprej suverenost nad lastnimi naravnimi viri in svobodo pri določanju, kako bodo ti uporabljeni, vendar ta suverenost ni neomejena ali absolutna. Po drugi strani naj bi bilo pod tradicionalnimi normami suverenosti lažje rešiti probleme čezmejnega onesnaževanja kot pa probleme notranje degradacije naravnih virov. Litfinova (1997: 180) navaja primer nesreče v Černobilu, ki je pospešila nastanek številnih meddržavnih sporazumov o jedrski varnosti in medsebojnem opozarjanju pred nesrečo. Največja posebnost okoljske

---

international respect for the right of peoples and nations to self-determination, (New York, 1954)), 1. člen; Res. GS 1314 (XIII) o priporočilih glede mednarodnega spoštovanja pravice ljudstev in narodov do samoodločbe (*UNGA Resolution on the Recommendations concerning international respect for the right of peoples and nations to self-determination*, (New York, 1958)), 1. člen; Res. GS 1515 (XV) o skupnem delovanju za ekonomski razvoj manj razvitih držav (*UNGA Resolution on Concerted action for economic development of economically less developed countries*, (New York, 1960)), 5. člen.

⁷⁴ *UNGA Resolution on Permanent Sovereignty Over Natural Resources*, 1803 (XVII), (New York, 2002).

⁷⁵ Konvencija o ohranjanju favne in flore v njihovem naravnem stanju (*Convention relative to the Preservation of Fauna and Flora in their Natural State* (London, 1933)), 9. člen, 6. odstavek; Konvencija o mokriščih, ki so mednarodnega pomena, zlasti kot prebivališča močvirskih ptic (*Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat* (Ramsar, 1971)), 2. člen, 3. odstavek; Mednarodni sporazum o tropskem lesu (*International Tropical Timber Agreement* (Ženeva, 1983)), 1. člen; Konvencija o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov preko meja in njihovega odstranjevanja (*Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal* (Basel, 1989)), 4. člen, 12. odstavek; Okvirna Konvencija OZN o podnebnih spremembah (*United Nations Framework Convention on Climate Change* (Rio de Janeiro, 1992)), preambula, 9.

problematike pa je v tem, da vključuje tudi probleme, ki ne spadajo pod ozemlje nobene od držav oz. gre za področja planeta, ki še niso bila »suverenizirana« (*ibid.*). Problemi, ki jih predstavlja zaščita Antarktike, ozona, vesolja, odprtega morja in podnebne spremembe, imajo enak pomen za vse prebivalce Zemlje in kot takšni zahtevajo rešitve, ki nimajo nič skupnega s tradicionalnimi normami suverenosti.

4.2.1. Avtonomija

Odzivi na probleme okolja izmed vseh treh elementov suverenosti najbolj ogrožajo avtonomijo, ki jo sodelovanje med različnimi akterji že po definiciji zmanjšuje. Temelji državne avtonomije so bili zaradi zapletanja držav v mrežo eksplicitnih in implicitnih mednarodnih režimov v preteklosti spodkopani in zdi se, da so v nadaljnjem procesu razkroja (Zacher 1992: 62, 64). Z ozirom na suverenost države avtonomija vključuje dve dimenziji, »neodvisnost pri sprejemanju odločitev in neodvisnost v delovanju« (Litfin 1997: 180). Ker je za mednarodne odnose ključna državna avtonomija *vis-a-vis* drugim državam, se bom osredotočil na državno avtonomijo pri sprejemanju odločitev z ozirom na zunanje akterje.

Sprejemanje skupnih odločitev, kar je bistvo mednarodnega sodelovanja, na vsak način omejuje popolno avtonomijo posameznih akterjev. Susskind (1994: 22) pravi, da s tem, ko voditelji držav skupaj razpravljajo o problemih okolja, »že predajo določeno stopnjo suverenosti«, saj se odpovejo popolni avtonomiji pri sprejemanju odločitev. Res je sicer, da lahko države še vedno rečejo 'ne' kateremu koli mednarodnemu sporazumu, vendar to, vsaj v primeru reševanja globalnega okolja, pomeni, da se še bolj izpostavijo različnim pritiskom, ki prihajajo ali s strani drugih držav ali s strani mednarodnih oz. nevladnih organizacij. Najaktualnejši primer tega je ameriška zavrnitev Kjotskega protokola, kjer so ZDA zavrnile sporazum in tako postale tarča napadov držav, predvsem evropskih, ki so ga že podpisale ter še bolj s strani nevladnih organizacij. Države so že spoznale, da zaradi pritiska tako notranjih kot zunanjih akterjev težko rečejo 'ne' bolj obvezujočim sporazumom, ko že enkrat pristanejo na še tako neobvezujoča načela. Litfinova (1997: 181) pravi, da se je znotraj sprejemanja okoljskih

---

odstavek; Konvencija o biološki raznovrstnosti (*Convention on Biological Diversity* (Rio de Janeiro, 1992)), preambula, 4. odstavek.

sporazumov najbolj uveljavil postopni pristop, kjer začetnemu okvirnemu sporazumu sledijo vedno bolj zavezujoči protokoli ter kot primer navaja oblikovanje režima za zaščito ozona. Ko je nek sporazum sprejet, nove institucije, v primeru varovanja okolja predvsem OZN ter v nekaterih primerih tudi nevladne organizacije, »prevzamejo postavljanje smernic za prihodnje delo in postopek zbiranja informacij« (Litfin 1997: 182), s čimer se obseg avtonomije držav še bolj zoži. Včasih pa se z nekim sporazumom oblikuje posebno telo, ki opravlja funkcijo nadzora nad uveljavljanjem predpisov iz sporazuma, ki lahko prav tako omejuje avtonomijo držav, četudi v njih ponavadi sedijo predstavniki držav podpisnic. Najbolj znan primer je Mednarodna komisija za kitolov⁷⁶, kjer lahko članice, ki kitov ne lovijo, blokirajo odločitve in celo same postavljajo standarde za prihodnje, pa čeprav se države, ki kite lovijo, s tem ne strinjajo. V tem primeru bi lahko države, ki kite lovijo, izstopile, vendar bi s tem tvegale druge negativne posledice. Susskind (1994: 48–49) pravi, da »/v/ primeru, da se (države, op. J.B.) ne obnašajo, kot se od njih pričakuje, ne bodo kaznovane,« kot je lahko primer pri podjetjih, ki se jim dokaže, da povzročajo škodo okolja, »vendar pa lahko to vodi do drugih posledic, ki so lahko drage in škodljive, najbolj škodljiva pa je politična sramota doma«.⁷⁷

EU (*European Union* – Evropska Unija) je najboljši primer zavestnega prenosa avtonomije na supranacionalno organizacijo. Povsem jasno je, da harmonizacija okoljskih standardov med članicami resno omejuje avtonomijo posameznih držav pri postavljanju lastnih standardov. Litfinova (1997: 183) pravi, da lahko pričakujemo, da bo imelo najbolj daljnosežne posledice za avtonomijo članic EU načelo subsidiarnosti, ki pravi, da naj bi se problemi reševali na ravni, ki je za to najbolj primerna. Lahko pa postavimo vprašanje, ali ni uspešnost varovanja okolja znotraj EU pogojena z odpovedovanjem državni avtonomiji? Medtem ko se v EU zavestno odpovedujejo avtonomiji, pa je zgodovina varstva okolja polna primerov, ko so se države v razvoju pritoževale, da odzivi na probleme okolja neupravičeno posegajo v njihovo avtonomijo.

---

⁷⁶ *International Whaling Commission* (<http://www.iwcoffice.org/commission/iwcmmain.htm>; 16. 9. 2004) je bila oblikovana z *International Convention for Regulation of Whaling* (<http://www.iwcoffice.org/commission/convention.htm#convention>; 16. 6. 2004) leta 1946. Osnovni namen komisije, katere delo je razdeljeno na tri odbore (znanstveni, tehnični ter finančno-administrativni) je uravnavati kitolov, skrbeti za določene ogrožene vrste, pripravljati poročila o številu kitov in številu ulovljenih. Članice so lahko vse države, ki so podpisnice konvencije, ne glede na to, ali kite lovijo ali ne.

⁷⁷ Nasploh je izguba ugleda najpomembnejše tveganje, ki ga države sprejmejo, ko se odločijo zavrniti določen sporazum. Vendar ta dimenzija bolj spada pod legitimnost in jo bom podrobneje analiziral kasneje.

Clarkova in Hochstetlerjeva (2000: 593) sta ugotovili, da so se v Riu na avtonomijo pri vodenju ekonomske in razvojne politike največkrat sklicevale ravno članice G-77. Nikakor pa tovrstno ravnanje ni bilo omejeno samo na države v razvoju, ampak so se podobnih ukrepov pogosto poslužile tudi ZDA (*ibid.*). Bilo bi pretirano trditi, da so države v luči globalnih okoljskih problemov v celoti izgubile svojo avtonomijo. Na žalost države prevečkrat dokažejo, da so še avtonomne tako, da ovirajo nastanek novega sporazuma. Omenil sem že primer ZDA in podnebnih sprememb. Po drugi strani pa so tudi primeri, ko so 'proaktivne države' uporabile svojo avtonomijo za promoviranje varovanja okolja, kar prikazuje pomemben primer iz osemdesetih let 20. stoletja, ko so države v t. i. Klubu trideset odstotkov⁷⁸ prostovoljno zmanjšale emisije žveplovega dioksida, kar je vodilo do sprejetja tega zmanjšanja kot splošnega standarda v kasnejših sporazumih (Elliott 1998: 40; Litfin 1997: 183). Kot smo že omenili, okoljska problematika zajema tudi področja, ki so izven meja katerekoli države, kjer so te v preteklih desetletjih uživale neomejeno avtonomijo. Ravno na področjih, kot so Antarktika, odprto morje in atmosfera, ki jih imenujemo tudi 'nikogaršnje ozemlje' (*global commons*), so se oblikovale »največje omejitve sposobnosti držav da počnejo, kar želijo« (Litfin 1997: 184).

Mednarodno pravo omejuje avtonomijo držav pri sprejemanju odločitev tudi tako, da od njih zahteva sprejem in uveljavitev določenih zakonskih predpisov na državni ravni. Birniejeva in Boyle (2002: 98) trdita, da je Deklaracija iz Ria bistveno povečala vpliv mednarodnega prava v notranjih zadevah držav. V 10. načelu od njih zahteva, da posameznikom omogočijo dostop do informacij, procesa sprejemanja odločitev ter do pravnih in administrativnih postopkov, v 11. načelu zahteva sprejem učinkovite nacionalne okoljske zakonodaje, v 15. načelu široko uporabo načela preventivnosti ter v 17. načelu uveljavitev oblikovanja ocen vplivov na okolje kot nacionalnih instrumentov.⁷⁹ Razvoj mednarodnega prava je tako zmanjšal avtonomijo držav in pripeljal do mednarodne regulacije vedno večjega dela ne samo mednarodnih, ampak tudi domačih aktivnosti z implikacijami za okolje (Hurrell in Kingsburry 1992: 45).

---

⁷⁸ Skupina desetih držav (Avstrija, Danska, Finska, Francija, Kanada, Nizozemska, Norveška, Švedska, Švica, Zahodna Nemčija) se je leta 1984 na sestanku v Ottawi, Kanada, zavezala k prostovoljnemu zmanjšanju emisij žveplovega dioksida za trideset odstotkov in tako so dobili ime Klub trideset odstotkov (Elliott 1998: 40; Takahashi 2000: 107).

⁷⁹ *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment* (Stockholm, 1972), Earth Summit CD-ROM (1993).

Potemtakem mednarodni odzivi na probleme okolja postavljajo pomembne omejitve na avtonomijo držav pri sprejemanju odločitev kot tudi specifične omejitve na njihovo neodvisnost delovanja na področjih 'globalnega skupnega'. Izginjanje avtonomije je lahko cena, ki jo je treba plačati za razširjen nadzor.

4.2.2. Nadzor

Ko govorimo o nadzoru države, se moramo na začetku vprašati, nad kom in kje se ta nadzor izvaja. Tradicionalne interpretacije suverenosti so poudarjale sposobnost držav preprečiti intervencijo s strani drugih držav na področje znotraj svojih meja. Širša interpretacija bi dodala sposobnost držav nadzirati ljudi in naravne vire znotraj svojih ozemeljskih meja kot tudi preprečitev različnih vplivov z izvorom drugje (Litfin 1997: 184). Kot smo videli v prejšnjem poglavju, sama problematika varovanja okolja kot tudi načini njenega reševanja jasno ogrožajo zmožnost držav nadzirati pretok ljudi in procesov prek svojih meja, a hkrati izpostavlja potrebo po oblikovanju novih metod in mehanizmov ravno zaradi potrebe nadzirati te iste procese. Potemtakem ima okoljska problematika veliko bolj nejasne posledice za nadzor, kot je bil to primer pri avtonomiji.

Včasih so si najpogosteje pod pojmom intervencije predstavljali vojaški napad iz druge države. Današnji dogodki v svetu kažejo, da so se, predvsem zaradi globalizacije in same šibkosti držav v razvoju, razvile povsem drugačne oblike intervencije. Najbolj pogosti pojavnosti obliki intervencije na področju problematike okolja sta »čezmejno onesnaževanje in intervencionistične okoljske politike« (Litfin 1997: 185). Nadalje se naj bi nadzor izvajal znotraj meja, problemi okolja so tako le eden izmed dejavnikov, ki spreminjajo naše razumevanje pomena teritorialnosti. Cohen (2001: 76, 77) ugotavlja, da tako reformistični kot kritični pristop povezavi med suverenostjo in problemi okolja dojemata »državno suverenost v smislu sposobnosti zapreti ali odpreti svoje ozemlje gibanju kapitala, dobrin in oseb prek meja«. Če naj bi bilo ozemlje neke vrste 'zabojnik' za suverenost, je povsem očitno, da problemi okolja ta 'zabojnik' postopoma preoblikujejo. Problematika globalnega okolja je polna primerov, ki dokazujejo, da je prepustnost državnih meja povečana. Tako ekološka medsebojna odvisnost sveta na novo postavlja definicijo neintervencije in norm ozemeljske ekskluzivnosti, ki so jih včasih povezovali z državno suverenostjo (Litfin 1997: 185).

Spor med skandinavskimi državami na eni ter Nemčijo in Veliko Britanijo na drugi strani zaradi emisij žveplovega dioksida, ki so uničevale jezera v Skandinaviji, je dober primer novih oblik intervencije in spremenjenih norm teritorialne ekskluzivnosti in tako lepo ponazori spremembe v dimenziji nadzora. Na eni strani je čezmejno onesnaževanje ogrozilo nadzor skandinavskih držav nad procesi znotraj njihovega ozemlja ter izpostavilo prepustnost ozemeljskih meja. Na drugi strani je kasnejši pritisk s strani teh držav ter nevladnih organizacij prisilil Veliko Britanijo in Nemčijo, da so sprejele določene politike, ki so omilile posledice emisij za druge države. To je dokaz, kako tudi intervencionistične okoljske politike zmanjšujejo nadzor držav nad procesi znotraj njihovega ozemlja (Elliott 1998: 39).

V kontekstu mednarodnih odzivov na probleme okolja so skrb zaradi tuje intervencije najpogosteje izražale države v razvoju (Litfin 1997: 187). Te so bile tudi glavne pobudnice sprejetja različnih konvencij, ki potrjujejo suverenost nad naravnimi viri. Precej velik delež teh držav dojema problematiko okolja kot le novo epizodo v zgodovini zahodnega izkoriščanja. V luči takšnega razmišljanja je treba razumeti prizadevanja držav v razvoju pred in med Riom po ponovni jasni potrditvi njihove suverenosti. Junija 1991 so v Pekingu predstavniki 41 držav v razvoju sprejeli Ministrsko deklaracijo o okolju in razvoju, kjer so napisali, da imajo »/d/ržave v razvoju suvereno pravico izkoriščati svoje naravne vire v skladu z lastnimi razvojnimi in okoljskimi cilji in prioritetai« (Sachs 1993: 7). Drugi člen Deklaracije iz Ria pa to trditev dejansko samo prepíše. Vendar Litfinova (1997: 187) opozarja, da gre bolj za izjave o pravicah in ne o dejanskih sposobnostih. Ker tem državam primanjkuje sposobnosti delovanja, uporabijo za zaščito svojih ciljev kot izgovor svojo ustavno neodvisnost (Jackson 1994: 27–30). V skladu z načelom suverene enakosti držav je pristanek držav v razvoju enako potreben za sprejem določenih sporazumov kot pristanek razvitih držav, vendar to še ne pomeni, da so sposobne uresničiti svoje obveznosti, ki izhajajo iz njih. Osrednji pomen tako pridobi izgradnja politične in administrativne sposobnosti tako znotraj države kot tudi civilne družbe. Mednarodna skupnost je zato razvila številne nove institucije, katerih namen je povečanje sposobnosti držav v razvoju. Najbolj znan primer je Sklad za svetovno okolje,⁸⁰

---

⁸⁰ *Global Environment Facility* oz. GEF (<http://www.gefweb.org>, 16. 9. 2004) pomaga državam v razvoju financirati projekte in programe za zaščito globalnega okolja. Podpirajo projekte povezane z biološko raznovrstnostjo, podnebnimi spremembami, mednarodnimi vodami, degradacijo zemlje, ozonsko plastjo in organskimi onesnaževalci.

ustanovljen leta 1991, s katerim skupaj upravljajo Svetovna banka, Program OZN za razvoj in Program OZN za okolje. Haas, Keohane in Levy (1995: 414) trdijo, da mednarodne okoljske institucije ne oblikujejo le pravil, ampak so tudi »sredstva za prenos veščin in strokovnosti ter za krepitev domačih akterjev. V ta namen razvite države namenjajo precej finančnih sredstev; primer so skladi za prenos tehnologije znotraj režimov o ozonu, podnebnih spremembah in sporazumih o biološki raznovrstnosti« (Litfin 1997: 188). Sodelovanje držav v razvoju pri mednarodnih prizadevanjih za varovanje okolja pa ima še eno pomembno posledico za nadzor države, ki jo pri analizi primera reševanja brazilskih gozdov izpostavi Conca (1998: 91–93). Sklepa, da je suverenost držav v razvoju zaradi mednarodnega sodelovanja poglobljena, saj se poveča tako sposobnost držav reševati probleme, kot tudi njihova penetracija civilne družbe. Zaradi sodelovanja z mednarodno skupnostjo se lahko poveča tudi potencial države za doseganje nadzora nad tistimi akterji, ki so pomembni onesnaževalci.

Po analizi državnega nadzora nad ljudmi, procesi in naravo ugotovimo, da so nedavni odzivi držav na mednarodni ravni reakcija na izgubo nadzora na vseh treh področjih (Litfin 1997: 190). 'Kupčija' med avtonomijo in nadzorom je posledično jasna. Vtis, da izgubljajo nadzor, spodbudi države k mednarodnemu sodelovanju, kar se izraža v izgubljeni avtonomiji, zaradi česar pa spet pridobijo del nadzora.

4.2.3.   *Legitimnost*

Pri predstavitvi tripartitne delitve sem namignil, da utegne imeti problematika okolja najbolj daljnosežne posledice za legitimnost države. Legitimnost bi lahko delili na zunanjo, ki jo državam podelijo ostale, v pravnem smislu njej enake države, ter notranjo, kjer državljani dajo svoje soglasje oblikovanju institucij, ki nato sprejemajo odločitve v njihovem imenu. Glavne teorije mednarodnih odnosov pogosto zanemarjajo to notranjo dimenzijo legitimnosti, saj naj bi akt priznanja s strani drugih držav predstavljal zadostno legitimizacijo suverenosti države. Zdi se, kot da je mnenje ljudi nepomembno, zaradi česa postane ljudska suverenost »povsem nepomemben koncept« (Litfin 1997: 191). Skratka, osrednje teorije mednarodnih odnosov zreducirajo vprašanje demokratične participacije na vprašanje samoodločbe, kajti v trenutku, ko

ljudstvo izrazi svojo voljo in je vzpostavljena instrumentalnost države, je razprave za te teorije konec (*ibid.*). Takšen pristop ignorira dejstvo, da oblast moderne države ne sloni le na prisili, ampak tudi na legitimnosti⁸¹ ter še pomembneje, ponovno utrdi državo kot edino veljavno obliko skupnosti, s čimer odrine ljudska gibanja na status »prepolitičnih, zgolj družbenih bitij«. ⁸² Poleg tega Thomsonova (1995: 230) ugotavlja, da države danes vedno bolj izvajajo suverenost v multilateralnih, mednarodnih institucijah in se s tem izmikajo družbenemu nadzoru.

Vloga državljana pa je še vedno zelo pomembna za legitimnost države, kar zelo nazorno kažejo odzivi na probleme okolja, kjer so v veliki meri pobudo za ukrepanje dajale nevladne organizacije. Wapner (1995: 318) ugotavlja, da še zdaj ne poznamo pravega vpliva transnacionalnega aktivizma, ker je razpravi dominiralo vprašanje, ali je država še vedno najpomembnejši akter v svetovnih zadevah ali jo bo kmalu zamenjal kateri izmed drugih akterjev. Razprava je potekala v okviru »institucionalne nadomestnosti« (Litfin 1997: 192). Ne bi smelo iti za to, da se nečemu odpovedujemo, ampak za oblikovanje nečesa, kar nam manjka (Elliott 1998: 118). »Vlogo države bi morali zmanjšati, ne pa je zamenjati na mestu edinega legitimnega vira javne politike« (*ibid.*). Namesto mnenja, da okoljske nevladne organizacije delujejo nasproti državi, novi pristopi⁸³ pravijo, da delujejo v »poroznih mejah med (poudarek J. B.) državo in družbo« (Litfin 1997: 192). Način delovanja nevladnih organizacij na področju varstva okolja Wapner (1995: 311) poimenuje »politika onstran države«, saj nevladne organizacije oblikujejo nove kanale političnega delovanja ter nove vire in kriterije legitimnosti. Če je problematika globalnega okolja, kot meni Litfinova (1998: 6), ključna pojavnostna oblika transformacije mednarodne oblasti, so težave, s katerimi se pri promoviranju svojih ciljev soočajo okoljske nevladne organizacije, lahko dokaz, da nevladne organizacije predstavljajo resno grožnjo obstoječim prevladujočim vzorcem oblasti. Vendar pa vloga akterjev globalne civilne družbe kot legitimizacijskih agentov

---

⁸¹ Thomasova (1994: 10) ugotavlja, da državam po celem svetu primanjkuje notranje legitimnosti in kot dokaz navaja podatek, da je bilo med letoma 1945 in 1986 na svetu 216 vojn, od katerih jih je bilo 168 internih. Ta kriza legitimnosti niti ni presenetljiva z ozirom na dejstvo, da večina držav, predvsem nastalih po drugi svetovni vojni, obstaja »bolj kot pravna in ne družbena dejstva« (Jackson 1994: 28).

⁸² Warren Magnusson: *The Reification of Political Community*, 52. Boulder, Lynne Rienner, 1990. V Litfin 1997: 191.

⁸³ Literaturi o svetovni civilni politiki, katere glavni predstavnik je Wapner, Lipschutzovi globalni civilni družbi, Dyerjevi globalni ekokulturi ter postinternacionalizmu, čigar glavni predstavnik je Rosenau je skupno ukvarjanje z vprašanjem legitimnosti oblasti. Njihov največji prispevek k teoriji je ponovna oživitev ljudske suverenosti (Litfin 1997: 177).

sklicevanj na suverenost še ni dobro dokumentirana in teoretizirana (Clark in Hochstetler 2000: 611).

Na kakšen način novi akterji spreminjajo obstoječe vzorce oblasti? Nevladne organizacije opravljajo tudi neke vrste 'funkcijo vesti', saj zavzeto spremljajo izvajanje že sprejetih obveznosti in še bolj zavzeto spodbujajo nastanek novih. Znotraj diskurza o oblasti s tem pripomorejo k odmiku od tradicionalnega poudarka na pravicah in nadzoru k poudarku na odgovornosti in obveznostih (Litfin 1997: 193). Gre za premik od prakse, ko državljani podelijo legitimnost ukrepom oblasti na podlagi načela, da se morajo brez vprašanj podrediti direktivam tistih, ki so za to ustavno pooblaščen, k temu, kar Rosenau (1993: 78) imenuje »legitimnost glede na učinek«, kjer se legitimnost podeli oblasti le, če ta izpolnjuje svoje obljube do ljudstva. V jedru te spremembe o razumevanju oblasti je sposobnost in nagnjenje posameznikov prepoznati neskladnosti med tem, kar oblast predlaga in kaj uresniči, med napovedjo in izidom, med domnevnim in dokazanim. Odzivi na probleme globalnega okolja poleg pravnih sredstev, v obliki mednarodnih režimov in moralnih sredstev, v obliki razširjanja ekološke senzibilnosti, oblikujejo nove vzorce legitimnosti tudi z znanstvenimi sredstvi. Po Rosenaujevem (1993: 79) mnenju ima »/z/nanstvena osnova okoljskih problemov potencial za povečanje legitimnosti supranacionalnih akterjev«, ker se nevladne in mednarodne vladne organizacije na področju varstva okolja v postopku načrtovanja, izvajanja in ocenjevanja svojih politik zanašajo predvsem na znanstvene podatke, kar jim v očeh javnosti daje precejšnjo kredibilnost. Vendar je treba biti pri pripisovanju pomena znanosti pazljiv, saj ta na noben način nima enotnega pogleda na probleme okolja. Vedno obstaja tudi nevarnost, da bodo države prilagodile znanstvene podatke tako, da bodo ustrezali njihovim interesom (Litfin 1997: 193, 194).

Dosedanji odzivi na probleme globalnega okolja spodbujajo nastanek novih virov in oblik legitimnosti oblasti. Pojav transnacionalnega družbenega aktivizma in nova vloga znanosti skupaj mogoče res še ne oznanjata zatona državne oblasti, vsekakor pa predstavljata resen izziv za tradicionalno dojetanje suverene oblasti držav.

5. ZAKLJUČEK

Oba ključna koncepta v mojem diplomskem delu, suverenost države in problemi mednarodnega varstva okolja, imata več obrazov, več pomenov in sta zgodovinsko spremenljiva. Večplastnost in tudi osrednjost obeh področij proučevanja samih po sebi je lahko vzrok za skromno število sistematičnih poskusov zgraditi med obema most, saj se že sam poskus analizirati ter predstaviti vse različne pristope k proučevanju vsakega izmed njiju zaradi obsega pristopov in kompleksnosti obeh problematik izkaže za skoraj težjo nalogo, kot iskanje povezav med njima. Večino poskusov povezati proučevanje suverenosti države in mednarodno varstvo okolja zaznamuje ideja, kdo bo koga 'premagal'. Ali bo problematika varstva okolja spodbudila zaton suverenosti države ali se bo suverena država z izzivom, ki ga predstavlja problem degradacije okolja in njegovo reševanje, uspešno soočila? Zmagovalca v tem 'boju' ni. Države se še vedno sklicujejo na suverenost kot njihovo ekskluzivno oblast nad naravnimi viri in dejavnostmi znotraj svojega ozemlja, a so se hkrati znašle pod vedno večjim pritiskom upravljati s temi viri v skladu z mednarodno sprejetimi normami.

Suverenost države ostaja temeljni kamen mednarodnih odnosov, saj je medsebojna teritorialna ekskluzivnost in pravna enakost predpogoj za obstoj sedanjega mednarodnega sistema. Znotraj teorije mednarodnih odnosov je pojem suverenosti v zadnjih treh stoletjih po vestfalskem kongresu zavzel osrednje mesto, tako da so se z njim definicijsko povezali številni drugi pojmi. To je pripeljalo do precejšnje zmede pri natančnem določanju pomena suverenosti, a zdi se, da sta realizem in liberalizem, kot osrednji teoriji mednarodnih odnosov, to dejstvo spregledali, saj suverenost še vedno prikazujeta kot nekaj danega, samoumevnega in nespremenljivega. Že površen vpogled v zgodovino interpretacij in analiz suverenosti pokaže, da se je prevladujoča interpretacija pojma, ki jo poimenujem norma oz. standard suverenosti, vseskozi spreminjala, največkrat v času velikih sprememb v odnosu med državo in družbo, ki so jih spodbudile pomembne družbene, gospodarske, tehnološke in znanstvene spremembe. Tako je bilo v času po verskih vojnah, ko je ključni legitimizacijski dejavnik takratne oblasti, Bog, izgubil podporo pri ljudstvu in je bilo treba oblikovati novo pojmovanje legitimne oblasti, ki bi ustrezalo novim razmeram v družbi. Zaradi kaosa, ki je vladal v družbi, ko je obstajalo veliko število pretendentov za oblast, sta se Bodin in Hobbes zavzemala za absolutno oblast znotraj jasno določenega ozemlja, ki bi

bila v rokah kralja, s čimer bi bila v družbi končno vzpostavljena red in stabilnost. Podobna sprememba v normi suverenosti se je zgodila v drugi polovici 18. stoletja, ko sta ameriška in francoska revolucija sprožili novo spremembo v strukturi oblasti. Prišlo je do ponovnega premika v legitimizacijskem dejavniku, ko je oblast prešla iz rok monarhov v roke ljudstva. Glavna razlika med tema dvema obdobjema je v tem, da v drugem obdobju ni prišlo do spremembe v prevladujoči formi oblasti, kot je bilo to v primeru po verskih vojnah, ko je država zamenjala vse prej obstoječe oblike oblasti (cesarstvo, mestne države, mestna liga), saj se je suverena država ohranila. S tem ko se je država dovolj hitro odzvala na pomembne spremembe v družbi, je pokazala določeno mero fleksibilnosti, zaradi katere se je znotraj prevladujočih teorij mednarodnih odnosov oblikovalo in postopoma trdno vkoreninilo prepričanje, da je suverena država večna.

Po koncu druge svetovne vojne je prišlo do novih pomembnih sprememb tako v sami strukturi sistema držav kot tudi v družbi, gospodarstvu, tehnologiji in znanosti. Z osamosvojitvijo bivših evropskih kolonij so nastale nove suverene države, s čimer se je do tedaj visoka stopnja homogenosti državnega sistema, ko je bila suverena država še vedno v glavnem omejena na Evropo in Severno Ameriko in so si bile države precej podobne, porušila. 'Nove' države so se od 'starih' razlikovale po tem, da so bile precej šibke, zaradi česar se je skoval pojem 'kvazi države', vendar so, zahvaljujoč tudi Ustanovni listini OZN, ki je formalno uveljavila načelo suverene enakosti držav, imele enak mednarodnopravni status kot 'stare' države. Poleg pojava pomembnih razlik med državami so se v drugi polovici 20. stoletja zaradi velikih dosežkov v gospodarstvu, tehnologiji in znanosti, razmahnili t. i. globalizacijski procesi, ki so svet med seboj povezali bolj kot kdajkoli prej, kar je posledično privedlo do večje medsebojne odvisnosti sveta. 'Stare' države so se znašle v situaciji, ko niso več mogle popolnoma nadzirati vseh procesov in akterjev znotraj svojega ozemlja, 'nove' pa te sposobnosti tako in tako že od začetka niso imele.

Posebna značilnost našega obdobja sprememb pa so problemi degradacije okolja, ki ogrožajo vse prebivalce planeta Zemlje, saj brez naravnega okolja vsi ostali problemi, od gospodarskih, vojaških do socialnih, izgubijo svoj pomen. Ne trdim, da je uničenje planeta za vogalom, vendar je predvsem zaradi napredka znanosti v zadnjih nekaj desetletjih naše poznavanje delovanja planeta bistveno večje. Dejstvo je, da ljudje,

čepprav ne vsi v enaki meri, s svojim načinom življenja predstavljamo grožnjo lastnemu obstoju. Posledični nastanek občutka medsebojne odvisnosti v luči skupne nevarnosti je sprožil oblikovanje številnih nedržavnih akterjev tako na nacionalni kot na mednarodni ravni, ki so v zadnjih treh desetletjih s svojim delovanjem prisilili suverene države k sprejetju številnih mednarodnih in nacionalnih zakonodajnih ukrepov za omilitev okoljske škode. Rast v številu in kompleksnosti mednarodnih dokumentov je osupljiva, saj je še pred tremi desetletji obstajalo samo nekaj dokumentov, ki so bili v svoji obliki in namenu zelo preprosti in ozko usmerjeni, danes pa je mednarodnih dokumentov na področju varstva okolja več sto, prav tako je veliko večja tudi njihova kompleksnost in obsežnost (npr. Agenda 21). Res je, da so se države v dosedanjem poteku mednarodnega varstva okolja, katerega vrhunec predstavljata dve globalni konferenci, v Stockholmu leta 1972 in v Riu de Janeiru leta 1992, etablirale kot dominantni akter, tako pri pripravi, sprejemanju in uveljavljanju obveznosti za varstvo okolja, vendar so vseeno prav na tem področju najbolj izpostavljene pritiskom ostalih akterjev, hkrati pa do sedaj tudi niso bile preveč učinkovite. Za največji dosežek dosedanjih mednarodnih prizadevanj pri reševanju okoljskih problemov se šteje oblikovanje koncepta trajnostnega razvoja. Vendar pa od slednjega zaradi vgrajenega nasprotja med varstvom okolja in doseganjem gospodarske rasti, ki sta v končni fazi diametralno nasprotna cilja, saj je ravno gospodarski razvoj v svoji, do sedaj prevladujoči, formi glavni vzrok današnje ekološke krize, ni mogoče pričakovati, da bo vodil do res učinkovitega varstva okolja. Učinkovitost operativno razumem tako, da ukrepi za varovanje okolja resnično pripeljejo do izboljšanja stanja narave. Pri tem nikakor ne trdim, da si lahko zaradi mednarodnega varstva okolja kmalu obetamo zaton suverene države, saj bi bilo to mogoče zaradi nestabilnosti, ki bi jo povzročilo, celo kontraproduktivno. Povsem očitno pa je, da globalni okoljski problemi in načini njihovega reševanja precej prispevajo k različnemu pomenu suverenosti države, vsaj v praktičnem smislu, kajti primat suverene države je v pravnem smislu še vedno povsem nedotaknjen.

Razgradnja pojma suverenosti na avtonomijo, nadzor in legitimnost, kot tri njene najpomembnejše elemente, pokaže, da mednarodno varstvo okolja producira 'kupčevanja' s suverenostjo, kjer se države, zavestno ali ne, odpovedujejo določenim elementom suverenosti v korist drugih. Izmed vseh treh je zaradi mednarodnih prizadevanj varovati naravo najbolj na udaru avtonomija držav. Avtonomijo v delovanju ogroža že sam značaj sprejemanja odločitev, ko se morajo države posvetovati druga z

drugo in včasih tudi z nedržavnimi akterji. Poleg tega iz teh mednarodnih dogovorov pogosto izhajajo določene obveznosti, ki jih morajo države sprejeti znotraj svojih meja. Vpliv politike mednarodnega varstva okolja na nadzor kot naslednjo komponento suverenosti je bolj zapleten kot pri avtonomiji. Razlog je v tem, da po eni strani države zaradi okoljskih problemov izgubljajo nadzor nad dogodki in procesi znotraj svojih meja, ker imajo ti pogosto vzrok nekje drugje. Istočasno pa je rezultat dekolonizacije stanje, ko imamo na svetu precej večje število takšnih držav, ki so suverene le na papirju, v praksi pa nimajo sposobnosti uveljavljati svojih mednarodno sprejetih obveznosti. Tovrstnim državam trenutno uveljavljen način mednarodnega varstva okolja prek mednarodnih sporazumov in režimov pogosto daje možnost povečati nadzor nad lastno družbo, saj jim omogoči dostop do določenih znanj in finančnih sredstev, ki jih same nimajo. Največje spremembe v normi oz. standardu suverenosti pa mednarodno varstvo okolja predstavlja za legitimnost suverene države. Države se z delovanjem prek mednarodnih institucij poskušajo izogniti nadzoru lastnega prebivalstva, vendar se je civilna družba aktivirala v nevladnih organizacijah, ki delujejo 'nekje vmes' med državo in družbo in postavljajo nove standarde legitimnosti, ki ne upoštevajo nacionalnih meja, ne v geografskem in ne v psihološkem smislu. Ozaveščeni državljani so sposobni prepoznati razliko med obljubljenim in doseženim in tako podeljujejo državi legitimnost glede na njen učinek, kar pomeni, da državne oblasti ne jemljejo kot samoumevne, ampak od nje zahtevajo uresničenje obljub.

V treh desetletjih mednarodnega varstva okolja je bilo doseženih veliko pozitivnih ukrepov za omilitev škode, a stanje okolja se še vedno slabša in obeti za prihodnost se ne zdijo dobri. Če je že v tem obdobju prišlo do nekaterih pomembnih sprememb v standardu oz. normi suverenosti, ko je bila suverena država še vedno odločilen akter pri vseh prizadevanjih na formalni ravni, si upam napovedati, da bodo te spremembe v prihodnosti še večje, kljub temu da se v zadnjih letih zdi, da problemi okolja niso več prioriteta mednarodne skupnosti, kot so bili takoj po koncu hladne vojne. To pa še ne pomeni, da teh problemov ni.

6. VIRI

- Altvater, Elmar (1998) Global order and nature. V Roger Keil, David V.J. Bell, Peter Penz in Leesa Fawcett (ur.) *Political Ecology: global to local*, 19–45. London, New York: Routledge.
- Barkin, Samuel (2001) Resilience of the state. *Harvard international review* 22 (4), 42–47.
- Barkin, Samuel J. in Cronin, Bruce (1994) The state and the nation: changing norms and the rules of sovereignty in international relations. *International Organization* 48 (1), 107–130.
- Bartelson, Jens (1996) *A genealogy of sovereignty*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Benko, Vladimir (2000) *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Birnie, Patricia Patricia W. in Alan E. Boyle (2002) *International Law and the Environment*, 2. izd.. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Boardman, Robert (1997) Environmental Discourse and International Relations Theory: Towards a Proto-theory of Ecosation. *Global Society* 11 (1), 31–44.
- Bodin, Jean (1576) *Six Books of the Commonwealth*. [Http://www.constitution.org/bodin/bodin.txt](http://www.constitution.org/bodin/bodin.txt) (9. 9. 2004).
- Brown, Chris (2003) A World Gone Wrong? V David Held in Anthony McGrew (ur.) *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*, 564–576. Malden, Mass.: Polity Press.
- Bull, Hedley (1979) *The anarchical society*. London: The MacMillan Press.
- Caporaso, James A. (1989) Introduction: The state in comparative and international perspective. V James A. Caporaso (ur.) *The elusive state: international and comparative perspectives*, 7–16. London: Sage.
- Clark, Ann Marie in Kathryn Hochstetler (2000) Sovereignty in the balance: Claims and bargains at the UN conferences on the environment, human rights and women. *International Studies Quarterly* 44 (4), 591–613.
- Cohen, Edward (2001) Globalization and the boundaries of the state: A framework for analyzing the changing practice of sovereignty. *Governance: An international Journal of Policy and Administration* 14 (1), 75–97.

- Conca, Ken (1998) Rethinking the Ecology–Sovereignty Debate. V Ken Conca in Geoffrey D. Dabelko (ur.) *Green planet blues*, 85–93. Boulder: Westview press.
- Conca, Ken in Dabelko, Geoffrey D., ur. (1998) *Green planet blues*. Boulder: Westview press.
- Conca, Ken in Lipschutz, Ronnie D. (1993) The Implications of Global Ecological Interdependence. V Ronnie D. Lipschutz in Ken Conca (ur.) *The state and social power in global environmental politics*, 327–343. New York: Columbia University Press.
- Connelly, James in Smith, Graham (1999) *Politics and the Environment: From Theory to Practice*. London, New York: Routledge.
- Deudney, Daniel (1993) Global environmental rescue and the emergence of world domestic politics. V Ronnie D. Lipschutz in Ken Conca (ur.) *The state and social power in global environmental politics*, 280–305. New York: Columbia University Press.
- Elliott, Lorraine (1998) *The Global Politics of the Environment*. London: Macmillan Press Ltd.
- Finger, Matthias (1993) Politics of the UNCED Process. V Wolfgang Sachs (ur.) *Global ecology: a new arena of political conflict*, 36–48. Halifax: Fernwood Publications Ltd.
- Fitzmaurice, Malgosia A. (2002) *International Protection of the Environment (zbirka Recueil des cours: collected courses of the Hague Academy of International Law; 293, 2001)*. The Hague, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Gilpen, Robert (2003) The Nation–State in the Global Economy. V David Held in Anthony McGrew (ur.) *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*, 349–358. Malden, Mass.: Polity Press.
- Glasbergen, Pieter in Corvers, Ron (1995) Environmental problems in an international context. V Pieter Glasbergen in Andrew Blowers (ur.) *Environmental Policy in an International Context: Perspectives on Environmental Problems (Environmental Policy in An International Context)*, 1–29. London [etc.]: Arnold: Open University of the Netherlands.
- Haas, Peter M., Robert O Keohane in Marc A. Levy (1995) Improving the effectiveness of international environmental institutions. V Peter M. Haas, Robert O Keohane in Marc A. Levy (ur.) *Institutions for the earth: sources of effective international environmental protection*, 397–426. Cambridge (Mass.), London: The Mit Press.

- Haas, Peter M., Robert O Keohane in Marc A. Levy (1995) The effectiveness of international environmental institutions. V Peter M. Haas, Robert O Keohane in Marc A. Levy (ur.) *Institutions for the earth: sources of effective international environmental protection*, 3–24. Cambridge (Mass.), London: The Mit Press.
- Hamelink, Cees J. (1993) Globalism and National Security. V Kaarle Nordenstreng in Herbert I. Schiller (ur.) *Beyond national sovereignty: International communication in the 1990's*, 371–393. Norwood, New Jersey: Ablex.
- Held, David (1995) *Political theory and the modern state: essays on state, power and democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Held, David (2003) The Changing Structure of International Law: Sovereignty Transformed? V David Held in Anthony McGrew (ur.) *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*, 162–176. Malden, Mass.: Polity Press.
- Held, David in McGrew, Anthony, ur. (2003) *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*. Malden, Mass.: Polity Press.
- Hildyard, Nicholas (1993) Foxes in Charge of the Chickens. V Wolfgang Sachs (ur.) *Global Ecology: A New Arena of Political Conflict*, 22–35. Halifax: Fernwood Publications Ltd.
- Hinsley, Francis H. (1992) *Suverenitet* (prevedla Veljka Čolić-Peisker). Zagreb: August Cesarec.
- Hobbes, Thomas (1651) *The Leviathan*. [Http://oregonstate.edu/instruct/phl302/texts/hobbes/leviathan-contents.html](http://oregonstate.edu/instruct/phl302/texts/hobbes/leviathan-contents.html) (9. 9. 2004).
- Hurrell, Andrew in Benedict Kingsbury, ur. (1992) *The international politics of the environment*. Oxford: Oxford University Press.
- Jackson, Robert H. (1994) *Quasi-states: sovereignty, international relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kissinger, Henry (2002) *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century*. London: Free Press.
- Krasner, Stephen D. (1989) Sovereignty: An institutional perspective. V James A. Caporaso (ur.) *The elusive state: international and comparative perspectives*, 69–96. London: Sage.
- Krasner, Stephen D. (2001a) *Problematic sovereignty: contested rules and political possibilities*. New York: Columbia University Press.
- Krasner, Stephen D. (2001b) Sovereignty. *Foreign Policy* 122, 20–29.

- Laferriere, Eric in Stoett, Peter J. (1999) *International relations theory and ecological thought: towards a synthesis*. London, New York: Routledge.
- Lapidoth, Ruth (1992) Sovereignty in transition. *Journal of international affairs* 45 (2), 325–347.
- Litfin, Karen T. (1997) Sovereignty in world ecopolitics. *Mershon International studies review* 41 (2), 167–204.
- Litfin, Karen T., ur. (1998) *The Greening of sovereignty in world politics*. Cambridge, London: MIT Press.
- Little, Richard (1991) Liberal Hegemony and the realist assault: Competing ideological theories of the state. V Michael Banks in Martin Shaw (ur.) *State and Society in International Relations*, 19–38. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Locke, John (1690) *Two Treatises on Government*. [Http://libertyonline.hypermall.com/Locke/second/second-frame.html](http://libertyonline.hypermall.com/Locke/second/second-frame.html) (9. 9. 2004).
- Mann, Michael (2003) Has Globalization Ended the Rise and Rise of the Nation–State. V David Held in Anthony McGrew (ur.) *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*, 135–146. Malden, Mass.: Polity Press.
- Mathews, Jessica T. (2003) Power Shift. V David Held in Anthony McGrew (ur.) *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*, 204–212. Malden, Mass.: Polity Press.
- Melkas, Erika (2002) Sovereignty and equity in within the framework of climate regime. *Review of European Community & international environmental law* 11 (2), 115–128.
- Osiander, Andreas (1994) *The State System of Europe 1640–1990: peacemaking and the conditions of international stability*. Oxford: Clarendon Press.
- Philpott, Daniel (1995) Sovereignty: An introduction and brief history. *Journal of international affairs* 48 (2), 353–368.
- Pikalo, Jernej (2003) *Nacionalna država v dobi globalizacije: ali je možna kozmopolitska demokracija?*, doktorska disertacija. Ljubljana: FDV.
- Rosenau, James N. (1989) The state in an era of cascading politics: wavering concept, widening competence, withering colossus or weathering change. V James A. Caporaso (ur.) *The elusive state: international and comparative perspectives*, 17–48. London: Sage.

- Rosenau, James N. (1993) Environmental Challenges in a Turbulent World. V Ronnie D. Lipschutz in Ken Conca (ur.) *The state and social power in global environmental politics*, 71–93. New York: Columbia University Press.
- Rousseau, Jean-Jacques (1762) *The Social Contract or Principles of Political Right*. [Http://www.constitution.org/jjr/socon.htm](http://www.constitution.org/jjr/socon.htm) (9. 9. 2004).
- Ruggie, John Gerard (1986) Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis. V Robert O. Keohane (ur.) *Neorealism and its critics*, 131–157. New York: Columbia University Press.
- Sachs, Wolfgang (1993) Global Ecology and the Shadow of »Development«. V Wolfgang Sachs (ur.) *Global Ecology: A New Arena of Political Conflict*, 3–21. Halifax: Fernwood Publications Ltd.
- Sands, Philippe (2003) *Principles of International Environmental Law*, 2. izd.. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scott, John. T. (2000) The Sovereignless State and Locke's Language of Obligation. *The American Political Science Review* 94 (3), 547–561.
- Shaw, Martin (1991) State Theory and the post–Cold War World. V Michael Banks in Martin Shaw (ur.) *State and Society in International Relations*, 1–18. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Smith, Steve (1994) Environment on the periphery of international relations: An explanation. V Caroline Thomas (ur.) *Rio: unravelling the consequences*, 28–45. Ilford, Portland: F. Cass.
- Spruyt, Hendrik (1996) *The Sovereign State and its Competitors: an Analysis of Systems Change*. Princeton: Princeton University Press.
- Stirk, Peter M. R. in Weigall, David (1995) *An introduction to political ideas*. London: Pinter Publishers.
- Susskind, Lawrence E. (1994) *Environmental diplomacy: negotiating more effective global agreements*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Šegel, Dimitrij (2002) *Mednarodno trgovanje z nevarnimi odpadki in baselska konvencija*, magistrsko delo. Ljubljana: EF.
- Takahashi, Wakana (2000) Formation of an East Asian Regime for Acid Rain Control: The Perspective of Comparative Regionalism. *International Review for Environmental Strategies* 1(1), 97–117.
- Thomas, Caroline (1994) Beyond UNCED: An Introduction. V Caroline Thomas (ur.) *Rio: unravelling the consequences* 1–27. Ilford, Portland: F. Cass.

- Thomson, Janice E. (1995) State sovereignty in international relations: Bridging the gap between theory and empirical research. *International studies review* 39, 213–233.
- Thornton, Justine in Beckwith, Silas (1997) *Environmental Law*. London: Sweet and Maxwell.
- Ustanovna listina Združenih Narodov in Statut Meddržavnega sodišča (1992). Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo, Ljubljana.
- Wapner, Paul (1995) Politics beyond the state: Environmental activism and world civic politics. *World Politics* 47, 311–340.
- Zacher, Mark W. (1992) The decaying pillars of the Westphalian temple: implications for international order and governance. V James N. Rosenau in Ernst-Otto Czempiel (ur.) *Governance without government: order and change in world politics*, 58–101. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Dokumenti

- African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources* (Algiers, 1968), <http://sedac.ciesin.columbia.edu/entri/texts/african.conv.conserva.1969.html> (15. 6. 2004).
- Boundary Waters Treaty* (Washington, 1909), <http://www.ijc.org/rel/agree/water.html> (15. 6. 2004).
- Convention for the Protection of Birds Useful to Agriculture* (Pariz, 1902), http://eelink.net/~asilwildlife/bird_1902.html (15. 6. 2004).
- Convention for the Protection of the Ozone Layer* (Dunaj, 1985), <http://www.globelaw.com/Climate/vienna.htm> (9. 9. 2004).
- Convention on Biological Diversity* (Rio de Janeiro, 1992), Earth Summit CD-ROM (1993).
- Convention on Early Notification of a Nuclear Accident* (Dunaj, 1986), <http://www.bnsa.bas.bg/legislate/conv/cnote1en.pdf> (9. 9. 2004).
- Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas* (Ženeva, 1985), <http://sedac.ciesin.columbia.edu/entri/texts/high.seas.fishing.living.resources.1958.html> (15. 6. 2004).
- Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora* (Washington, 1973), <http://www.cites.org/eng/disc/text.shtml#texttop> (9. 9. 2004).

Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution (Ženeva, 1979), <http://sedac.ciesin.org/entri/texts/transboundary.air.pollution.1979.html> (9. 9. 2004).

Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal (Basel, 1989), <http://www.basel.int/text/con-e-rev.doc> (9. 9. 2004).

Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (London, 1972), <http://www.londonconvention.org/documents/lc72/lc1972.doc> (9. 9. 2004).

Convention on the Prevention of Marine Pollution from Land-based Sources (Pariz, 1974), <http://www.opcw.org/html/db/cwc/more/marine1974.html> (9. 9. 2004).

Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques (Ženeva, 1976), <http://www.unog.ch/frames/disarm/distreat/environ.pdf> (9. 9. 2004).

Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat (Ramsar 1971), http://www.ramsar.org/key_conv_e.htm (16.9. 2004).

Convention relative to the Preservation of Fauna and Flora in their Natural State (London, 1933), http://eelink.net/~asilwildlife/conv_nature.html (16. 9. 2004).

Council Directive 67/548/EEC on the approximation of laws, regulations and administrative provisions relating to the classification, packaging and labelling of dangerous substances (Bruselj, 1967), http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Directive&an_doc=1967&nu_doc=548 (16. 9. 2004).

Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm, 1972), Earth Summit CD-ROM (1993).

Encyclopedia: Peace of Westphalia, <http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Peace-of-Westphalia> (9.9.2004).

Forest Principles (Rio de Janeiro, 1992), Earth Summit CD-ROM (1993).

International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (London, 1973), <http://sedac.ciesin.org/entri/texts/pollution.from.ships.1973.html> (9. 9. 2004).

International Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil (London, 1954), <http://sedac.ciesin.columbia.edu/entri/texts/pollution.of.sea.by.oil.1954.html> (15. 6. 2004).

International Tropical Timber Agreement (Ženeva, 1983), <http://sedac.ciesin.org/entri/texts/tropical.timber.1983.html> (16.9. 2004).

Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (Kyoto, 1997), <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html> (16. 9. 2004).

Partial Test Ban Treaty (Moskva, 1963), <http://sedac.ciesin.columbia.edu/entri/texts/acrc/Nuke63.txt.html> (15. 6. 2004).

Plan of Implementation (Johannesburg, 2002), <http://www.un.org/esa/sustdev/csd/csd13/csd13.htm> (16. 9. 2004)

Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer (Montreal, 1987), <http://www.globelaw.com/Climate/montreal.htm> (9. 9. 2004).

The Antarctic Treaty (Washington, 1959), <http://sedac.ciesin.columbia.edu/entri/texts/acrc/at.txt.html> (15. 6. 2004).

The Rio Declaration on Environment and Development (Rio de Janeiro, 1992), Earth Summit CD-ROM (1993).

Trail Smelter Case (1941), <http://www.american.edu/TED/TRAIL.HTM> (15. 6. 2004).

UNGA Resolution on Integrated economic development and commercial agreements, 523 (VI), (New York, 1952), <http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/067/78/IMG/NR006778.pdf?OpenElement> (16. 9. 2004).

UNGA Resolution on Permanent Sovereignty Over Natural Resources, 1803 (XVII), (New York, 1962), <http://ods-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/193/11/PDF/NR019311.pdf?OpenElement> (15. 6. 2004).

UNGA Resolution on the Concerted action for economic development of economically less developed countries, 1515 (XV), (New York, 1960), <http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/152/89/IMG/NR015289.pdf?OpenElement> (16. 9. 2004).

UNGA Resolution on the Recommendations concerning international respect for the right of peoples and nations to self-determination, 837 (IX), (New York, 1954), <http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/095/72/IMG/NR009572.pdf?OpenElement> (16. 9. 2004).

UNGA Resolution on the Recommendations concerning international respect for the right of peoples and nations to self-determination, 1314 (XIII), (New York, 1958), <http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/747/58/IMG/NR074758.pdf?OpenElement> (16. 9. 2004).

UNGA Resolution on the Right to exploit freely natural wealth and resources, 626 (VII), (New York, 1952), <http://ods-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/079/69/IMG/NR007969.pdf?OpenElement> (16. 9. 2004).

United Nations Convention on the Law of the Sea (Montego Bay, 1982), http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm (9. 9. 2004).
United Nations Framework Convention on Climate Change (Rio de Janeiro, 1992),
Earth Summit CD-ROM (1993).